

655

Д-р К. Костів

КОНСТИТУЦІЙНІ АКТИ
ВІДНОВЛЕНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
1917-1919 РОКІВ
І ЇХНЯ ПОЛІТИЧНО-ДЕРЖАВНА ЯКІСТЬ

ТОРОНТО, КАНАДА
1964

**THE CONSTITUTIONAL DOCUMENTS
OF THE RESTORED UKRAINIAN STATE
IN 1917-1919
and THEIR POLITICAL and SOVEREIGN QUALITY**

BY
DR. C. KOSTIW

T O R O N T O , C A N A D A

1 9 6 4

Д-р К. Костів

**КОНСТИТУЦІЙНІ АКТИ
ВІДНОВЛЕНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ
1917-1919 РОКІВ
І ЇХНЯ ПОЛІТИЧНО-ДЕРЖАВНА ЯКІСТЬ**

ТОРОНТО, КАНАДА

1964

PRINTED IN CANADA

Друком Української Друкарні

3194 Dundas Street West, Toronto 9. Ont.

З М І С Т

Вступ	9
I. Доба Української Центральної Ради	19 - 113
1. Резолюції Всеукраїнського Національного Конгресу	19
2. Перший Універсал У.Ц.Р.	28
3. Другий Універсал У.Ц.Р.	43
4. Третій Універсал У.Ц.Р.	53
5. Четвертий Універсал У.Ц.Р.	75
6. Конституція У.Н.Р.	91
II. Доба Гетьмана Павла Скоропадського ..	115 - 137
1. "Грамота до всього Українського Народу"	118
2. "Закон про тимчасовий державний устрій України"	123
3. Грамота Павла Скоропадського про федерацію України з Росією	129
III. Доба Директорії У.Н.Р.	139 - 181
1. Деклярація Директорії У.Н.Р. з 26-го грудня 1918 р.	143
2. "Тимчасовий основний закон" Української Національної Ради у Львові	155
3. "Універсал про Всеукраїнську Соборність" Директорії У.Н.Р.	166
4. "Закон про тимчасову владу в У.Н.Р." Конгресу Трудового Народу України	172
Кінцева характеристика	182 - 184
Література	185 - 186

С В І Т Л И Н И

Великий герб У.Н.Р., 1918	18
Проф. Михайло Грушевський	114
Ген. Павло Скоропадський	138
Головний Отаман Симон Петлюра	

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- У.Н.Р. — Українська Народня Республіка.
З.У.Н.Р. — Західньо-Українська Народна Республіка.
З.О.У.Н.Р. — Західня Область Української Народньої Республіки.
Т.У. — Російський Тимчасовий Уряд.
Т.У.П. — Товариство Українських Поступовців.
Р.У.П. — Революційна Українська Партія.
У.Ц.Р. — Українська Центральна Рада.
У.Н.С. — Український Національний Союз.
У.Н.Р. — Українська Національна Рада.
У.П.С.Р. — Українська Партія Соціялістів-Революціонерів.
У.С.Д.Р.П. — Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія.
У.П.С.Ф. — Українська Партія Соціялістів-Федералістів.
У.П.С.С. — Українська Партія Соціялістів-Самостійників.
У.Р.П. — Українська Радикальна Партія.
У.Н.Д.П. — Українська Національно-Демократична Партія.
У.С.Д.П. — Українська Соціал-Демократична Партія.
У.Х.С.П. — Українська Християнсько-Суспільна Партія.

Петербург — до 1914; Петроград — 1914-1924;
Ленінград — від 1924.

ВСТУП

Хоч боротьба України за політично-державну індивідуальність у першій половині 20-го сторіччя закінчилась поразкою й тотальним поневоленням її населення, то проте, не зважаючи на велику данину крові та тяжкі матеріальні втрати, визвольні змагання принесли українській нації тривалі здобутки, що їх не зміг і не зможе знищити ворог. Ними є передусім конституційні акти відновленої Української Держави 1917-1919 років. Ґрунтовний дослід і глибоке всебічне знання їх допоможе нашим парламентаристам і державним мужам покласти правильні підвалини під політично-державне будівництво України.

Годі глибше збагнути політично-державної якості конституційних актів узагалі, а відновленої Української Держави зокрема, без хоч би короткого огляду принципів, що лягли в основу боротьби за конституційну державу. Слово “конституція” походить із латинської мови “constitutio” й по-українському з погляду держави означає основний устрій. Крім цього, під конституцією у вужчому сенсі цього слова треба розуміти головний державний закон, що містить у собі приписи щодо форми державного устрою, щодо способу творення державних органів і обсягу їхньої компетенції, щодо відношення поміж окремими державними органами та врешті щодо прав і обов’язків громадян.

Писана конституція датується від часу постановня демократичного ладу. В основу боротьби за конституційну державу лягли такі основні засади: народна суверенність, поділ функцій (діяльності) органів державної влади, права людини та правовість держави.

Народна суверенність. У той час, коли старожитню добу з політично-державного боку характеризували великі імперії, а середньовічну — здебільшого одна універсальна імперія типу Святого Римського Цісарства Німецького Народу й римського папства, — то в нових часах почали творитися т. зв. “національні держави”. З кінцем середніх віків європейські народи відкинули універсальність німецького цісарства, а висунули на перше місце ідею суверенності (верховної влади й незалежності) кожної тодішньої держави. Правні основи для державного суверенітету поклав французький правник Жан Боден (1530-1596). У своїм головнім творі “Про державу в шістьох книгах” він проголосив гасло, що “нема жодної держави без суверенної влади”. Таким чином пізніше розвинулася наука про повну й абсолютну незалежність кожної, навіть малої, держави, та що в розумінні права всі держави є рівні.

Тепер виникло чергове питання, кому саме в державі належить суверенність — чи монархові, чи одній якійсь тільки верстві народу (шляхті, аристократії, духовенству тощо), чи народові? Відповідь на це питання дав Жан-Жак Руссо (1712-1778). Він, усупереч політично-державній концепції англійця Томаса Гоббса (1588-1678) про суверенність монарха, висунав тезу, що державна влада має своє джерело в народі, якого члени шляхом суспільного договору перенесли владу над собою на всіх, цебто на нарід. Таким чином нарід став сувереном. Погляд Руссо переміг. Його теорія стала одним із головних гасел Великої Французької Революції. Засада народної суверенності зайняла панівне місце в демократичному світі.

Свою суверенну владу в безпосередній демократії нарід виконує сам шляхом віча або референдуму. Іншими словами, нарід сам своїм голосуванням рішає, який має бути закон, вибирає виконавчу владу й суддів.

У репрезентаційній демократії нарід виявляє свою суверенність через вибраних ним представників, зібраних у законодавчих органах держави.

Політичне розуміння народу було різноманітне в минулих віках. Треба було довгої й запеклої боротьби супроти станової влади, а опісля — абсолютизму монархів, щоб не тільки шляхта, духовенство й міщани, але весь нарід — робітники й селяни — вважалися за повноправних громадян держави, щоб виборче право було загальне, рівне, таємне, безпосереднє та пропорціональне; щоб кожен громадянин був рівним перед законом і мав право голосу, не дивлячись на його стан, майно, освіту, час поселення, родовід та інші цензи.

Новітня демократія виставила на підставі природного права постулат, що кожна нація має право самовизначитись, повинна мати свою власну державу й виконувати в ній суверенну владу. Істота народного суверенітету — це влада народу, для народу та в інтересах народу.

Поділ функцій (діяльності) органів державної влади. Уже Аристотель (384-322 до Хр.), учень Платона, у своїм творі “Політика” навчав, що держава — це один із найдосконаліших і найвищих суспільних союзів. Її завдання полягає в тому, щоб забезпечити інтереси всіх верств суспільства. Сам Аристотель був прихильником демократичного ладу. Він перший твердив про доцільність різних влад у державі, говорячи про законодавство, управління й запровадження правних норм.

Багато віків опісля теоретики держави в своїх працях про суверенність присвятили здебільшого свою увагу різним родам влади держави. Правда, їм голов-но залежало на об’єднанні різних влад в особі монарха. Навпаки, в конституційній засаді йде мова якраз про поділ різних напрямків діяльності органів держав-

ної влади, щоб усі вони не були об'єднані в одних руках.

Принцип про поділ діяльності органів державної влади тісно зв'язаний із прізвищем англійського філософа Джона Лока (1632-1704) та француза Шарля Монтеск'є (1689-1755). Лок був прихильником парламентарної монархії. У своїм творі "Два досліди про уряд" він, під впливом політичних відносин, що тоді панували в Англії, видвигнув думку про чотири влади в державі: законодавчу, виконавчу, федеративну та прерогативну. Законодавча влада, він навчав, має встановлювати загальні закони; виконавча повинна застосовувати їх у конкретних випадках; федеративна — репрезентувати державу назовні, зокрема укладати міжнародні договори; а прерогативна — це адміністрація держави в широкому сенсі цього слова, — вона виконує справи, яких не рішає закон. Лок не вдовольнявся теоретичним поділом влади. Він констатував, що цим чотирьом родам державної влади повинні реально відповідати різні державні влади, а саме: законодавство повинно належати окремій владі в руках народу, а три інші влади — в руках монарха. Англійському філософові поталанило побачити дійсними свої головні принципи в державному будівництві англійського королівства на кінці 17-го й на початку 18-го в. Загальноанглійці й тепер придержуються його принципів.

Під впливом поглядів Лока постала теорія поділу державної влади Монтеск'є, який спеціально два роки був в Англії та ґрунтовно вивчав англійський політично-державний устрій. У своїй епохальній книзі "Дух законів" Монтеск'є детально опрацював теорію поділу державної влади на законодавчу, виконавчу й судову. Бувши прихильником конституційної монархії, він намагався якнайкраще уґрунтувати цю державну форму певними та стійкими засадами. Власне через поділ влади Монтеск'є бажав забезпечити рівновагу

поміж владами в державі та громадські свободи її населенню. Компетенція кожної самостійної влади в державі не сміє бути порушена іншою. Крім цього, Монтеск'є був речником т. зв. "мішаної" форми держави. Він навчав, що найкраща є та державна влада, в якій перемішані елементи монархії, аристократії й демократії. За його поглядом, законодавча влада повинна бути в руках народу й керуватися демократичними принципами; судівництво — в руках освіченої й незалежної верстви суспільства й судочинство треба виконувати на основі аристократичних засад; врешті виконавча влада повинна бути в руках монарха, бо таким чином забезпечується швидкість і справність адміністрації, як також легкість її організації. Ці три різні влади, на думку Монтеск'є, мають бути суворо розмежовані й цілковито незалежні одна від однієї, цебто самостійні. Такий поділ влади дає запоруку, що ні одна з цих влад не стане абсолютною й таким чином не буде порушена воля громадян. Сполучення цих трьох влад в одних руках, говорив Монтеск'є, призводить до деспотії азійського типу.

Без сумніву, теорія Монтеск'є про поділ державної влади не встояла перед критикою, бо суверенність народу не допускає жодного поділу державної влади. Державна влада є одна й неподільна. Мова тут може бути тільки про поділ функцій (напрямків діяльності) органів одної тієї самої державної влади.

Однак, не дивлячись на деяку хибність тверджень Монтеск'є, — поділ функцій органів державної влади прийняли всі культурні держави на чолі зі З.Д.А. Ця засада стала спадковою частиною всіх конституційних держав.

Права людини. Разом із засадою народної суверенності й поділом функцій органів державної влади в основу конституційної держави лягла ідея природних

і основних прав людини та громадянина. Думка про непорушність прав людини сягає середньовічної доби. Спорадичні натяки на це ми знаходимо в т. зв. “хартіях вольностей”, що запевняли непорушність особи перед свавіллям монархічної влади. Очевидно, за феодалного ладу “хартії вольностей” не брали в оборону всіх людей, а тільки осіб лицарського стану.

Черговим етапом у кристалізації ідеї прав людини треба вважати релігійну боротьбу 16-го й наступних віків. Головним чином в Англії на тлі релігійного переслідування виникла думка про абсолютну волю сумління, якої не повинна порушувати державна влада, бо релігія належить до сфери непорушних прав кожної людини. Авангардом абсолютної волі релігії для всіх людей в Англії стали баптисти. Вони рішуче виступили проти англійського короля та його засади: “Чия влада — того релігія”. Року 1611 вони видали свою “Деклярацію віри” (“Declaration of Faith”), що містила в собі 27 артикулів, за редакцією Томаса Гелвіса (Thomas Helwys, 1572-1616), де говориться: “Ми віримо, що влада не повинна вмішуватися в релігійні справи, як також вона не має права змушувати людей визнавати ту чи іншу релігію”. Року 1614 появилася в Англії апологія волі сумління за редакцією Леонарда Бушера п. з. “Спокій релігії або оправдання волі сумління” (“Religious Peace or a Plea for Liberty of Conscience” by Leonard Busher). Врешті 1644 р. англійські баптисти видали короткий огляд свого віровизнання для масового поширення, де між іншим читаємо таке речення: “Ми признаємо обов’язок підпорядковуватися державній владі в усьому, крім справ віри”. Англія жорстоко переслідувала за це баптистів, називаючи їх “небезпечними революціонерами”, і то не тільки королі, але й сам О. Кромвель (1599-1658). Затяжна релігійна боротьба в Англії закінчилася аж 1689 р., коли то парламент офіційно схвалив принцип

про волю сумління, видавши того року закона про релігійну толеранцію ("Act of Toleration," 1689).

Ідею абсолютної волі сумління англійські баптисти й індепенденти, втікаючи з рідної батьківщини в наслідок жорстокого релігійного переслідування, защепили на американському суходолі. Варто тут згадати про Роджера Вільямса (Roger Williams, 1599-1683). Він виїхав із Англії в грудні 1630 року, а до Америки причалив аж через 65 днів, бо зірвалася на Атлантику буря й у значній мірі сповільнила їхню плавбу. Року 1636 Вільямс заснував місто Провиденс і зорганізував на колонії Род Айленд, що згодом стала федеральною державою З.Д.А., конституційний уряд із запевненням абсолютної волі сумління для свого населення. Таким чином перший раз в історії цілого світу засада релігійної волі стала наріжним каменем тієї країни. Тому, що того часу Род Айленд із містом Провиденс перебував під владою Англії, Вільямс у червні 1643 р. отримав ратифікацію на свій конституційний акт від англійського короля Карла I, який був страчений 30-го січня 1649 р. Тоді Вільямс знову звернувся до Англії й дня 8-го липня 1662 р. король Карл II ратифікував конституційного акта з повним запевненням релігійної волі для населення Род Айленду.

Думка про абсолютну волю сумління еволюціонувала. Довкола цього релігійного принципу збиралися інші т. зв. "природні права" людини. За прикладом Род Айленду пішли мешканці Бостону, які 1772 р. проголосили й собі такі права, а далі, Перший Континентальний Конгрес 12 колоній у Філадельфії 1774 р. ухвалив індивідуальні права людини, а в них, між іншим, проголосив, що всі люди є однаково вільні, незалежні й мають означені вроджені права, яких держава не сміє позбавляти своїх громадян.

Проте "хартії вольностей" і принцип абсолютної волі сумління були тільки тим ферментом, що викли-

кали політичну програму сукупності природних та основних прав громадян у боротьбі людства за конституційну державу. Переломовою датою в цьому аспекті став день 4-го липня 1776 р., коли то в Філадельфії проголошено незалежність З.Д.А. і союз 13 колоній, розташованих уздовж північного побережжя Атлантичного океану, в окремій декларації, що її названо **ПРОГолошенням людських прав**. Ця декларація стала демократичним кредо для всього людства, мала величезний вплив на національне пробудження народів світу й положила тривалі підвалини для демократичного конституційного вчення, що в своїй основі є актуальне й за наших часів. Декларація незалежності З.Д.А. з 1776 р. стала зразком для подібної **“ДЕКЛАРАЦІЇ прав людини та громадянина”**, яку дня 26-го серпня 1789 р. ухвалило Французьке Національне Зібрання. Французька декларація проголосила, що всі люди родяться вільними й є рівні перед законом. Вона систематично перераховує непорушні природні й основні права людини та стала складовою частиною першої французької конституції з 1791-го р. Опісля майже в усіх конституціях модерних держав вміщено заяву, що вони забезпечують непорушні природні й основні права людини та громадянина, щобто громадську, політичну, особисту й господарську волю (свобода особи, дому, паперів, маєтку, віри, переконання, слова, зборів, організації, страйків, переселення тощо).

Правовість держави. До числа засад, що лягли в основу конституційної держави, належить ідея “правовості держави”. Держава також мусить бути зв’язана своїми правами, щоб таким чином охоронити органи державної влади перед поспішними й неросудливими діями безправства, а з другого боку забезпечити національну безпеку й волю для своїх громадян. Державні органи за цим принципом мають при-

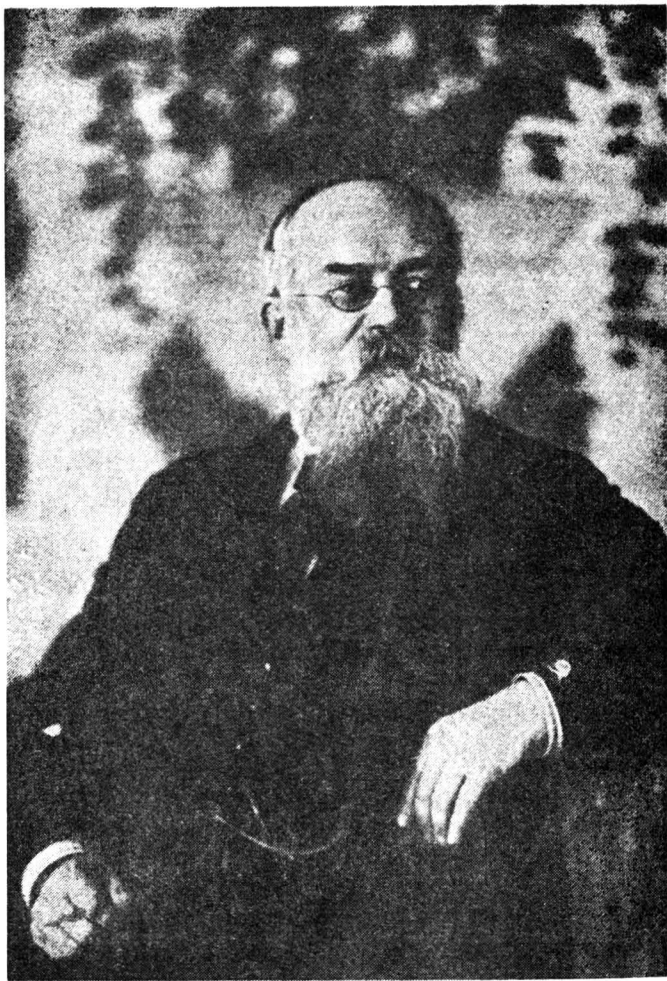
держуватися раз установлених законів, а законів вони не сміють самовільно міняти, як тільки в приписаний спосіб за згодою народних представників.

Засада “правовости держави” зродилася на тлі практичних потреб і реальних інтересів політично-державного життя. Ішло тут про ті лиха й надужиття, які дошкульно відчувалися в абсолютичних монархіях, а зокрема дуже різко в Англії. Англійська королівська влада часто карала правопорушників не на основі чинних законів, але застосовувала свої власні постанови, пояснюючи це тим, що конкретний випадок не був передбачений в наявних законах. Принцип “правовости держави” поклав кінець евентуальному безправству органів державної влади та краєвим автономно-громадським організаціям.

Ці чотири засади — народна суверенність, поділ функцій (діяльності) органів державної влади, права людини та правовість держави — лягли в основу конституційних держав по всьому світу, а тому й ми будемо керуватися цими принципами при характеристиці конституційних актів відновленої Української Держави.

**

Історію відновленої Української Держави в 1917-1919 роках можна поділити на три періоди, а саме: I. Добу Української Центральної Ради, II. Добу гетьмана Павла Скоропадського й III. Добу Директорії Української Народньої Республіки. За цією періодизацією ми тепер розглянемо конституційні акти українських державних формацій, подаючи огляд тих факторів, що викликали ті документи конституційного характеру; їхній текст та врешті їхню політично-державну якість.

Проф. Михайло Грушевський, Президент У.Н.Р., 1917-1918

ДОБА УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ 23-го червня 1917 р. — 29-го квітня 1918 р.

Устрій Української Народньої Республіки за доби Української Центральної Ради визначали окремі державно-правні резолюції, універсали й закони аж до прийняття Українською Центральною Радою 29-го квітня 1918 р. суцільної конституції. Вони спирались на природне право самовизначення націй, що впливає з основних засад демократії. За перший конституційний акт цієї доби треба вважати Резолюції Всеукраїнського Національного Конгресу.

1. Резолюції Всеукраїнського Національного Конгресу, що відбувся в днях від 17-го до 21-го квітня 1917 р. в Києві.

а) Огляд виникнення Резолюцій Всеукраїнського Національного Конгресу в Києві.

Після упадку імперії Романових стало ясно, що загально “руські” революційні громадські організації в Україні (комітети об’єднаних громадських організацій та ради робітничих і вояцьких депутатів) відразу набрали московського характеру й українська справа для них була небезпечна, а в найкращому випадку — чужа й другорядна. Тому виникла пекуча потреба зформувати свій національний центр. Таким чином з ініціативи членів Товариства Українських Поступовців та при тісній співпраці з кооператорами: Володимиром Ковалем і Федором Крижановським, як також

із соціал-демократом Дмитром Антоновичем та з панною Скрипник від студентства, утворено в Києві 17-го березня 1917 р. Українську Центральну Раду, що стала всеукраїнською громадською установою.

Спочатку склад Української Центральної Ради та плян її діяльності не був стисло устійнений. Головним чином до неї ввійшли делегати міських українських культурно-освітніх, громадських і політичних організацій та всі представники всеукраїнських установ, що мали свої центральні осередки в Києві (політичні партії, кооперації, духовенство, вчителі, студентство, вояцтво тощо). На голову У.Ц.Р. заочно обрано Михайла Грушевського, який прибув до Києва з заслання наприкінці березня 1917 р. Обсяг завдань У.Ц.Р. спочатку обмежувався програмою поступовців і до постанов унутрішнього характеру, повідомлень, відозв і т. п. За відносно короткий час свого існування У.Ц.Р. нав'язала тісну співпрацю з культурно-освітніми установами; кооперативами; громадськими, професійними й вояцькими організаціями та політичними партіями в Україні, на Кавказі, в Росії, в Америці та в інших країнах.

Ось ця Українська Центральна Рада й скликала Всеукраїнський Національний Конгрес, розіславши дня 28-го березня 1917 року спеціальну відозву, де було зазначено, що на Конгрес можуть прислати своїх представників усі українські партії, культурно-освітні, професійні, територіяльні й інші організації, які стоять на платформі широкої національно-територіальної автономії України.

Мета скликання Конгресу полягала в тому, щоб з одного боку опрацювати й затвердити основні лінії нової української репрезентації, щобто устійнити українську політичну платформу та накреслити на майбутнє головні засади української політичної тактики; а з другого боку обрати Українську Центральну Раду,

надаючи їй офіційно від себе, як правосильного речника національної волі українського народу, авторитету політичного проводу, що мав відновити українську державність. Коротко, Всеукраїнський Національний Конгрес треба вважати за перші революційні українські установчі збори, а встановлену ним Українську Центральну Раду за перший революційний український парламент.

Конгрес відбувся у великій залі Купецького Зібрання в Києві в днях від 17-го до 21-го квітня 1917 р. Маяв український національний стяг. На Конгресі змобілізувались найповажніші сили української нації того часу. Умандатовані делегати походили не тільки з України від політичних партій, військових, економічних, селянських, робітничих, культурно-освітніх, громадських організацій і установ, — але також із Кубані, з Москви й Петрограду від українських колоній, а, крім того, брали участь представники Галицько-Буковинського Комітету в Києві. Окрему групу делегатів творили українські вояки, які служили в російській армії, в Балтійській флотії й у Чорноморській флотії. Число делегатів виносило 900 осіб, а всіх присутніх було десь коло 1 500 душ. То вперше, після вікової неволі, можна було вільно висловити свій погляд.

Конгрес розпочався співом "Заповіту". Наради офіційно відкрив представник української Кубані, Степан Ерастов (інспектор народних шкіл на Кубані, член Р.У.П. і опісля Т.У.П.), який діяв, як офіційний голова Конгресу. На почесного голову обрано Михайла Грушевського. До президії покликано Володимира Винниченка, Сергія Єфремова, відомого тоді вояка Михайла Авдієнка (учасника Петроградського перевороту), вояка Гайдаря (учасника Петроградського перевороту), полковника Глинського, вояка С. Колоса (від київського вояцтва), Ф. Штейнгеля, моряка Чорноморської

фльоти Пелішенка та священика П. Погорілка. Почесним членством наділено письменницю Марію Грінченкову, Ор. Ів. Левицького й єпископа Дмитрія.

Конгрес привітали представники чинної тоді влади в Україні, губерніяльний комисар М. Суковкін; голова виконавчого комітету М. Страдомський і представники різних організацій.

Працювало кілька комісій. Заслухано та продискутовано такі теми: 1) Державне право і федеративне змагання на Україні (Д. Дорошенко); 2) Федералізм та домагання демократичної російської республіки (Ол. Шульгин); 3) Право національних меншостей та їх забезпечення (Ф. Матушевський); 4) Автономія України в федеративній республіці (Мих. Ткаченко); 5) Про способи утворення автономного ладу на Україні (Ф. Крижановський); 6) Про територію автономної України (Вал. Садовський) і 7) Про забезпечення прав національних меншостей (П. Понятенко). Ці доповіді були переплітані ґрунтовними дискусіями, а відтак відповідними ухвалами. Ось ці Резолюції.

б) Текст Резолюцій Всеукраїнського Національного Конгресу в Києві.

“1. Згідно з історичними традиціями і сучасними реальними потребами українського народу, Конгрес визнає, що тільки національно-територіяльна автономія України в стані забезпечити потреби нашого народу й усіх інших народів, що живуть на українській землі.

2. Автономний устрій України, а також інших автономних областей Росії, знайде цілковиту гарантію для себе в федеративному устрою Росії, через що єдиною відповідною формою державного устрою для Росії Конгрес признає федеративну демократичну республіку, а одним із головніших принципів української

автономії — повну гарантію прав національних меншостей, що живуть на Україні.

3. Український Національний Конгрес, визнаючи за російським установчим зібранням право санкції нового державного устрою Російської республіки, вважає проте, що до скликання російських установчих зборів прихильники нового ладу на Україні не можуть зоставатися пасивними, і мають, по згоді з меншими народностями, творити неодкладно основи її автономного життя.

4. Йдучи назустріч бажанню Тимчасового Уряду в справі організації і об'єднання громадських сил, Конгрес визнає неодкладною потребою організації Краєвої Ради з представників українських областей і міст, народів і громадських верств, в чому ініціативу повинна взяти на себе Центральна Рада.

5. Український Національний Конгрес, визнаючи право всіх націй на самовизначення, вважає: а) що кордони між державами повинні бути встановлені згідно з волею прикордонного населення і б) що для забезпечення цього необхідно, аби були допущені на мирову конференцію, крім представників воюючих держав, і представники тих народів, на території яких відбувається війна, в тому числі й України”.

**
*

Крім цих основних Резолюцій, Конгрес наприкінці розв'язав низку організаційних і технічних питань, зв'язаних із реалізацією його постанов. Найбільшу увагу з них мала постанова про схему організації Української Центральної Ради. Число депутатів мало виносити 150 осіб за такою нормою представництва:

По 5 представників від Української Партії Соціалістів-Федералістів (колишньої Демократично-Радикальної Партії); По 4 — від губернь: київської, волинської, подільської, херсонської, катеринославської,

харківської й полтавської й від Української Соціал-Демократичної Робітничої Партії; По 3 — від губернь: чернігівської, Таврії, Кубані й Холмщини та від Української Партії Соціалістів-Революціонерів; По 2 — від більших міст України: Києва, Харкова, Катеринослава й Одеси та від українських колоній у Москві й Петрограді; По 1 — від губернь із меншим числом українського населення, від самостійників і від цілого ряду менших організацій. Більшу частину цих делегатів вибрано відразу. Українській Центральній Раді надано право кооптувати 15% свого складу, при чім у це число мали ввійти репрезентанти національних меншостей в Україні. Іншими словами, $\frac{2}{3}$ складу Української Центральної Ради мало походити від територіальних одиниць України (губернь і міст), а $\frac{1}{3}$ від українських партій, організацій і установ.

На голову У.Ц.Р. обрано таємним голосуванням М. Грушевського, а на заступників голови, вже явним голосуванням: С. Єфремова й В. Винниченка.

На пропозицію селянської фракції Конгрес ухвалив позачергову постанову, доручивши У.Ц.Р. домагатись від Російського Тимчасового Уряду заборони продажу, закладу й довгореченцевої оренди земель, лісів, природних багатств у надрах землі, фабрик і заводів аж до вирішення цього питання установчими зборами. Також У.Ц.Р. мала доручення домагатись, щоб Російський Тимчасовий Уряд негайно випустив на волю й повернув додому арештованих за старого режиму братів-галичан.

а) Політично-державна якість Резолюцій Всеукраїнського Національного Конгресу в Києві.

Як знаємо, Всеукраїнський Національний Конгрес був скликаний на підставі національного принципу (за нормою представників українських політичних партій,

кооператив, селянських і робітничих організацій тощо та делегатів від повітів). Як довго український нарід не був відповідно зорганізований, не було свого політичного проводу й не проклямовано волі, — то годі було й думати, щоб вибори до Конгресу могли відбутися за територіяльною нормою, включаючи сюди й представників національних меншостей. Це плянувалось зробити в найближчій будучині. Однак при всіх своїх дефектах виборчого права Всеукраїнський Національний Конгрес у Києві та його Резолюції заманіфестували перед цілим світом силу української нації та її незломну волю до вільного й незалежного життя. Минав тільки другий місяць від упадку царату й за такий порівняно короткий час український нарід виявив гідну подиву єдність і відносну політичну зрілість. Резолюції мають типово національно-політичний характер, крім, правда, однієї кінцевої постанови в земельній справі, якою доручалось У.Ц.Р. домагатись від Російського Тимчасового Уряду заборони продажу, закладу й довгореченцевої оренди земель, лісів, природних багатств, фабрик і заводів.

Резолюції Конгресу раз назавжди відкинули російську колоніяльно-імперіялістичну теорію т. зв. “общего котелка”, цебто теорію історичної спільності України з Росією.

Далі, душею політично-державних домагань Резолюцій Конгресу є широка національно-територіяльна автономія України з забезпеченням прав національним меншостям та перебудова Росії на федеративних основах. Політична думка про федеральну концепцію в Україні сягає сорокових років 19-го сторіччя. Багато в цім напрямі попрацював М. Драгоманів і члени Кирило-Методіївського Братства в Києві. В своїм Статуті (уставі) й у “Книзі буття українського народу”, як декларації прав українського народу, братчики розгорнули на той час конспіративно-революційну

політичну програму, якої вістря були спрямовані проти монархічної системи російського царату, австрійського цісарства, пруського королівства й турецького султанства та тодішнього суспільного ладу. Вони, за прикладом конституції З.Д.А., заступали демократичну засаду рівноправності й самостійності народів, які були поневолені імперією Романових; вимагали рівності всіх громадян, цебто знесення станів і привілеїв, зокрема кріпацтва, та врешті відділення України від Москви. Кирило-Методіївське Братство, прямуючи до знищення монархічного ладу та встановлення республікансько-парляментарної системи в поодиноких республіках, одночасно проголосило постулат демократичної перебудови московської імперії за національним принципом у добровільнім федеративнім союзі слов'янських національних республік із центром у Києві, щось на подобу Британської Спільноти Народів (“British Commonwealth of Nations”). Знову проф. М. Драгоманів у своїх творах поширював ідею федерації у всесвітньому аспекті. Однак гасла про федерацію в тому часі не могли масово впливати на населення України через цензурні заборони.

Проте не треба думати, що творці Резолюцій, такі патріоти, як Михайло Грушевський, змагалися тільки за автономний лад в Україні. Ні. Вони мріяли про повне визволення України від усіх форм національного й політичного утиску. Але цього годі було досягнути того часу. Справа в тім, що в моменті революції російська політична й ідеологічна пропаганда дуже інтенсивно й екстенсивно поширювалась по всій Україні, а українські міщани й селяни були мало свідомі та стояли на низькому освітньо-культурному рівні. Робітники знову здебільшого підпадали асиміляційним впливам російської адміністрації й індустріяльним осередкам. Розуміється, що повна посвяти й ентузіязму усвідомлююча праця української інтелігенції не

могла заповнити цієї прогалини в такому короткому інтервалі часу від 1914 р. до 1917 р. Тому творцям Резолюцій треба було пристосуватись до щабля політичної підготовки широких народних мас і відповідно зорганізувати їх до боротьби під тими гаслами, які відповідали щаблеві їхньої політично-державної свідомости.

Метода досягнень автономного устрою України — це народна революційна творчість, будова знизу власними силами й за власним розумінням української нації (Параграф 3).

Конгрес, як повновласний орган волі української нації, офіційно передав своє повновладдя вибраній із себе новій Українській Центральній Раді. Отже, таким чином У.Ц.Р. еволюціонувала. На початку революції вона виконувала ролю погоджувально-контактного органу поміж українськими політичними, громадськими, культурними й економічними організаціями. Далі, під час Конгресу, У.Ц.Р. діяла головно, як організаційна комісія. А тепер вона стала представницьким законним органом цілої української демократії (Параграф 4).

З політично-державного боку Резолюції видвигнули найістотніший тоді постулат для України, а саме: **право на самовизначення українського народу**, уповноважуючи У.Ц.Р. зреалізувати це право (Параграф 4) та **право на міжнародний статус** (Параграф 5).

Параграф 5 мав на увазі приєднання Галичини до Наддніпрянської України. Конгрес вніс протест проти польських зазіхань на українську територію, що були висловлені в деклярації Тимчасової Польської Ради. Конгрес вимагав, щоб кордони між державами були встановлені згідно з волею прикордонного населення та щоб на мирову конференцію були допущені представники України, на території якої провадилась війна.

Резолюції зовнішньо виявляють лояльність до тодішньої Російської демократичної держави й її Тимчасового Уряду. Конгрес визнав за російською конституантою право санкції автономії України й федеративного устрою Російської республіки. Зовнішньо угода з Петроградом була заманіфестована й тим, що М. Грушевський і М. Суковін, представник Російського Тимчасового Уряду, всеприлюдно поцілувалися. Розуміється, це все роблено з власною духовою резервацією, маючи на увазі національні меншості в Україні.

Український нарід Резолюціями Всеукраїнського Національного Конгресу проголосив свої перші вимоги державно-політичного характеру, хоч, правда, в формі тільки внутрішньої незалежності України. Однак за тодішньої несприятливої політичної кон'юнктури то були максимальні постанови. Треба пам'ятати, що Резолюції були першим етапом у процесі скликання українських установчих зборів та проголошення суверенної Української Держави.

2. Перший Універсал Української Центральної Ради, оголошений 23-го червня 1917 р. в Києві.

а) Огляд виникнення Першого Універсалу Української Центральної Ради.

Двомісячний інтервал часу поміж появою Резолюцій Всеукраїнського Національного Конгресу і проклямацією Першого Універсалу Української Центральної Ради був виповнений особливо наполегливою й інтенсивною працею У.Ц.Р. З одного боку треба було змобілізувати населення України в організовані рамки, а з другого боку У.Ц.Р. провадила запеклий змаг за поступову реалізацію автономії України.

Крім українських політичних партій велике значення в процесі організації народу мали станові об'єднання (військові, селянські й робітничі). Дня 18-го

травня 1917 року відбувся в Києві Перший Військовий З'їзд, а 18-го червня — Другий, виделегувавши від себе 130 представників до У.Ц.Р. У червні, майже рівночасно з Другим Військовим З'їздом, відбувся в Києві Український Селянський З'їзд. На ньому було 2 200 делегатів і 1 500 з них репрезентували 1 000 українських волостей. Вони й вибрали до У.Ц.Р. 133 делегати. В усіх 9 губернях місцеві українські організації приступили до творення народної влади всіх щаблів, від сільських громад аж до повітових і губерніяльних народних управ.

Всеукраїнський Національний Конгрес стурбував без винятку всі російські угруповання. Комісари, урядові установи й неукраїнські громадські організації різко виступили супроти автономних постулатів української демократії й формації українського війська. Ще більшу лютість і брутальність до Резолюцій В.Н.К. виявили російські політичні партії, загрожуючи, що на всякі спроби проведення автономного ладу в життя, “демократія відповість багнетами”, не говорячи вже про ті “епітети” на адресу української демократії, що ними заповнялися сторінки їхньої офіційної преси (німецькі запроданці, контрреволюціонери, мазепинці, вузькі шовіністи тощо).

Проте найзапеклішу боротьбу за автономний лад України довелось У.Ц.Р. провадити з Російським Тимчасовим Урядом. Наприкінці травня 1917 р. У.Ц.Р. вислала свою делегацію до Петрограду для переговорів із Петроградським Виконавчим Комітетом Ради Робітничих і Військових Депутатів та з Російським Тимчасовим Урядом. Делегація складалася з 10 осіб: В. Винниченка, С. Єфремова, М. Ковалевського, Г. Одинця, Д. Коробенка, Ст. Письменного, Д. Рівенського, А. Чернявського, О. Пилькевича й І. Сніжного. Петроград холодно зустрів українську делегацію та зневажливо розмовляв із нею. Делегація вручила цен-

тральній владі російської демократії широкий меморіал, подаючи вкінці домагання, щоб Тимчасовий Уряд висловив у тій чи іншій формі своє прихильне становище до автономії України хоч у принципі; щоб були допущені представники українського народу на майбутню міжнародну конференцію, де буде рішатися доля Галичини й українських західніх земель; щоб був призначений спеціальний комісар у справах України при Російському Тимчасовому Уряді, а в Україні — особливий краєвий комісар і краєва рада при ньому; щоб українські вояки в російській армії були відокремлені в українські корпуси в запіллі й, по змозі, на фронті в цілі піднесення бойової сили армії й відродження дисципліни; щоб урядовцями цивільної адміністрації були ті особи, “які користаються довір'ям населення, володіють його мовою та знають його побут і звичаї”; щоб Тимчасовий Уряд допустив українську мову й українську номенклатуру для українських військових формацій, адміністрації та шкільництва; щоб Тимчасовий Уряд призначив відповідні фонди Українській Центральній Раді для задоволення українських національних потреб та щоб звільнив заарештованих українців із Галичини.

Після кількатижневого побуту в Петрограді й дискусій із офіційними колами чинної влади там, українська делегація ні з чим вернулася до Києва, привізши з собою хіба тільки цінний інформаційний матеріал та свої орієнтаційні спостереження, що імперіялізм і колоніялізм колишньої монархічної Росії не різняться від демократичного Російського Тимчасового Уряду, принаймні щодо України. Опісля (11-го червня 1917 року) А. Керенський, тодішній міністер військових справ і міністер юстиції, офіційно телеграмою заборонив скликати Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд, що все ж таки, не зважаючи на заборону, відбувся від 18-25 червня 1917 р. в Києві. Керенський

мотивував свою диктаторську заборону “несвоечасністю”. Також, під час Всеукраїнського Селянського З’їзду (10-16 червня 1917) У.Ц.Р. одержала від Тимчасового Уряду телеграфічну відповідь негативного змісту. Тимчасовий Уряд своїм одноголосним рішенням відкинув усі домагання Української Центральної Ради, передані урядові через делегацію. З чисто формальних міркувань Петроград висловив сумнів, чи Українська Центральна Рада взагалі може виступати з політичними домаганнями від імені населення України, бо вона не була вибрана всенародним голосуванням; а далі написав, що Тимчасовий Уряд не має права переводити змін основних законів, цебто конституції російської держави та зміняти її територіальний статус, бо це належить до компетенції майбутніх установчих зборів. Хоч формальні застереження Тимчасового Уряду ніби ясні і його аргументація формально ніби погоджується з вимогами державного права, — то проте його негативний зміст відповіді позбавлений логічної послідовності й являє собою наглядний доказ, що програма російської демократії розходиться з дійсністю. Передусім делегація У.Ц.Р. не вимагала від Тимчасового Уряду негайного проголошення автономії України, але щоб він тільки принципово в довільній формі заманіфестував свою прихильність до постулату автономії України. Тим більше, що всі фракції російської демократії принципово стояли за право самовизначення всіх націй. Але то була тільки голословна пропаганда. Що більше, ніяка російська соціалістична газета не схотіла навіть подати на своїх сторінках меморіалу делегації У.Ц.Р. Далі, Тимчасовий Уряд не жахався тим, що він сам не був створений на основі всенародного голосування, але цього він по-фарисейськи вимагав від Української Центральної Ради в добі найбільшого розпалу революції.

Ховаючись під заслону легального лексикону, Тимчасовий Уряд не подав фактичних причин, для чого він відкинув домагання Української Центральної Ради. Йому зручніше було в переходовій добі революції визнати вже dokonаний факт, ніж установлювати принципи політично-державного характеру щодо України. Позиції Т.У. і так були дуже хиткі, а принципове вирішення української справи могло б заохотити й інші народи до тих домагань та ще більше захитати уряд князя Г. Львова. А тому, щоб уникнути нових ускладнень і конфліктів із президією Всеросійської Ради Робітничих, Селянських і Військових Депутатів, сила якої з кожним днем усе більше зростала й загрожувала Тимчасовому Урядові, — Петроград із цих тактичних міркувань відкинув постулати української демократії. Та найбільшою справжньою причиною негативної відповіді Тимчасового Уряду було те, що не тільки царська Росія, але й демократична, — в однаковій мірі спрямувала вістря своєї імперіялістично-колоніальної експансії на Україну й готова була воювати до останнього вояка, аби тільки не втратити Чорноморського побережжя (водного шляху до Дарданеллів) та української залізної руди, вугілля, соли, цукру й індустрії. Росія добре розуміла, що навіть і автономний уряд України не дозволив би їй так безоглядно використовувати українських суходольних і водних шляхів, портів і натуральних багатств у надрах Донецького району, Херсонщини й Катеринославщини. Це, власне, була й є основна причина, чому російські демократи й монархісти в однаковій мірі запекло поборювали найменші проблески українського національного пробудження. Щодо комуністичної партії, то вона в тому часі прямувала до влади й тому шукала для себе підступом і обманом союзників серед народів колишньої царської Росії, проголосивши право кожної нації на самовизначення. Хоч перед тим сам В. Ленін (Ульянов)

у своїй теорії в середині комуністичної партії різко виступав проти федеральної форми держав, а обстоював централізацію.

Категоричне відкинення демократичних домагань У.Ц.Р. створило сприятливу психологічну настанову в процесі думання українського народу. В Україні тепер усі переконалися, що гасло самовизначання всіх націй у програмі російської демократії — це тільки підступний трюк. Політичні угруповання сильно обурились і усвідомили собі, що російські демократи такі самі імперіялісти, як їхні попередники, і годі взагалі від Росії сподіватись, щоб вона коли схотіла зрозуміти життєві потреби та прагнення поневоленого українського народу. Крім цього, в Києві постало кілька поважних українських військових формацій, як, наприклад, полк ім. гетьмана Богдана Хмельницького. З другого боку Тимчасовий Уряд мав великі клопоти з конкуруючою силою большевизму й усе зростаючим хаосом в армії. На фронті й у запіллі вояки були невдоволені затяжною війною й домагалися негайного припинення її.

Прислуховуючись до ритму внутрішніх і зовнішніх подій і маючи за собою реальну силу зорганізованого селянства й війська, Українська Центральна Рада інтенсивно почала працювати над актом проголошення автономії України. Після одержання відповіді з Петрограду, Українська Центральна Рада від ранку до вечора мала свої засідання. Київ, уся Україна, як також і Петроград із напруженням очікували, як вийде з цієї ситуації Українська Центральна Рада — революційний парламент України.

Фракція українських соціалістів-революціонерів і Всеукраїнська Селянська Спілка внесли на пленарному засіданні У.Ц.Р. внесок у справі проголошення державної автономії України. Величезна більшість голосів була за внеском. Таким чином текст проклямації автоно-

мії України доручено виготовити Виконавчому Комітетові У.Ц.Р., який згодом перейменовано на Малу Раду. Всі важні справи наперед рішались на засіданнях Малої Ради, а вже опісля оформлені проекти пред'являлись пленумові У.Ц.Р. Мала Рада складалася з усіх членів президії й секретарів Української Центральної Ради, а також із представників усіх політичних фракцій (по два представники від кожної партії). Автором тексту Першого Універсалу був В. Винниченко. Під час дискусій над його змістом внесено кілька поправок до первісної редакції Винниченка. Після того, як усі члени Виконавчого Комітету погодилися з кінцевою редакцією Першого Універсалу, проф. Михайло Грушевський дня 23-го червня 1917 року (в Педагогічному Музеї при Великій Володимировській вулиці, де засідала Центральна Рада) урочисто оголосив, що Перший Універсал є ухвалений і одноголосно затверджений. Далі він подиктував двом секретарям У.Ц.Р.: Михайлові Єремієву й Євгенові Онацькому текст рішення, яке було відразу внесене на пленарне засідання У.Ц.Р. Всі члени встали з місць і через аклямацію прийняли Перший Універсал. Опісля доручено В. Винниченкові, заступникові голови У.Ц.Р., негайно сповістити Другий Всеукраїнський Військовий З'їзд про текст історичної ухвали У.Ц.Р.

Був вечір, коли члени У.Ц.Р. вийшли з Педагогічного Музею. Військовий З'їзд відбувався в будинку "Київської Опері". У просторій театральній залі зібралась сила-силенна військових делегатів, народу й кореспондентів різних газет і пресових агенцій. За столом президії сиділи члени Українського Генерального Військового Комітету на чолі з С. Петлюрою. Того вечора (23-го червня 1917 р.) В. Винниченко прибув туди і прочитав епохальні слова Першого Універсалу У.Ц.Р. Кількатисячний військовий з'їзд навстоячки вислухав його.

Наступного дня, цебто 24-го червня 1917 р., десятки тисяч народу заповнили Софійську площу. Трибуна була побудована біля пам'ятника гетьманові Богданові Хмельницькому. Члени У.Ц.Р. на чолі з її президентом проф. Михайлом Грушевським зайняли місце на трибуні. Архієпископ Сергій в асисті священників відправив молебень із проголошенням “многая літа” Україні й Українській Центральній Раді. Далі, на поданий знак із чотирьох підвищень залунали на північ, південь, захід і схід слова Першого Універсалу. Після всеприлюдного проголошення української державності відбулася дефіляда українських військових формацій, які урочисто склали салют Українській Центральній Раді.

б) Текст Першого Універсалу Української Центральної Ради.

“Універсал Української Центральної Ради до Українського Народу, в Україні й поза Україною суцього.

Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду!

Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду, на сторожі прав і вольностей української землі.

Найкращі сини твої, виборні люди від сіл, від фабрик, від військових казарм, від усіх громад і товариств українських вибрали нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам стояти й боротись за ті права та вольності.

Твої, Народе, виборні люди заявили свою волю так:

Хай буде Україна вільною. Не відділяючись від усієї Росії, не розриваючи з державою російською, хай народ український на своїй землі має право сам порядкувати своїм життям. Хай порядок і лад в Україні дають вибрані вселюдним, рівним, прямим і таємним го-

лосуванням Всенародні Українські Збори (Сейм). Всі закони, що повинні дати той лад тут у нас, в Україні, мають право видавати тільки наші Українські Збори.

Ті ж закони, що мають лад дати по всій Російській державі, повинні видаватися у Всеросійським Парляменті.

Ніхто краще нас не може знати, чого нам треба, й які закони для нас кращі.

Ніхто краще наших селян не може знати, як поряdkувати своєю землею. І через те ми хочемо, щоб після того, як будуть відібрані по всій Росії поміщицькі, скарбові, царські, монастирські й інші землі у власність народів, як буде видано про це закон на Всеросійських Установчих Зборах, право поряdkування нашими землями, право користування ними належало тільки нам самим, нашим Українським Зборам (Сеймові).

Так сказали виборні люди з усієї Землі Української.

Сказавши так, вони вибрали з-поміж себе нас, Українську Центральну Раду, й наказали нам бути на чолі нашого народу, стояти за його права й творити новий лад вільної автономної України.

І ми, Українська Центральна Рада, вволили волю свого народу, взяли на себе великий тягар будови нового життя й приступили до тієї великої роботи.

Ми гадали, що Російський Центральний Уряд простягне нам руку в цій роботі, що в згоді з ним ми, Українська Центральна Рада, зможемо дати лад нашої землі.

Але Російський Тимчасовий Уряд відкинув усі наші домагання, відіпхнув простягнену руку українського народу.

Ми вислали до Петрограду своїх делегатів (послів), щоб вони представили Тимчасовому Урядові наші домагання.

А найголовніші домагання ті були такі:

Щоб Російський Уряд прилюдно окремим актом заявив, що він не стоїть проти національної волі України, проти права нашого народу на автономію.

Щоб Російський Центральний Уряд по всіх справах, що торкаються України, мав при собі нашого комісара по українських справах.

Щоб місцева влада в Україні була об'єднана одним представником від Російського Центрального Уряду, цебто вибраним нами комісаром в Україні.

Щоб певна частина грошей, які збираються в Центральну Скарбницю з нашого народу, були віддані нам, представникам цього народу, на національно-культурні потреби його.

Всі ці домагання наші Російський Центральний Уряд відкинув.

Він не схотів сказати, чи признає за нашим народом право на автономію, та право самому порядкувати своїм життям. Він ухилився від відповіді, відіславши нас до майбутніх Всеросійських Установчих Зборів.

Російський Центральний Уряд не схотів мати при собі нашого комісара, не схотів разом із нами творити нового ладу.

Так само не схотів признати комісара на всю Україну, щоб ми могли разом із ним вести наш край до ладу й порядку.

І гроші, що збираються з нашої землі, відмовив повернути на потреби нашої школи, освіти й організації.

І тепер, Народе Український, нас приневолено, щоб ми самі творили свою долю. Ми не можемо допустити край наш на безладдя та занепад. Коли Російський Тимчасовий Уряд не може дати ладу в нас, коли не хоче стати разом із нами до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Це наш обов'язок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землі.

І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо цей Універсал до всього нашого народу й оповіщаємо: віднині самі будемо творити наше життя.

Отже, хай кожен член нашої нації, кожен громадянин села чи міста відсьогодні знає, що настав час великої роботи.

Від цього часу кожне село, кожна волость, кожна управа повітова чи земська, яка стоїть за інтереси українського народу, повинна мати найтісніші організаційні зносини з Центральною Радою.

Там, де через якісь причини адміністративна влада зосталась у руках людей, ворожих до українства, приписуємо нашим громадянам повести широку, дуже організацію та усвідомлення народу, й тоді перевибрати адміністрацію.

По містах і тих місцях, де українська людність живе спільно з іншими національностями, приписуємо нашим громадянам негайно прийти до згоди й порозуміння з демократією тих національностей і разом із ними приступити до підготовки нового правильного життя.

Центральна Рада покладає надію, що народи неукраїнські, що живуть на нашій землі, також дбатимуть про лад та спокій у нашім краю й у цей тяжкий час вседержавного безладдя дружньо, одностайно з нами стануть до праці коло організації автономії України.

І коли ми зробимо цю підготовчу організаційну роботу, ми скличемо представників від усіх народів землі української й виробимо закони для неї. Ті закони, той увесь лад, який ми підготуємо, Всеросійські Установчі Збори мають затвердити своїм законом.

Народе Український! Перед твоїм вибраним органом — Українською Центральною Радою — стоїть велика й висока стіна, яку їй треба повалити, щоб вести народ на вільний шлях.

Треба сил для того. Треба дужих, сміливих рук. Треба великої народньої праці. А для успіху тієї праці насамперед потрібні великі кошти (гроші). До цього часу український народ усі кошти свої віддавав до Всеросійської Центральної Скарбниці, а сам не мав та не має й тепер від неї того, що повинен би мати за це.

І через те ми, Українська Центральна Рада, приписуємо всім організованим громадянам сіл і міст, усім українським громадським управам і установам 31-го числа місяця липня накласти на людність особливий податок на рідну справу й точно, негайно й регулярно пересилати його в скарбницю Української Центральної Ради.

Народе Український! У твоїх руках доля твоя. В цей трудний час всесвітнього безладдя й розпаду держави своєю одностайністю й державним розумом, що ти, народ робітників, народ хліборобів, можеш гордо й достойно стати поруч із кожним організованим, державним народом, як рівний із рівним.

Ухвалено: Київ. Року 1917, місяця червня (іюня), числа 10".

в) Політично-державна якість Першого Універсалу Української Центральної Ради.

Перший Універсал становить переломову дату в історії визвольних змагань України. Ним Українська Центральна Рада почала реалізувати право самовизначення української нації й сама приступила до творення свого державного автономного ладу. Іншими словами, цей перший маніфест української влади закінчив підготовчо-організаційний період у боротьбі за волю України й розпочав нову добу творення підстав майбутньої суверенної Української Держави.

За найістотнішу частину Першого Універсалу з політично-державного погляду треба вважати проголо-

шення автономії України та ствердження волі її населення словами: **“Віднині самі будемо творити наше життя”**. У цьому великому принципі з одного боку міститься політична незалежність України від Петрограду чи іншої якоїсь держави, а з другого боку в ньому бачимо безмежне довір'я до власних сил української нації. Хоч, правда, в словах: “Віднині самі будемо творити наше життя” прихована велика неясність щодо внутрішнього державного будівництва. Кожна українська партія могла довільно інтерпретувати цей принцип і пристосовувати його до змісту своєї економічної програми й державного устрою України. Однак треба пам'ятати, що Перший Універсал Української Центральної Ради — це рішучий крок до об'єднання українського народу на платформі загальних інтересів нації, а не на обмежених і мінливих програмах поодиноких українських партій. Національна солідарність займає домінуюче місце в Першому Універсалі, а вже економічну структуру та внутрішнє будівництво краю вирішить праця й свідомо активність населення. Перше треба здобути національний храм, а тоді “самі будемо творити наше життя” в нім. Тому, власне, засада “віднині самі будемо творити наше життя” містить у собі всі українські угруповання й верстви та взагалі все свідоме населення України.

Українська Центральна Рада, проголошуючи Першим Універсалом автономію України, все ж таки бажає затримати добрі відносини з російською державою, думаючи, що російська демократія буде щиро відноситися до України.

Довга середня частина Першого Універсалу містить у собі постанови законодавчих плянів У.Ц.Р. Згідно з розпорядженням у цій Універсалі кожне село, волость і повітова чи земська управа повинні вступити в тісні організаційні зносини з Українською Центральною Радою. З причин тяжкої спадщини по царському

режимові до праці в адміністративних урядах України мали бути покликані особи, прихильні до українського національного відродження. Населення України мало обов'язок добровільно оподаткувати себе на потреби, зв'язані з урядовою працею в Україні. Українська Центральна Рада започаткувала організацію політичних партій, які до того часу були заборонені російською владою. Перший Універсал доручив українській демократії переводити автономний лад в Україні в контакті та згоді з демократіями національних меншостей, щоб таким чином виявити до них щирість і з'єднати їх для державного будівництва України. Того часу національні меншості на українській території становили поважне число населення, зокрема по більших містах.

Інші частини Першого Універсалу мають соціально-економічний характер, а довгий коментар негативної відповіді Російського Тимчасового Уряду — це вже публіцистично-дипломатичний жанр.

Таким чином Перший Універсал У.Ц.Р. містить у собі не тільки акт проголошення автономії України, але здебільшого він становить конституційний документ, що кладе підвалини для державного устрою відновленої Української Держави. Політична й моральна сила цього Універсалу в тому, що він недвозначно заявив, що відтепер українська нація, не дивлячись на те, як до цього буде ставитись Російський Тимчасовий Уряд, буде своїми власними силами й за своїм власним розумінням здійснювати демократичні принципи в державнім будівництві України, модифікуючи їх до потреб часу.

**

Логічним наслідком проголошення Першого Універсалу була розбудова української влади без згоди Російського Тимчасового Уряду. Українська Цент-

ральна Рада, як революційний парламент України, приступила тепер до творення свого виконавчого органу, тобто автономного уряду України.

Майже всі політичні фракції У.Ц.Р. за підставу творення українського державного ладу прийняли парламентарно-демократичну засаду, цебто концепцію народоправства з парламентарним устроєм. Ця форма державного устрою найбільш відповідала ментальності українського народу й своєю генезою сягала конституційного права народного віча в добі Київських князів та основного суспільно-політичного ладу Запорізького Війська.

Розуміється, Українська Центральна Рада, базуючись на стародавніх державних традиціях України, змодифікувала їх до ритму й потреб революційного часу. Всім нам відомо, що парламентарно-демократична засада під час революції значно ускладнює функції виконавчих органів і праця пленуму не може своєчасно виконувати свого завдання, бо скликування повних сесій вимагає довшого інтервалу часу, а блискавичні події революційного періоду не раз наказують негайно рішати справи. Тому Українська Центральна Рада зі свого складу виділила вужчий законодавчий орган — правдоподібно перший цього роду парламентарний орган в історії цілого світу — під назвою “Комітет Української Ради”, що згодом почав називатися “Малою Радою”. Отже, цей вужчий парламентарний орган діяв в імені пленуму Української Центральної Ради. “Мала Рада” вирішувала всі пекучі справи в перервах поміж повними пленарними сесіями й підготвляла свої постанови для кінцевої ратифікації їх пленумом Української Центральної Ради.

Перший автономний уряд України зорганізовано 28-го червня 1917 р. завдяки рішучому внеску українських соціалістів-революціонерів із депутатами Всеукраїнської Селянської Спілки, що разом становили

панівну більшість в Українській Центральній Раді. Уряд названо "Генеральним Секретаріатом", чи не на зразок давньої Гетьманщини, на чолі якої стояла генеральна старшина. Генеральний Секретаріат по-модерному можна назвати радою міністрів. Цей перший уряд був коаліційний, бо українські соціалісти-революціонери не мали в своїх рядах достатнього числа кваліфікованих і досвідчених державних мужів.

Склад Генерального Секретаріату був такий: голова й генеральний секретар внутрішніх справ — В. Винниченко (У.С.Д.Р.П.), генеральний писар — П. Христюк (У.П.С.Р.), генеральний секретар фінансів — Х. Барановський (кооператор), генеральний секретар міжнародних справ (ресорт закордонних справ) — С. Єфремов (У.П.С.Ф.), генеральний секретар військових справ — С. Петлюра (У.С.Д.Р.П.), генеральний секретар земельних справ — Б. Мартос (У.С.Д.Р.П., кооператор), генеральний секретар судових справ — В. Садовський (У.С.Д.Р.П.), генеральний секретар освіти — І. Стешенко (незалежний соц.-дем.), генеральний секретар харчових справ — М. Стасюк (Укр. П.С.Р.). Перевагу в цьому уряді мала Українська Соціал-Демократична Робітнича Партія.

3. Другий Універсал Української Центральної Ради, оголошений 16-го липня 1917 р. в Києві.

а) Огляд виникнення Другого Універсалу Української Центральної Ради.

Факт проголошення Першого Універсалу політично й морально підбадьорив усіх українців. Органи місцевої влади й політично-громадські організації в Україні здебільшого підпорядкувалися Генеральному Секретаріатові, як своєму рідному революційному урядові. Деклярація Генерального Секретаріату, прийнята У.Ц.Р. 3-го липня 1917 р., не двозначно заявила, що Генеральний Секретаріат не тільки теоретично ро-

бить підготову для автономії, але керуватиме краєм, як уряд. Опрацьовано проєкта майбутніх Українських Установчих Зборів, не чекаючи згоди Російського Тимчасового Уряду, який до цього часу не робив навіть заходів щодо скликання Всеросійських Установчих Зборів; як також намічено скликати конгрес неросійських народів, які жили в колишній царській Росії. Безпосередні відозви Російського Тимчасового Уряду до українського населення проти Української Центральної Ради не мали успіху. Навпаки, зорганізована частина українського селянства відповіла, що порозуміння з Російським Тимчасовим Урядом може бути тільки тоді, коли Петроград визнає У.Ц.Р.

Але не так дивилася російська демократія на появу Першого Універсалу. Події в Києві надзвичайно схвилювали Петроград, викликавши там велику метушню. Російський Тимчасовий Уряд і московські політичні партії гарячково почали відбувати свої безконечні наради. Вони пояснювали, що У.Ц.Р. актом проголошення автономії України узурпувала собі владу, бо державний політичний устрій колишньої Російської імперії може змінити тільки майбутня конституанта. Спочатку майже всі москвини виступили проти Першого Універсалу й намагалися за всяку ціну повернути попередній стан підлеглості України єдиній “неділимій і несходимій” Росії. (Виняток становили російські більшовики. Вони під проводом Леніна проголосили в своїй підступній пропаганді право на повне самовизначення українського народу, навіть аж до відокремлення від Росії. Очевидно, то був обман і хитра пропаганда Леніна, щоб таким чином послабити силу коаліційного Тимчасового Уряду Росії й у боротьбі з ним здобути для себе солідарність українського народу. Російські більшовики тільки з тактичних міркувань проголосили засаду самовизначення, але в той самий час вони застерегли єдність пролетаріату).

Але події на фронті та внутрішня політична боротьба не дозволяли Російському Тимчасовому Урядові в тім часі збройно виступити проти Української Центральної Ради. Справа в тім, що поряд із Тимчасовим Урядом Росії утворилася друга паралельна центральна організація — Президія Всеросійської Ради Робітничих, Селянських і Військових Депутатів, які претендували на владу. А крім цих двох політичних центрів, сила большевиків почала помітно виходити наяв. Додаймо до цього, що політична дійсність в Україні настільки стала поважна, що російські й жидівські кола в Києві робили натиск на Російський Тимчасовий Уряд, щоб він незабаром зробив якийсь “modus vivendi” з Українською Центральною Радою, як також до цієї думки приєднався Всеросійський З’їзд Робітничих, Селянських і Військових Депутатів у Петрограді, що ухвалив на початку липня 1917 р. окрему резолюцію, щоб Тимчасовий Уряд негайно порозумівся з українською демократією.

Отже, члени Російського Тимчасового Уряду, звільнившись від перших емоцій “великого обурення” на У.Ц.Р. за проголошення Першого Універсалу й відчувши ритм зовнішніх і внутрішніх подій, — почали прислуховуватись до холодного політичного розуму. Вони прийшли до висновку, що їм треба якнайшвидше порозумітися з У.Ц.Р., бо всяка протидія та гра на часі може ще більше ускладнювати політичну ситуацію й поглибити прогалину між Росією та Україною. Ясно, російська демократія ніколи не мала щирих інтенцій до української демократії. Однак такт і сила У.Ц.Р., що зростала кожного дня під проводом геніального професора М. Грушевського з одного боку, а внутрішня боротьба між російськими партіями й потреба скріплення фронту з другого боку, — примусили Російський Тимчасовий Уряд поступитися перед слабшим із метою гальмувати український визвольний рух.

Таким чином дня 11-го липня 1917 р. до Києва прибули на переговори з У.Ц.Р. й Генеральним Секретаріатом представники Російського Тимчасово Уряду, а саме, міністри: А. Керенський, М. Терещенко, Некрасов і І. Церетелі. З українського боку пересправи вели М. Грушевський і В. Винниченко, а у військових справах — С. Петлюра. Наради тривали повних два дні (з короткими перервами) від 12-го до 13-го липня 1917 р.

Представники заявили, що Тимчасовий Уряд Росії прихильно ставиться до автономії України й до проєкту земельних реформ, однак остаточне легальне вирішення цих справ застерігає Всеросійським Установчим Зборам. Усе ж таки Російський Тимчасовий Уряд уже тепер готовий признати Українську Центральну Раду за парламент України, а Генеральний Секретаріат за крайовий автономний уряд, скоро тільки У.Ц.Р. буде доповнена делегатами національних меншостей України — росіянами, жидами й поляками — а до Генерального Секретаріату ввійдуть відповідно представники згаданих національностей. Далі, петроградська делегація, зокрема І. Церетелі, турбувалася, щоб слово “автономія” з тактичних міркувань не вживалося в угоді поміж Українською Центральною Радою й Російським Тимчасовим Урядом. (У російських колах було побоювання, що Україна очолить змагання всіх неросійських народів в Росії за автономний лад, а це могло б допровадити до кризи Російський Тимчасовий Уряд. Треба пам'ятати, що самі росіяни становили тільки 45% всього населення Росії того часу, цебто меншість. Українці, поляки, фінлядці, грузини, вірмени й інші ввійшли в склад російської імперії силою завоювання). Делегація в теорії виявила своє прихильне ставлення до перебудови Росії на нових основах із правом самовизначення народів. Російські міністри запевнили, що Тимчасовий Уряд Росії свої по-

станови в Україні буде проводити через Генеральний Секретаріат. Делегація категорично заперечила признати існування Українського Генерального Секретаріату Військових Справ, але дала згоду на формування окремих українських військових частин під умовою, що це не буде порушувати єдності російської армії, її боєздатності й буде можливе до здійснення з технічного боку. Для плянної організації українських військових частин вони зобов'язалися призначити за згодою У.Ц.Р. українських військових делегатів при міністерстві війни, при генеральному штабі та при головному командуванні російської армії.

Українська Центральна Рада з свого боку обіцяла не чинити таємних заходів щодо здійснення автономії України поза Генеральним Секретаріатом і визнавати над собою авторитет Усеросійських Установчих Зборів. Через цей тактичний компроміс Українській Центральній Раді залежало на тому, щоб здобути фактичне здійснення домагань українського народу та з легального боку оформити їх шляхом офіційної угоди з чинною владою Тимчасового Уряду Росії.

Після дводенних пересправ представники Російського Тимчасового Уряду й Української Центральної Ради дійшли до компромісової згоди й погодилися видати писані документи: Тимчасовий Уряд — Деклярацію, а Українська Центральна Рада — Другий Універсал. Деклярація була видана 15-го липня 1917 р., а її зміст такий:

“Вислухавши звідомлення міністрів Керенського, Терещенка й Церетелі в українській справі, Тимчасовий Уряд прийняв таке рішення:

Призначити в характері найвищого органу управи крайовими справами в Україні окремий орган — Генеральний Секретаріат, склад якого визначить уряд в порозумінні з Українською Центральною Радою, доповненою на справедливих основах представниками

інших народностей, що живуть в Україні, через їхні демократичні організації. Через цей орган будуть здійснюватися заходи, що відносяться до життя краю та його управи.

Уважаючи, що питання про національно-політичний устрій України та про способи розв'язки на ній земельного питання, в межах загальної засади про перехід землі в руки працюючих, повинно бути розв'язане Установчими Зборами, Тимчасовий Уряд поставився прихильно до розроблення Українською Центральною Радою, доповненою згаданим вище способом, проекту про нове державно-політичне становище країни в такім дусі, як то сама Рада вважатиме за відповідне щодо інтересів краю, а також про форми розв'язання в Україні земельного питання для предложення цих проектів Установчим Зборам.

Тимчасовий Уряд, узнаючи необхідним під час війни зберігти бойову єдність армії, вважає недопустимими заходи, які могли б порушити єдність її організації й команди, як, наприклад, зміна тепер мобілізаційного плану шляхом негайного переходу до системи територіяльного комплектування військових частин або наділення командними правами якихсь громадських організацій.

Разом із тим Уряд узнає можливим попірати далі найтісніше національне об'єднання українців у рядах самої армії або комплектування окремих частей виключно українцями, оскільки такі заходи на думку міністра війни будуть представлятися можливими під технічним оглядом і не зломлять бойової здатності армії.

В теперішній момент для більше плянового й успішнішого осягнення цієї цілі Тимчасовий Уряд вважає можливим притягнути до здійснення цього завдання самих вояків-українців і в цілі порозуміння з Центральною Радою можуть бути відкомандировані окре-

мі делегати-українці, які будуть приділені при кабінеті військового міністерства, при генеральнім штабі й верховнім головнокомандуючим.

Що торкається військових українських комітетів на місцях, то вони здійснюють свої функції на загальних основах, при чому їхня діяльність повинна бути в згоді з діяльністю інших військово-громадських організацій”.

б) Текст Другого Універсалу Української Центральної Ради.

“Громадяни Української Землі!

Представники Тимчасового Уряду повідомили нас про ті конкретні заходи, які задумує перевести Тимчасовий Уряд в справі управи Україною до Установчих Зборів. Тимчасовий Уряд, стоячи на сторожі завойованих революційним народом свобод, признаючи за кожним народом право на самовизначення та полишаючи остаточне усталення його форми Установчим Зборам, простягає руку представникам української демократії й Українській Центральній Раді та закликає в порозумінні з ним творити нове життя України на добро всієї революційної Росії.

Ми, Українська Центральна Рада, стоячи, як усе, за тим, щоб не відривати України від Росії та щоб разом з усіма її народами змагати до піднесення й розвитку цілої Росії та до єдності її демократичних сил, з задоволенням приймаємо заклик Уряду до єдності й сповіщаємо всіх громадян України, що вибрана українським народом через його революційні організації Українська Центральна Рада незабаром буде доповнена на справедливих основах представниками інших народностей, які живуть в Україні, через їхні революційні організації, і тоді буде тим єдиним найвищим органом революційної демократії України, що заступатиме інтереси цілого населення нашого краю.

Доповнена Українська Центральна Рада виділить наново з-поміж себе окремий відповідальний перед нею Генеральний Секретаріят, який буде проведений до затвердження Тимчасовому Урядові в характері представника найвищої краєвої влади Тимчасового Уряду в Україні. В цім органі будуть зосереджені всі права й засоби, щоб він, як представник демократії в цілій Україні, й рівночасно, як найвищий краєвий орган уряду, міг виповнити складну роботу організації й будування життя всього краю в згоді з цілою революційною Росією.

У згоді з іншими національностями України й діючи на полі державної управи, як орган Тимчасового Уряду, Генеральний Секретаріят Центральної Ради твердо йтиме шляхом закріплення нового ладу, витвореного революцією.

Змагаючи до автономного устрою України, Українська Центральна Рада в порозумінню з національними меншостями України приготуватиме проекти законів про автономний лад України для пропозиції їх на затвердження Установчим Зборам.

Зважаючи, що утворення краєвого органу Тимчасового Уряду в Україні забезпечує бажане наближення управи краєм до потреб місцевого населення в межах, можливих до Установчих Зборів, і думаючи, що доля всіх народів Росії тісно зв'язана з загальними здобутками революції, ми рішуче відкидаємо проби самовільного здійснювання автономії України до Всеросійських Установчих Зборів.

Що ж торкається комплектування українських військових частин, Українська Центральна Рада матиме своїх представників при кабінеті міністра війни, в генеральному штабі й при верховнім головно-командуючим для участі при комплектуванні окремих частин виключно українцями, оскільки заходи в цім напрямі на

думку міністра війни будуть можливі з технічного боку без порушення бойової здібності армії.

Сповідючи про це громадян України, ми твердо віримо, що українська демократія, яка наділила нас своєю волею, разом із революційним урядом доложить усіх своїх сил, щоб довести край і зокрема Україну до остаточної перемоги революції.

Українська Центральна Рада."

в) Політично-державна якість Другого Універсалу Української Центральної Ради.

Другий Універсал написаний лаконічною мовою відповідно до вислідів переговорів поміж представниками Української Центральної Ради й представниками Тимчасового Уряду, що відбулися в Києві в днях 12-го та 13-го липня 1917 р. На підставі змісту Другого Універсалу й Деклярації Тимчасового Уряду, Українська Центральна Рада й Генеральний Секретаріят стали правнодержавними вищими органами України, бо Тимчасовий Уряд погодився не тільки на ідею автономії України, але фактично на її здійснення, та визнав Українську Центральну Раду за легальне представництво українського народу. (Розуміється, що Російська Республіка, проклямована на місце монархії Романових, принципово посідала всі атрибути державної влади).

Українська Центральна Рада й Генеральний Секретаріят мали складатися тепер не тільки з українців, але також із представників національних меншостей України. Іншими словами, Другий Універсал і Деклярація Тимчасового Уряду дали законну підставу, щоб революційний уряд України перейшов із сфери політично-моральної влади на політично-юридичну. Відтепер влада Української Центральної Ради й Генерального Секретаріату базувалась не тільки на національно-

революційних засадах і моральному довір'ї населення, але також на легальних основах. Фактично Україна тепер дістала автономію зі своїм законодавчим органом (У.Ц.Р.) і виконавчим органом (Генеральним Секретаріатом), що відповідав перед Українською Центральною Радою. Власне, політично-державна сила Другого Універсалу полягала в тому, що він надав легальну форму автономії України, цебто злегалізував перші здобутки української революції та застеріг Росії тільки фікцію санкціонування автономного ладу України й голе право potwierджувати склад Генерального Секретаріату, призначеного Українською Центральною Радою. Тут також треба пам'ятати, що вироблені закони У.Ц.Р. тільки про взаємовідносини України й Росії мали бути затвердженими Всеросійськими Установчими Зборами, натомість закони про внутрішній лад України У.Ц.Р. застерегла виключно Всенародним Зборам України.

Подане речення в Другому Універсалі “ми рішуче відкидаємо проби самовільного здійснення автономії України” треба відвести до негативних рис цього конституційного акту. Воно було подиктоване російськими представниками, які хотіли таким чином підкреслити думку, що легальне признание У.Ц.Р. і Генерального Секретаріату Тимчасовим Урядом ще не означає автономії України. Але то був тільки формальний тон дужчого, якого обставини примусили йти на уступки перед слабшим. Це речення не змінює фактичного стану справи. Крім цього, У.Ц.Р. своїм Другим Універсалом формально заявила, що визнає за Всеросійськими Установчими Зборами право санкціонувати автономію України, й виявила свою лояльність до Тимчасового Уряду, що не має наміру відокремлюватися від Росії. Але й це було тільки формальне підпорядкування української демократії Російському Тимчасовому Урядові, як верховному санкціонованому

чинникові. Врешті Другий Універсал У.Ц.Р. зобов'язалася доповнити законодавчі й виконавчі органи національними меншостями. Таким чином, У.Ц.Р. зріклася засади національної української революції, а перейшла на становище територіальної демократії (територіального представництва).

Вкінці варто тут підкреслити, що від появи Другого Універсалу політично-державний постулат України перестав бути внутрішньою проблемою Росії, але він вийшов на денне світло революційної перебудови.

4. Третій Універсал Української Центральної Ради, оголошений 20-го листопада 1917 р. в Києві.

а) Огляд виникнення Третього Універсалу Української Центральної Ради.

Після проголошення Другого Універсалу сильно розбурхалося політичне море. Події посувалися швидким темпом. У російських урядових і приватних колах із великим обуренням політичні діячі й державні мужі почали критикувати київську угоду, зафіксовану юридичними актами державного характеру. Таким чином, Другий Універсал і Деклярація Тимчасового Уряду стали однією з причин урядової кризи в Петрограді. Через угоду в Києві на лоні Тимчасового Уряду витворилася внутрішня боротьба. Передусім на знак протесту проти постанов Т.У. з дня 15-го липня 1917 р. в справі України міністри з російської кадетської фракції виступили з кабінету, демонстраційно покинувши залю засідань (кн. Шаховський, Мануїлов, К. Шінгарьов і В. Степанов. На чолі тієї партії стояв тоді П. Мілюков. Кадети — це скорочена назва членів російської Конституційно-Демократичної Партії [к.-д.]. До неї належали головні міщани, інтелігенція та землевласники ліберальних поглядів).

Кризу кабінету князя Г. Львова в Петрограді постановили використати більшовики. Дня 16-го липня 1917 р. вибухло в Петрограді перше більшовицьке повстання, зорганізоване Леніном. Воно тривало три дні й 18-го липня військо Т.У. перемогло повстанців.

Новий Тимчасовий Уряд очолив тепер А. Керенський. У склад його кабінету увійшли російські соціал-революціонери, катеди й російські соціялісти (демократи). Поминаючи їхню програмову диференціацію, всіх членів нового уряду цементувала національна російська платформа. Вони за всяку ціну намагалися зберегти єдність великої Росії в формі демократичної республіки й жорстоко поборювали акцію більшовиків і автономні постуляти України й інших неросійських народів.

Згідно з Другим Універсалом і Деклярацією, Українській Центральній Раді лишилось доповнити себе національними меншостями України, скласти відповідно до цього новий Генеральний Секретаріят та опрацювати проект конституції (статуту) для України.

Таким чином до самої Української Центральної Ради введено було 30% представників національних меншостей, а крім цього дня 27-го липня 1917 року Український Робітничий З'їзд у Києві виділив із свого складу до У.Ц.Р. Всеукраїнську Раду Робітничих Депутатів із 100 осіб. Отже число членів У.Ц.Р. зросло тепер до 822 делегатів (212 від Всеукраїнської Ради Селянських Депутатів; 158 від Всеукраїнської Ради Військових Депутатів; 100 від Всеукраїнської Ради Робітничих Депутатів; 50 від загальних рад військових і робітничих депутатів; 20 від українських соціялістичних партій; 40 від російських соціялістичних партій; 35 від жидівських соціялістичних партій; 15 від польських соціялістичних партій; 84 представники від міст і губернь, вибраних на селянських, робітничих і загально-національних з'їздах; 108 представни-

ків від професійних, науково-освітніх, економічних і громадських організацій і національних партій. Дня 12-го серпня 1917 року Мала Рада ухвалила, що всі неукраїнські партії й організації мають вибрати 212 членів до У.Ц.Р. й 51 кандидата, пропорційно до числа неукраїнського населення, яке становило тоді 25% усієї людности України).

Звичайно, кворум У.Ц.Р. ніколи не складався з 822 осіб, бо не всі партії й організації своєчасно висилали до Києва повне число своїх делегатів.

З 822 членів Українська Центральна Рада виділила т. зв. Малу Раду в числі 58 осіб, де національні меншості дістали 18 місць. Дня 25-го липня 1917 р. відбулося перше засідання Малої Ради з участю представників неукраїнської революційної демократії. Мала Рада приготувала й вирішувала всі важливіші негайні справи, що виникали в інтервалі часу поміж пленарними сесіями У.Ц.Р., вона також скликала й підготовлювала пленарні збори й поповнювала склад Генерального Секретаріату, ухвалювала важливі акти тощо.

З черги уступив перший уряд відновленої України й дня 27-го липня 1917 р. був утворений другий Генеральний Секретаріат під проводом В. Винниченка. Склад кабінету був майже той самий із тим, що чотири місця в нім дістали національні меншості, С. Єфремова заступив Олександр Шульгин і на генерального секретаря шляхів покликано Всеволода Голубовича. Склад перевибраного й доповненого Генерального Секретаріату був такий: голова й генеральний секретар внутрішніх справ — В. Винниченко (У.С.Д.Р.П.), генеральний писар — П. Христюк (У.П.С.Р.), генеральний секретар фінансів — Х. Барановський (ко-оператор), генеральний секретар міжнаціональних справ (ресорт закордонних справ) — Ол. Шульгин (У.П.С.Ф.), товариші ген. секретаря міжнаціональних

справ — для жидівських справ І. Зільберфарб (член жидівського об'єднання соціалістичних партій), для польських справ М. Міцкевіч (член польського демократичного центру) і для російських справ Д. Одинець (російський народний соціаліст), генеральний секретар військових справ — С. Петлюра (У.С.-Д.Р.П.), генеральний секретар земельних справ — Б. Мартос (У.С.Д.Р.П.), генеральний секретар судових справ — В. Садовський (У.С.Д.Р.П.), генеральний секретар освіти — І. Стещенко (незалежний соц.-дем.), генеральний секретар харчових справ — М. Стасюк (У.П.С.Р.), генеральний секретар шляхів — Вс. Голубович (У.П.С.Р.), генеральний секретар пошти й телеграфу — О. Зарубін (російський соц.-рев.), державна контроля — М. Рафес (жидівський член “Бунда”). Пости генеральних секретарів праці, торгівлі й промисловости залишились вакантними. Їх зарезервовано російським соціал-демократам, які того часу ще не могли вирішити свого відношення до Генерального Секретаріату. На становище комісара (статс-секретаря) для справ України при Російському Тимчасовому Уряді призначено П. Стебницького (У.П.С.Ф.).

Дня 29-го липня 1917 р., після кількох засідань і дебатів, Українська Центральна Рада прийняла конституцію автономного устрою України під назвою: “Статут вищого управління України”. Текст цього статуту такий:

“Статут Вищого Управління України.

На підставі згоди з Тимчасовим Урядом дня 16-го липня (н. ст.) 1917 року, — орган революційної демократії всіх народів України — Українська Центральна Рада, що має підготувати Україну до остаточного здійснення автономного ладу й довести її до Українських Установчих Зборів і Російського Установчого

Зібрання, — утворює Генеральний Секретаріят, який являється найвищим органом управи в Україні.

Діяльність Генерального Секретаріату зазначається тимчасово такими головними пунктами:

§ 1. Найвищим краєвим органом управи в Україні є Генеральний Секретаріят Української Центральної Ради, який формується Центральною Радою, відповідає перед нею і затверджується Тимчасовим Урядом.

§ Формування Генерального Секретаріату Центральної Ради здійснює через свій Комітет.

§ 3. Центральної Рада затверджує Генеральний Секретаріят у цілості, висловлюючи йому довір'я.

§ 4. В склад Генерального Секретаріату входить 14 генеральних секретарів, а саме: в справах внутрішніх, фінансових, військових, харчових, земельних, юстиції, освіти, національних, торгу, промисловости, пошти й телеграфу, праці, доріг, генеральний контролер і генеральний писар.

П р и м і т к а : При секретареві в національних справахзначається три товариші секретаря — від росіян, жидів і поляків. Товариші секретаря по ділам своєї нації мають право реферату й рішачого голосу в цих справах у Генеральнім Секретаріаті. Товариші секретаря в національних справах затверджуються Комітетом Ради.

§ 5. Свою владу Генеральний Секретаріят здійснює через усі урядові органи в Україні.

§ 6. Всі урядові органи в Україні підлягають владі Генерального Секретаріату.

П р и м і т к а : Генеральний Секретаріят установляє, які органи, в яких межах і в яких випадках мають зноситися безпосередньо з Тимчасовим Урядом.

§ 7. Всі урядові посади в Україні, коли вони не виборні, заміщаються Генеральним Секретаріатом або підвладними йому органами.

§ 8. При Тимчасовому Уряді має бути статс-секретар для справ України, якого призначає Тимчасовий Уряд по згоді з Центральною Радою.

§ 9. Статс-секретар має пильнувати інтересів України в усій роботі Тимчасового Уряду й у разі потреби переслати законопроекти через Генеральний Секретаріят на розгляд Центральної Ради.

§ 10. Генеральний Секретаріят передає на санкцію Тимчасового Уряду ті законопроекти, які розглянула й ухвалила Центральна Рада.

§ 11. Генеральний Секретаріят передає на затвердження Тимчасового Уряду тимчасові фінансові обрахунки видатків на потреби України, які розглянула й ухвалила Центральна Рада.

§ 12. Тими коштами, які надходять на рахунок Центральної Ради, розпоряджається Генеральний Секретаріят по бюджету, ухваленому Центральною Радою.

§ 13. Генеральний Секретаріят ті справи, які він вважає найважливішими, передає на розгляд Центральної Ради.

§ 14. Діяльність Генерального Секретаріату, відповідального перед Центральною Радою, контролюється нею шляхом запитань по всіх справам.

П р и м і т к а : Порядок запитань має бути зазначений окремим наказом.

§ 15. В перервах поміж сесіями Центральної Ради Генеральний Секретаріят відповідає перед Комітетом Центральної Ради, який виконує всі її функції, окрім зазначеної в § 3-ім.

§ 16. Коли Генеральний Секретаріят не згоджується з постановою Комітету в якійнебудь справі, остання переноситься на розгляд Центральної Ради, яка скликається негайно.

§ 17. Коли Центральна Рада висловлює недовір'я Генеральному Секретаріатові, він подається у відставку.

§ 18. Всі акти Центральної Ради й Комітету контрасигнуються Генеральним Секретаріатом.

§ 19. Всі закони Тимчасового Уряду мають силу в Україні від дня проголошення їх у Краєвім Урядовім Віснику на українській мові.

П р и м і т к а : В надзвичайних випадках Генеральний Секретаріат проголошує їх іншим способом.

§ 20. Всі закони, адміністративні приписи й постанови, проголошені українською мовою, публікуються також і на мовах: російській, жидівській і польській.

§ 21. У справах внутрішнього розпорядку роботи Генеральний Секретаріат виробляє свій наказ”.

Але Російський Тимчасовий Уряд піддав ревізії Другий Універсал і Деклярацію з 15-го липня 1917 р., щоб до найменшого мінімуму обмежити здобутки української демократії. Він категорично відмовився затвердити “Статута Вищого Управління України” з 29-го липня 1917 р., бо, на їхню думку, це не був статут автономної чи навіть федеративної України, але мав характер союзного договору поміж двома державами. Замість ратифікації Статуту, Російський Тимчасовий Уряд видав 17-го серпня 1917 р. свою змодифіковану інструкцію п. з. “Тимчасова Інструкція для Генерального Секретаріату Тимчасового Уряду в Україні”. Текст її такий:

“Тимчасова Інструкція Генеральному Секретаріатові Тимчасового Уряду в Україні.

1. До вирішення питання про місцеву управу Установчими Зборами призначається Тимчасовим Урядом на пропозицію Центральної Ради Генеральний

Секретаріят, який є найвищим органом Тимчасового Уряду в справах управи Україною.

2. Повновласті Генерального Секретаріату розтягаються на губернії: київську, волинську, подільську, полтавську й чернігівську, за винятком повітів: мглинського, суразького, стародубського й новозибківського; ці повновласті можуть бути поширені й на інші губернії або їх частини, коли заведені в цих губерніях на підставі постанови Тимчасового Уряду земські установи висловляться за бажаністю такого поширення.

3. Генеральний Секретаріят складається з генеральних секретарів по міністерствам для справ: а) внутрішніх, б) фінансових, в) хліборобських, г) освітніх, д) торговельних і промислових і е) праці, а також секретаря для національних справ і генерального писаря; крім того, при Генеральнім Секретаріаті знаходиться для контролю в його справах генеральний контролер, який бере участь у засіданнях Генерального Секретаріату з правом рішучого голосу.

В числі секретарів не менше чотирьох повинні бути особи, які не належать до української національності.

При Секретаріаті для національних справ заводиться три посади товаришів секретаря з тим, щоб усі чотири найчисленніші національності України мали кожна свого представника в особі секретаря або одного з його товаришів.

4. Генеральний Секретаріят розглядає, розробляє й предкладає на затвердження Тимчасовому Урядові пропозиції щодо краю і його управи. Ці пропозиції перед їх предложенням Тимчасовому Урядові можуть бути внесені на обговорення Центральної Ради.

5. Повновласті Тимчасового Уряду в справах місцевої управи в сфері компетенції, перелічених у § 3 міністерств, здійснюються при посередництві гене-

ральних секретарів. Ближче означення цих справ знаходиться в окремому додаткові.

6. В усіх справах, означених у попередній статті, місцеві управи краю звертаються до Секретаріату, який, по зносінах із Тимчасовим Урядом, передає його розпорядки та вказівки місцевим управам.

7. Генеральний Секретаріат предкладає кандидатів на державні посади, які входять в обсяг справ, означених в § 5, і які обсаджуються по призначенню Тимчасового Уряду.

8. Зносини найвищих державних установ і окремих цивільних міністрів із Секретаріатом і окремими секретаріатами по приналежності, як рівнож останніх із найвищими державними установами й міністерствами, відбуваються через окремого комісара України в Петрограді, якого призначає Тимчасовий Уряд. Таким самим способом направляються законодавчі наміри й проекти, які відносяться тільки до місцевих справ України, як також і заходи загальнодержавного значення, що виникають в окремих міністерствах або обговорюватимуться в міжміністеріальних комісіях і будуть вимагати через спеціальне відношення їх до України участі представника управи комісара в тих комісіях.

9. В наглих і нетерплячих проволочки випадках найвищі установи й міністерства передають свої постанови місцевим владам безпосередньо, повідомляючи одночасно про ці розпорядки Секретаріат.

Підписали: міністер-президент Керенський, міністер судівництва Зарудний. Петроград, 4 (17) серпня 1917”.

Як бачимо, Тимчасова Інструкція складається з 9 пунктів і була наче чинним статутом автономного уряду України. Тимчасова Інструкція позбавила Українську Центральну Раду законодавчих функцій, вва-

жаючи її тільки за приватно-дорадчий орган Тимчасового Уряду, як також Генеральний Секретаріят не називає більше урядом України, бо відтепер він став експозитурою центральної влади Російського Тимчасового Уряду. Джерелом уповноважень для генеральних секретарів не була вже українська демократія, а тільки Петроград.

Згідно з 2-им пунктом Тимчасової Інструкції компетенція Генерального Секретаріату призначалася тепер на територію тільки 5 губернь України. В сферу влади Генерального Секретаріату не входили відтепер найбагатші й найбільш промислові області Харківщини й Катеринославщини, як також Херсонщини й Таврії з дуже важливим для торгівлі Одеським портом. Пункт 3-ій Тимчасової Інструкції обмежив і речеву компетенцію Генерального Секретаріату до сімох ресортів, із яких не менше 4 генеральних секретарів треба було призначити з неукраїнської національності, у той час як утворений Українською Центральною Радою Генеральний Секретаріят мав 14 ресортів. Тимчасовий Уряд застеріг собі в Україні військові справи, міжнародні зносини, комунікацію, пошту й телеграф та харчові справи. Генеральний Секретаріят не смів сам призначувати урядовців. Отже, Російський Тимчасовий Уряд на чолі з Керенським своєю Інструкцією поламав Київську угоду, самочинно перевів поділ України, приєднавши майже половину її території до Росії, та порушив права й компетенцію Генерального Секретаріату.

Ця цинічна Інструкція, що мала на меті уневажнити Київську угоду з липня 1917 р. й вирвати з рук української демократії її революційні здобутки, — викликала велике обурення й невдоволення в У.Ц.Р. й між українським загалом. Упродовж 3 днів тривали наради У.Ц.Р. Під час дискусій Тимчасовий Уряд через своїх представників поінформував У.Ц.Р., що він го-

товий змодифікувати деякі пункти Тимчасової Інструкції відповідно до українських вимог, зокрема зменшити число неукраїнських генеральних секретарів із 4 до 3, і що право на безпосередні накази й розпорядження буде стосуватись тільки в обставинах воєнних дій.

Українська Центральна Рада в своїй резолюції висловила палкий протест проти Тимчасової Інструкції. Між іншим, в резолюції підкреслено, що Тимчасовий Уряд Росії порушив Київську угоду, не має довіря до демократії України й не дає їй змоги творити владу на її власній території. Вкінці резолюції читаємо, що У.Ц.Р. має “звернутись до всіх національностей України і, вказавши на всі хиби Тимчасової Інструкції, закликати трудові маси населення всієї України до організованої боротьби за свої інтереси й до об'єднання коло У.Ц.Р.”

І хоч Тимчасова Інструкція не відповідала постановам українського народу й хоч легальна платформа Інструкції була дуже вузька, — то все ж таки вона давала певні практичні можливості формального зафіксування прав України й дальшого ведення боротьби за повну автономію України. Крім цього, зовнішні та внутрішні обставини не дозволяли Україні збройно захищати свої права. (На південнозахідньому фронті стояло поважне число російського війська. Військові сили України не були достатні для збройної протидії. Багатьом здавалось, що революція добігає свого кінця). Тому 22-го серпня 1917 р. У.Ц.Р. стала на компромісову платформу й винесла резолюцію про прийняття Тимчасової Інструкції з сильним протестом проти самовільних дій Російського Тимчасового Уряду. (Інструкцію прийнято 247 голосами проти 36, а 70 здержалось від голосування).

Таким чином діяльність Генерального Секретаріату тривала тільки два тижні. З прийняттям Тимчасо-

вої Інструкції Генеральний Секретаріят на чолі з В. Винниченком подався на димісію, яка була прийнята 26-го серпня 1917 р. Формування нового Секретаріату — з черги 3-го кабінету, — що складався б із більш поміжкованих міністрів, доручено Дмитрові Дорошенкові (У.П.С.Ф.). Цим зрадів Петроград і в російських газетах появилoся інтерв'ю представників російської преси з віцепрем'єр-міністром Некрасовим, де, між іншим, поміщено таку фразу: “Те, що на чолі нового списку секретарів стоїть Дмитро Дорошенко, дає підставу сподіватись, що в українському питанні не буде ніякого загострення”. Без сумніву, Д. Дорошенко був лояльний до А. Керенського. Він скоро збагнув політичну кон'юктуру та розбіжні погляди Петрограду й Києва на автономію України. Врешті вже коротке експозе Д. Дорошенка до членів Малої Ради переконало його, що У.Ц.Р., не зважаючи на формальне прийняття Тимчасової Інструкції, фактично ніколи не погодиться на те, щоб Генеральний Секретаріят був експозитурою Петрограду. Тому дня 31-го серпня на вечірнім засіданні Малої Ради Д. Дорошенко зрікся з голови Генерального Секретаріату.

Тоді вибір знову впав на В. Винниченка, і дня 3-го вересня 1917 р. Мала Рада більшістю 17 голосів (при 9, які здержались від голосування) обрала такий кабінет:

Голова Генерального Секретаріату й генеральний секретар внутрішніх справ — В. Винниченко (У.С.Д.-Р.П.); Фінанси — М. Туган-Барановський (У.П.С.Ф.); Міжнародні справи — О. Шульгин (У.П.С.Ф.), його заступники І. Зільберфарб (член жидівського об'єднання соціалістичних партій) для жидівських справ і М. Міцкевич (член польського демократичного центру) для польських справ; Освіти — І. Стешенко (незалежний соц.-дем.); Державна контроля — О.

Зарубін (російський соц.-рев.); Земельні справи — М. Савченко-Більський (У.П.С.Р.); Генеральний писар — О. Лотоцький (У.П.С.Ф.); Комісар України при Тимчасовому Уряді — П. Стебницький (У.П.С.Ф.). Цей кабінет, що мав бути доповнений двома секретарями, був затверджений Російським Тимчасовим Урядом аж 14-го вересня 1917 р., а дня 20-го вересня 1917 року відбулося перше засідання затвердженого Генерального Секретаріату.

З ініціативи У.Ц.Р. наступного дня, цебто 21-го вересня 1917 р., відбувся в Києві з'їзд народів Росії й тривав до 28. вересня. З'їзд ухвалив кілька резолюцій у справі перебудови Росії на федерацію вільних держав. Неукраїнські республіки наслідували У.Ц.Р. в боротьбі з Тимчасовим Урядом Росії за своє визволення.

Ще на своїй 6-ій сесії, що засідала в днях від 18-го до 22-го серпня 1917 р., Українська Центральна Рада під час дебатів над Тимчасовою Інструкцією одночасно ухвалила постанову про скликання в якнайшвидшому часі конституанти України. Вироблені закони Українською Центральною Радою про взаємовідносини України й Росії мала затвердити майбутня все-російська конституанта, натомість закони про внутрішній лад України Українська Центральна Рада застерігла виключно Всенародним Установчим Збором України. Крім цього, на підставі спеціальної постанови У.Ц.Р., Генеральний Секретаріат висунув категоричне домагання безпосередньої участі України на міжнародній мировій конференції, бо вже в серпні 1917 р. видно було, що війна на фронті добігає свого кінця.

Через кілька днів по цій резолюції, як знак свого протесту й обурення проти скликання конституанти України й участі українських представників на міжнародній мировій конференції, зі складу У.Ц.Р. ви-

йшли представники російської Партії Народної Свободи (російські ліберали-католики).

Реалізуючи цю ухвалу, пленум У.Ц.Р. дня 22-го вересня 1917 р. постановило скликати Українські Установчі Збори й вибрати спеціальну комісію для вироблення порядку виборів до конституанти України.

Російський Тимчасовий Уряд занепокоївся резолюцією про Українські Установчі Збори й на своїм засіданні 30-го жовтня 1917 р., на підставі донесення прокуратора київської судової влади С. Чабакова, постановив покликати до Петрограду на пересправи Винниченка, Зарубіна й Стеценка, а міністер юстиції Малинович наказав київському прокураторові перевести слідство та притягнути до карної відповідальности генеральних секретарів, як службових осіб, за порушення основних законів російської держави, зокрема за підготовку скликання конституанти України. Та київський прокуратор уже не мав сили перевести слідства проти У.Ц.Р. й Генерального Секретаріату. Російський Тимчасовий Уряд втрачав ґрунт під ногами. У другій половині серпня в Росії вибухло збройне монархічне повстання, що його очолив царський генерал Л. Корнілов. Він зажадав, щоб уряд Керенського уступив і проголосив сам себе диктатором Росії. Але Тимчасовий Уряд приборкав повстанців.

Однак на фронті, після літньої офензиви, що її організував Керенський, наступав суцесійний розклад російської армії. Внутрі все більше й більше сильнішали большевики, аж нарешті 7-го листопада 1917 р. вони на чолі з В. Леніном у кривавих боях захопили владу в Петрограді в свої руки.

Ці події перекреслили Тимчасову Інструкцію з 17-го серпня 1917 р. й вимагали від У.Ц.Р. й Генерального Секретаріату рішучих дій. Ще за свого існування Тимчасовий Уряд порушив свої зобов'язання щодо України. Він свідомо перешкаджав У.Ц.Р. в реальній орга-

нізації влади в Україні. Фактично адміністративний апарат Тимчасового Уряду перестав діяти в Україні ще перед большевицьким повстанням. Генеральний Секретаріят мусів сам наново організувати всю адміністрацію, а грошей і кваліфікованих сил було дуже мало. Затримання реалізації автономного ладу спричинило розлад адміністративної влади, за яку був відповідальний Російський Тимчасовий Уряд. Армія в Україні деморалізувалась під впливом посиленої большевицької пропаганди.

Хоч у Петрограді перемогли большевики, то однак в Україні, а зокрема в Києві, перебувало поважне число російського війська, що було вірне Тимчасовому Урядові Керенського. Прийшло до боротьби між цими відділами й військом Української Центральної Ради, при чому большевицький відділ російської армії спочатку підтримував Українську Центральну Раду в боротьбі з Тимчасовим Урядом у переконанні, що вони опісля захоплять владу в свої руки. Правда, це їм не вдалося. Бої закінчилися 12-го листопада 1917 р. Українська Центральна Рада стала паном ситуації в Києві й у цілій Україні, перебравши в свої руки всю владу. Після цієї перемоги фактично була відновлена Українська Держава, бо ніякої іншої влади не було більше на території 9-ох губернь України. У.Ц.Р. й Генеральний Секретаріят мали в своїх руках реальну владу й цей фактичний стан був оформлений Третім Універсалом.

Українська Центральна Рада виразно виступила проти большевицького перевороту. Дня 8-го листопада 1917 р. вона винесла офіційну резолюцію, в якій засудила диктаторський характер большевицької влади в Росії й рішуче виступила проти петроградського повстання, констатуючи, що влада, як у державі, так і в кожному окремому краю, повинна перейти до рук всієї революційної демократії, а не самих тільки рад

робітничих і військових депутатів. Ця резолюція викликала сподіваний розрив із більшовиками. Представники більшовицької партії виступили зі складу У.Ц.Р. й повели шалену агітацію проти української демократії.

Отже, в таких надзвичайно несприятливих умовах військового хаосу, господарської кризи, дезорганізації апарату адміністративної, судової й політичної влади та врешті агітаційного лабіринту, — У.Ц.Р. приступила до будівництва державного життя на території України. Передусім дня 12-го листопада 1917 р. вона поповнила склад Генерального Секретаріату такими особами: Військових справ — С. Петлюра; Харчові справи — М. Ковалевський (У.П.С.Р., голова цієї партії); Праця — М. Порш (У.С.Д.Р.П.); Торгівля та промисловість — В. Голубович (У.П.С.Р.); Юстиція — М. Ткаченко (лівий У.С.Д.Р.П.); Шляхи — В. Єщенко; Пошта й телеграф — О. Зарубін. З черги, дня 13-го листопада Українська Центральна Рада ухвалила закон про включення в обсяг території України всіх українських етнографічних земель (Харківщину, Катеринославщину, Херсонщину й Таврію без Криму) і закликала, щоб населення підпорядковалося українській адміністрації. Далі, дня 16-го листопада 1917 р. Генеральний Секретаріат видав відозву, повідомляючи населення України, що він перебрав на себе повну владу в Україні й підготовляє законопроект про Українські Установчі Збори, земельну реформу, організацію українського фронту в боротьбі за владу в Україні проти білої й червоної Москви.

У днях від 2-го до 12-го листопада 1917 р. в Києві засідав Третій Всеукраїнський Військовий З'їзд при участі десь коло 3 000 делегатів. У своїх резолюціях З'їзд вимагав від У.Ц.Р. проголошення української демократичної республіки. Ці резолюції й стали підставою Третього Універсалу.

Таким чином на засіданні Малої Ради пізно ввечері дня 19-го листопада 1917 р. проф. М. Грушевський прочитав текст Третього Універсалу, який був прийнятий 42-ма членами Малої Ради (від голосування здержалось 4 особи — 3 росіяни й 1 поляк). Наступного дня, 20-го листопада 1917 р., У.Ц.Р. урочисто проголосила Третій Універсал в Києві на Софійській площі.

б) Текст Третього Універсалу Української Центральної Ради.

“Народе український і всі народи України!

Тяжка й трудна година впала на землю Російської Республіки. На півночі в столицях іде міжусобна й кривава боротьба. Центрального уряду нема й по державі шириться безвладдя, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпеці. Без влади дужої, єдиної, народньої Україна також може впасти в безодню усобиці, різни, занепаду.

Народе Український! Ти разом із братніми народами України поставив нас берегти права, здобуті боротьбою, творити лад і будувати все життя на нашій землі. І ми, Українська Центральна Рада, твоєю волею, в ім'я рятування всієї Росії, оповіщаємо:

Віднині Україна стає Українською Народньою Республікою.

Не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Російська Республіка стала федерацією рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся влада творити лад на наших землях, давати закони й правити належить нам, Українській Центральній Раді, й нашому урядові — Генеральному Секретаріатові України.

Маючи силу й владу на рідній землі, ми тією силою й владою станемо на сторожі прав і революції не тільки нашої землі, але й усієї Росії.

Отож оповіщаємо:

До території Української Народньої Республіки належать землі, заселені в більшості українцями: Київщина, Поділля, Волинь, Чернігівщина, Полтавщина, Харківщина, Катеринославщина, Херсонщина, Таврія (без Криму). Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки, як щодо прилучення частин Курщини, Холмщини, Вороніжчини, так і суміжних губерній і областей, де більшість населення українська, має бути встановлене по згоді зорганізованої волі народів.

Всіх же громадян цих земель оповіщаємо:

Віднині на території Української Народньої Республіки існуюче право власности на землі поміщицькі й інші землі нетрудових хазяйств сільсько-господарського значення, а також на удільні, монастирські, кабінетські та церковні землі — касується.

Признаючи, що землі ті є власність усього трудового народу й мають перейти до нього без викупу, Українська Центральна Рада доручає Генеральному Секретареві Земельних Справ негайно виробити закон про те, як поряdkувати земельним комітетом, обраним народом, тими землями до Українських Установчих Зборів.

Праця робітництва в Українській Народній Республіці має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На території Народньої Республіки України від цього дня встановлюється по всіх підприємствах вісім годин праці.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росія, а з нею й наша Україна, вимагає доброго упорядкування виробництва, рівномірного розділення продуктів спо-

живання й кращої організації праці. І через те приписуємо Генеральному Секретарству Праці від цього дня разом із представництвом від робітництва встановити державну контролю над продукцією в Україні, пильнуючи інтересів, як України, так і цілої Росії.

Четвертий рік на фронтах ллється кров і гинуть марно сили всіх народів світу. Волею й іменем Української Республіки ми, Українська Центральна Рада, станемо твердо на тому, щоб мир устанвлено якнайшвидше. Для того ми вжиємо рішучих заходів, щоб через Центральні Уряди примусити й співників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мировому конгресі права українського народу в Росії й поза Росією в замиренню не порушено. Але до миру кожен громадянин Республіки України, разом із громадянами всіх народів Російської Республіки, повинен стояти твердо на своїх позиціях, як на фронті, так і в заплілі.

Останніми часами ясні здобутки революції затемнено відновленою карою на смерть. Оповідчаємо:

Віднині на землі Української Республіки смертна кара касується.

Всім ув'язненим і затриманим за політичні виступи, зроблені до цього дня, як уже засудженим, так і незасудженим, а також і тим, хто ще до відповідальності не потягнений, дається повна амнеція. Про це негайно буде видано закон.

Суд в Україні повинен бути справедливий, відповідний духові народу.

З тією метою приписуємо Генеральному Секретарству Судових Справ зробити всі заходи упорядкувати судівництво й привести його до згоди з правовими поняттями народу.

Генеральному Секретарству Внутрішніх Справ приписуємо:

Вжити всіх заходів до закріплення й поширення прав місцевого самоурядування, що являються органами найвищої адміністративної влади на місцях, і до встановлення найтіснішого зв'язку й співробітництва його з органами революційної демократії, що має бути найкращою основою вільного демократичного життя.

Так само в Українській Народній Республіці мають бути забезпечені всі свободи, здобуті всеросійською революцією: свобода слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, недоторканости особи й мешкання, право й можливість уживання місцевих мов у зносинах із усіма установами.

Український народ, сам довгі літа боровшись за свою національну волю й нині її здобувши, буде твердо охороняти волю національного розвитку всіх народностей, в Україні суших, тому оповіщаємо: що народам великоруському, жидівському, польському й іншим в Україні признаємо національно-персональну автономію для забезпечення їм права та свободи самоурядування в справах їх національного життя. Та доручаємо нашому Генеральному Секретарству Національних Справ подати нам у найближчій часі законопроект про національно-персональну автономію.

Справа хоарчова є корінь державної сили в цей тяжкий і відповідальний час. Українська Народня Республіка повинна напружити всі свої сили й рятувати, як себе, так і фронт і ті частини Російської Республіки, які потребують нашої допомоги.

Громадяни! Іменем Народньої Української Республіки в федеративній Росії ми, Українська Центральна Рада, кличемо всіх до рішучої боротьби з усяким безладдям і руїнцтвом та до дружнього великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній Республіці Росії здоров'я, силу й нову будучність. Вироблення тих форм має бути проведене на Українських і Всеросійських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27-го грудня 1917 (9-го січня н. ст. 1918) року, а днем скликання їх — 9-го (22-го н. ст.) січня 1918 року.

Про порядок скликання Українських Установчих Зборів негайно видано буде закон.

У Києві, 7 (20) листопада 1917 р.”

в) Політично-державна якість Третього Універсалу Української Центральної Ради.

Третій Універсал — це особливої ваги політично-державний і історичний акт. Передусім У.Ц.Р. проголосила ним самостійну Українську Державу — Українську Народню Республіку. У Третьому Універсалі вжито ще фрази: “не пориваючи федеративних зв’язків із Росією”, однак цей додаток був вставлений тільки з тактичних міркувань, щоб задовольнити вимогу представників національних меншостей і не загострювати з ними відносин. Хоч, правда, не зважаючи на це, всі представники національних меншостей не голосували за Третім Універсалом. Очевидно, це мало тільки теоретичне значення, бо фактично від часу большевицького перевороту годі було й думати про творення федерального уряду Росії, що складався б із представників вільних республік.

В Третьому Універсалі скристалізовані всі риси суверенної держави України. Вважаючи парламентаризм за найбільш справедливую форму демократії, а п’ятичленне виборче право (загальне, рівне, безпосереднє, тайне та пропорціональне) за найкращий спосіб вияву волі народу, — Третій Універсал проголосив скликання Установчих Зборів України, визначивши дату виборів до конституанти України на 9-го січня 1918 р., а дату скликання самих Українських Установчих Зборів у Києві — 22-го січня 1918 р.

Перший раз в історії українських визвольних змагань Третій Універсал точно означив територію нашої відновленої Держави. Остаточне визначення границь Української Народньої Республіки щодо Курщини, Холмщини, Вороніжчини й інших частин земель Третій Універсал застеріг “згоді зорганізованої волі народів”, цебто плебісцитові. У.Ц.Р. навмисно нічого не говорить у Третьому Універсалі про територіяльні аспірації України щодо Галичини, Буковини, Закарпаття, Басарабії й Кубані. Через Кубань, де творилася Козацька Республіка, Третій Універсал хотів запевнити У.Ц.Р. вплив на політичне життя в Північному Кавказі й над Каспієм. Знову інші українські землі належали тоді до складу Австро-Угорської монархії й відновленій Українській Державі недоцільно було відразу, в обставинах світової війни, ставити ці вимоги. Врешті щодо Басарабії, то в тому часі, як був проклямований Третій Універсал, у Києві перебувала молдавська делегація й тому треба було спеціально промовчати басарабську проблему та взагалі земель поміж Прутом і Дністром. Кордони Української Народньої Республіки, подані в Третьому Універсалі, лягли опісля в основу Четвертого Універсалу й Берестейського мирового трактату.

Третій Універсал цілком анулював постанови Російського Тимчасового Уряду, подані в Тимчасовій Інструкції й інших законах, що стосувалися верховної влади, суду, місцевої адміністрації тощо на території України. Новий Генеральний Секретаріат став правомисильним урядом відновленої Української Держави, обіймаючи владу в усій Україні, і якому підпорядковувалися всі ділянки адміністративного, політичного, військового, промислового, економічного й сільсько-господарського життя.

Відновлена Третім Універсалом Українська Держава своєю формою була парляментарною республі-

кою з помітною перевагою законодавчої влади над виконавчою. До офіційною назви Української Держави — Українська Народня Республіка — спеціально додано атрибута **“Народня”**, щоб таким чином підкреслити ідею народоправства й демократії. Голова Української Центральної Ради був рівночасно головою держави. Судівництво було незалежне від виконавчої влади.

Українська Центральна Рада, як конститутивний орган Української Держави, діяла не тільки ім'ям української нації, але також і ім'ям національних меншостей України, що мали в ній (У.Ц.Р.) своїх представників.

Третій Універсал визнав за національними меншостями право на національно-персональну автономію, скасував смертну кару та запевнив усім мешканцям України громадську, політичну, особисту, релігійну й господарську волю.

Отже, з погляду державного права Третій Універсал — це основний конституційний закон, яким було встановлено суверенну, ні від кого незалежну назовні Українську Державу в формі демократичної народоправної Української Народньої Республіки.

5. Четвертий Універсал Української Центральної Ради, оголошений 22-го січня 1918 р. в Києві.

а) Огляд виникнення Четвертого Універсалу Української Центральної Ради.

Реалізація принципів і постулатів, проголошених Третім Універсалом, накладала колосальні й негайні завдання на українську націю, а зокрема на Український Уряд — Генеральний Секретаріят. Щоб хоч частково здійснити цю велику політично-державну й соціально-економічну програму, Українська Центральна Рада вживала всіх зусиль, щоб перевести вибори до

Установчих Зборів України й таким чином повести державне будівництво в формах не революційних, а конституційних.

Дня 29-го листопада 1917 р. У.Ц.Р. затвердила закон про вибори до Установчих Зборів України. Вибори призначено на 9-го січня 1918 р. Активне й пасивне виборче право належало мешканцям України обох статей, які закінчили 20 років життя. Усім виборцям забезпечувалось загальне, пряме, рівне, пропорціональне й таємне голосування. До Всенародних Зборів України мало бути обрано 301 депутат, цебто один депутат мав вибиратися на 100 000 мешканців із трирічним реченцем тривання мандату. Відкриття Всенародних Зборів України ухвалено на 22-го січня 1918 року.

У.Ц.Р. наприкінці 1917 р. і на початку 1918 р. зробила величезну працю на полі законодавства з помітним впливом ерудиції геніяльного проф. Михайла Грушевського. Крім уже згаданої виборчої ординації, У.Ц.Р. ухвалила такі головніші закони: Закон про порядок видання законів із 8-го грудня 1917 р.; Закон про Генеральний Суд із 17-го грудня 1917 р., як найвищу судову установу Української Народньої Республіки (Генеральний Суд складався з карного, цивільного й адміністративного відділів); Закон про випуск державних кредитових білетів У.Н.Р. з 6-го січня 1918 р. (Кредитові знаки У.Н.Р. почали друкуватися від грудня 1917 р.); Закон про національно-персональну автономію для національних меншостей У.Н.Р. з 22-го січня 1918 р.; Закон про 8-годинний робочий день з 25-го січня 1918 р.; Закон про земельну реформу з 31-го січня 1918 р., що повторював головніші постанови Третього Універсалу та зберіг принцип соціалізації; Закон про встановлення нового стилю з 12-го лютого 1918 р.; Закон про нову грошову систему (шаги, гривні, карбованці) з 1-го березня 1918 р.; Закон про державний герб У.Н.Р. з 1-го березня 1918 р.; Закон про

громадянство в У.Н.Р. з 2-го березня 1918 р.; Закон про територіяльно-адміністративний поділ У.Н.Р. (30 земель) з 2-го березня 1918 р., що не був здійснений, і багато інших.

Український Уряд мав перед собою дуже тяжкі завдання. Сила большевиків зростала з кожним днем. Треба було поважно думати про захист населення перед їхнім нападом. Українська Центральна Рада з політично-тактичних міркувань почала приготувати формування федерального союзу. Генеральний Секретаріат офіційно визнав негайну потребу миру, а мирові переговори з державами мав вести ще не існуючий федеральний уряд народів, які були поневолені імперією Романових. Українська Держава взяла на себе ініціативу в творенні такої федерації в згоді й за порозумінням крайових республік і авторитетних організацій. Однак золоті сподівання Українського Уряду, що престиж федерального уряду демократичних республік визнають воюючі держави й сам Ленін, не здійснилися. Довгі переговори з представниками демократичних республік і передовими державними мужами скінчилися повним неуспіхом і тільки дали нагоду большевикам краще зорганізуватись для нападу на У.Н.Р., а самий Український Уряд здержали від негайних безпосередніх мирових переговорів із Центральними Державами ще наприкінці 1917 р., коли то можна було скласти умову на корисніших основах, як це сталося опісля, 9-го лютого 1918 р., в Бересті.

Варто тут згадати, що в Українській Народній Республіці панував занадто демократичний дух. Українські урядові кола свято вірили в братерство, волю й рівність усіх народів. Вони здебільшого відкидали засадку примусової мобілізації армії, як шкідливий і зайвий мілітаризм. По довгих дебатах Українська Центральна Рада стала на територіальну плятформу організації збройної сили, цебто організації т. зв. Вільно-

го Козацтва й добровольчих частин за поодинокими волостями. З добровольчих військових одиниць гідний уваги передусім Галицький Курінь Січових Стрільців, зразково зформований у листопаді 1917 р. з полонених українців австрійської армії; Гайдамацький Кіш Слобідської України та Курінь Студентів Січових Стрільців. Етична якість і боєздатність цих добровольчих військових частин перевищували всі інші українські формації тієї доби. Амуніції наприкінці 1917 р. У.Н.Р. мала багато, та, на жаль, не було кого озброювати . . .

У.Ц.Р. мала за собою більшість населення, як це наглядно показали вибори до Всеросійських Установчих Зборів дня 25-го листопада 1917 р. В той час, як большевицька партія в Україні здобула близько 10% усіх голосів, то українські демократичні партії (Селянська Спілка, У.П.С.Р. і У.С.Д.Р.П.) аж 75%. Всеросійська конституанта зійшлася 18-го січня 1918 р. в Петрограді й не хотіла визнати узурпованого уряду Леніна. Тоді большевики збройною силою розігнали парламент. Від 18-го січня 1918 р. всім стала явна диктатура т. зв. “пролетаріату”.

Крім цього, наприкінці листопада 1917 р. большевики стали приготувати переворот в Україні на половину грудня 1917 р. Вони почали стягати відповідні військові відділи з фронту, а Селянський З'їзд, планований на той час, мав тільки формально завершити це. Дня 17-го грудня 1917 р. відбувся в Києві III Селянський З'їзд України й Всеукраїнський З'їзд Робітничих, Селянських і Військових Рад, що його скликали большевики за вказівками Москви з метою легально захопити владу в Україні в свої руки. З-поміж 2 000 усіх присутніх депутатів цього з'їзду большевики мали тільки десть коло 60 своїх членів. З'їзд виявив повне довір'я до Української Центральної Ради.

Після своєї поразки в Києві група київських большевиків, за директивами Леніна та його сатрапа Сталіна, переїхала до міста Харкова й там приєдналася до з'їзду Донецько-Криворізьких большевицьких рад. Вони проголосили себе в Харкові “Першим Всеукраїнським З'їздом Робітничих, Селянських і Військових Рад” і вибрали там 26. XII. 1917 р. свій “Центральний Виконавчий Комітет України”. Цей харківський з'їзд большевицьких розбійників ухвалив за всяку ціну знищити Українську Народню Республіку та збройною силою захопити владу в Україні в свої закривавлені руки. Дня 2-го січня 1918 р. вони створили під охороною московського війська большевицький ляльковий уряд у Харкові п. н. “Народний Секретаріят”, як протипагу Урядові У.Н.Р. в Києві.

Таким чином по містах України почав творитися подвійний уряд — Української Народньої Республіки й большевицький. Однією з причин, що дійшло до такого стану, був далеко посунений лібералізм і демократизм відновленої Української Держави. Так, наприклад, большевики назначили на 13-го грудня 1917 р. повстання в Києві, щоб збройною силою перебрати в свої руки владу. Український Уряд заздалегідь довідався про цей плян і напередодні 13-го грудня арештував ватажків повстання, розброїв большевицькі частини в Києві, а 1-ий Український Корпус ген. П. Скоропадського розброїв коло Жмеринки большевицьке військо, що спеціально їхало з фронту на поміч повстанцям у Києві. Але вже на другий день після здушення повстання Генеральний Секретаріят в ім'я “демократичних принципів” випустив на волю запеклих ворогів української державности, які опісля знову зорганізувались, щоб із більшим досвідом проливати українську “демократичну” кров . . . Коротко, Український Уряд у 1917 р. був ідеально демократичний і заліберальний у боротьбі з большевиками. Він майже не сто-

сував жодних санкцій супроти тих, які не тільки живим і друкованим словом, але й страшним терором поборювали Українську Народню Республіку.

Большевицький уряд у Петрограді, ставши певною стопою по більших містах України, дня 17-го грудня 1917 р. надіслав до У.Н.Р. 48-годинний ультиматум за підписом В. Ульянова (Леніна) і Л. Троцького, наркомом зовнішніх справ. Їхні формальні закиди полягали в тому, що У.Ц.Р. “дезорганізує фронт, відкликаючи свої війська; що вона обеззброїла в Києві військову частину, що перейшла на бік большевиків; що визнала незалежність Донської й Кубанської республік та врешті, що У.Ц.Р. пропустила через свою територію донські й кубанські військові частини, що йшли з фронту додому, а в той самий час відмовилась пропустити на Дон большевицьке військо, щоб там здушити повстання”. У.Ц.Р. відповіла на ультиматум своїм правом на неутралітет і заявила своєю нотою з 18-го грудня 1917 р., що большевицький уряд не сміє втручатись у справи України.

Наприкінці грудня 1917 р. большевицькі армії офіційно почали наступати на Україну за точно опрацьованим пляном під командуванням В. Антонова-Овсеєнка й М. Муравйова. Стратегія їхньої інвазії була проста. Відрізати Київ від Лівобережжя й заатакувати столицю також із заходу, затискаючи довкола неї смертельне коло. Характеристичним у цій інвазії було те, що большевики скрізь були нападаючою стороною. Дня 26-го грудня 1917 р. вони захопили Харків, 20-го січня 1918 р. — Полтаву, 26-го січня — Конотіп, 27-го січня — Бахмач. Большевики “мечем і вогнем” нищили здобутки української демократії. Масові розстріли, згарища й дике грабіжництво стали буденними явищами в Україні. Большевики все ближче затискали смертельне коло довкола Києва, однак не скоро здобули столицю.

Ще в листопаді 1917 р., після проголошення Третього Універсалу, димісіювали з Генерального Секретаріату М. Туган-Барановський, М. Савченко-Більський, О. Зарубін, О. Лотоцький і С. Петлюра (останній у грудні). Тому на початку січня 1918 р. Український Уряд був доповнений у такому складі:

Голова й генеральний секретар внутрішніх справ — В. Винниченко; генеральні секретарі: Судових справ — М. Ткаченко; Військових справ і праці — М. Порш; Земельних справ — Б. Зарудний; Харчових справ — М. Ковалевський; Міжнаціональних справ — О. Шульгин; Шляхів — В. Єщенко; Пошти й телеграфу — М. Шаповал; Морських справ — Д. Антонович; Виконуючий обов'язки генерального секретаря фінансів — В. Мазуренко; Торгу й промисловости — В. Голубович; Освітніх справ — І. Стешенко; Заступники генерального секретаря міжнаціональних справ: для російських справ — Д. Одинець; для жидівських справ — І. Зільберфарб; для польських справ — М. Міцкевич; Генеральний контролер — О. Золотарьов; Виконуючий обов'язки генерального писаря — І. Мірний.

Українська Центральна Рада й Генеральний Секретаріат дуже добре здавали собі справу з того, яке велике значення для державно-економічного будівництва мало б негайне замирення з центральними державами. Однак їм тяжко було піти на розрив із Антантою. Ще з літа 1917 р. до Києва почали приїздити офіційні представники Франції, Англії, Америки, Румунії, Сербії, Бельгії, Італії, Японії й інших держав. Антанті залежало, щоб Україна продовжувала війну з Центральними Державами. Гаслом Антанти не було замирення, але “війна до переможного кінця”. Франція й Англія постановили за всяку ціну перемогти Центральні Держави. Большевицька проблема для них не була основною. Українській Центральній Раді стало

ясно, що не Антанта, але мир із Центральними Державами зможе їй реально та скоро допомогти проти большевицької інвазії. Тим більше, що Антанта в тім часі не мала доступу до території України, а тому Українська Держава не могла розраховувати на її поміч.

Але мировий договір Центральні Держави могли заключити тільки з суверенною Україною, а не з членом якоїсь федерації, яка ще фактично не існувала. Для того треба було проголосити самостійність України. Крім мирових переговорів, також інвазія большевиків вимагала, щоб перед усім світом показати у формі державного документу, що тут іде справжня війна поміж двома чужими й ворожими одна одній державними формаціями — Українською Народньою Республікою й большевицькою Москвою.

Проекти Четвертого Універсалу виготовили Михайло Грушевський, Володимир Винниченко й Микола Шаповал. На підставі цих трьох редакцій устійнено один спільний текст, що був прийнятий Малою Радою Української Центральної Ради й урочисто проголошений 22-го січня 1918 р. (Четвертий Універсал був прийнятий 39 голосами проти 4, а 6 здержалось від голосування. Проти були неукраїнські представники).

Всеприлюдну проклямацію Четвертого Універсалу проф. М. Грушевський попередив коротким вступом, де підкреслив, що большевицька інвазія України знівечила призначені на 22-го січня 1918 року Всенародні Збори Української Народньої Республіки в Києві. Обставини однак склалися так, що не можна надалі відкладати важливих рішень. Тому Українська Центральна Рада й Уряд 22-го січня 1918 року перманентно засідали й постановили проголосити Четвертий Універсал.

б) Текст Четвертого Універсалу Української Центральної Ради.

“Народе України!

Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землі вільна Українська Народня Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!

Та в трудну годину народилась воля України. Чотири роки жорстокої війни обезсилили наш край і народ. Фабрики не виробляють товарів. Підприємства здержують свою працю, залізні дороги розбиті, гроші падають у ціні. Скільки хліба зменшується. Наступає голод. По краю розмножилися ватаги грабіжників і убийників, особливо, коли з фронту рушило російське військо, творячи криваву різню, безлад і руїну на нашій землі.

З приводу всього того не могли відбутися вибори до Українських Установчих Зборів у визначенім нашим попереднім Універсалом реченці й не могли відбутися ті Збори, визначені на нинішній день, щоб перебрати з наших рук тимчасову найвищу революційну владу над Україною, установити лад у нашій Народній Республіці й зорганізувати новий Уряд.

А тим часом Петроградський Уряд Надоніх Комісарів виповів війну Україні, щоб повернути вільну Українську Республіку під свою владу, і посилає на наші землі свої війська — червону гвардію, большевиків, які граблять хліб у наших селян і без ніякої заплати вивозять його в Росію, не зоставляючи навіть зерна, приготовленого на засів, убивають невинних людей і сіють усюди анархію, убивства й злочин.

Ми, Українська Центральна Рада, робили всі заходи, щоб не допустити до тієї братовбивчої війни двох сусідніх народів, але Петроградський Уряд не пішов нам назустріч і веде далі криваву боротьбу з нашим народом і Республікою.

Крім того, той же Петроградський Уряд Народніх Комісарів починає проволікати заключення миру й закликає до нової війни, називаючи її “святою”. Знову поллється кров, знову нещасний робочий люд буде мусіти приносити в жертву своє життя.

Ми, Українська Центральна Рада, вибрана з'їздами селян, робітників і вояків України, в ніякім разі не можемо згодитися на те, ніяких війн піддержувати не будемо, бо український народ бажає миру й мир повинен прийти можливо якнайскорше.

Та для того, щоб ні Російський Уряд, ні ніякий інший не ставив перешкод Україні в установленню того бажаного миру, для того, щоб повести свій край до ладу, творчої праці, закріплення революції й нашої волі, ми, Українська Центральна Рада, оповіщаємо всім громадянам України:

Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу.

З усіма сусідами-державами, а саме: Росією, Польщею, Австрією, Румунією, Туреччиною й іншими ми бажаємо жити в згоді й приязні, але ніяка з них не може вмішуватися в життя самостійної Української Республіки.

Влада у ній буде належати тільки до народу України, іменем якого, поки зберуться Українські Установчі Збори, будемо правити ми, Українська Центральна Рада, представництво робочого народу — селян, робітників і вояків — та виконавчий орган, який віднині буде називатися Радою Народніх Міністрів.

І отце, перш усього, поручаємо Урядові нашої Республіки, Раді Народніх Міністрів, від цього дня вести початі вже мирові переговори з Осердніми Державами вповні самостійно й довести їх до кінця, не звертаючи уваги на ніякі перешкоди з боку якихнебудь інших частин бувшої російської імперії, та встановити

згоду, щоб наш край почав своє життя в спокою й мирі.

Щодо так званих большевиків і інших напасників, які розграблюють і руйнують наш край, то поручаємо Урядові Української Народньої Республіки твердо й рішуче взятися за боротьбу з ними, а всіх громадян нашої Республіки закликаємо, щоб воаи, не жаліючи свого життя, обороняли добробут і волю нашого народу. Народня Українська Держава повинна бути очищена від насланих із Петрограду наємних наїзників, які порушують права Української Республіки.

Безмірно тяжка війна, почата буржуазними урядами, вимучила наш нарід, винищила наш край, знівечила добробут. Тепер цьому треба покласти край.

Одночасно з тим, коли армія буде демобілізуватися, поручаємо розпускати вояків, а після затвердження мирових договорів розпустити армію зовсім, на місце постійної армії завести народню міліцію, щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств.

Знищені війною й демобілізацією місцевості мають бути відбудовані при допомозі державного скарбу.

Коли наші вояки вернуться додому, народні ради — громадські й повітові — й громадські думи мають бути перевибрані в часі, який буде установлений, щоб і вони мали в них голос. Між тим, щоб установити таку владу, до якої мали б довір'я й яка спиралася б на всі революційно-демократичні верстви, має Уряд робітничо-селянських і військових депутатів, вибраних із місцевих людей.

В земельних справах комісія, вибрана на останній сесії Центральної Ради, вже виробила закон про передачу землі трудовому народові без викупу, прийнявши за основу скасування власности й соціалізацію землі згідно з нашою постановою на 7-ій сесії.

Цей закон буде розглянено за кілька днів на повній сесії Центральної Ради й Рада Міністрів уживе всіх способів, щоб передача землі земельними комітетами в руки трудящих відбулася ще з початком весняних робіт.

Ліси, води й усі підземні багатства, як добро українського трудового народу, переходять у розпорядження Народньої Української Республіки.

Війна забрала для себе всі трудові сили нашої країни. Більшість підприємств, фабрик і робітень виробляли тільки те, що було необхідне для війни, й народ zostався зовсім без товарів. Тепер війні кінець.

Раді Народніх Міністрів поручаємо негайно пристосувати всі заводи й фабрики до мирних обставин, до виробу продуктів, необхідних для робочих мас.

Та сама війна дала сотки тисяч безробітних і інвалідів. В самостійній Народній Республіці України не повинен страждати ні один трудящий чоловік. Уряд Республіки має підняти промисел держави, має зачати творчу роботу по всіх галузях, де всі безробітні могли б знайти працю й приложити свої сили, й прийняти всі міри для забезпечення покаліченим і потерпівшим від війни.

При старім ладі торговці й всілякі посередники наживали на бідних, пригноблених клясах, надмірні капітали.

Відтепер Українська Народня Республіка бере в свої руки найважливіші області торгівлі й усі доходи з неї обертає на користь народу.

Торгівля товарами, які мається привозити з-за границі й вивозити за границю, вестиме сама наша держава, щоб не було такої дорожні, через яку завдяки спекулянтам терплять найбідніші верстви.

Для виконання цього поручаємо Урядові Республіки виробити й представити до затвердження закони про це, а також про монополі заліза, вугілля, шкур,

тютюну й інших продуктів і товарів, з яких податки найбільше обтяжували робочі класи в користь нетрудових.

Так само поручаємо установити державно-народню контролю над усіма банками, що через кредити нетрудовим класам помагали експлуатувати трудові маси. Відтепер кредитова поміч банків має йти передусім на піддержку трудовому населенню й на розвиток народного господарства Української Народньої Республіки, а не для спекуляції й різномірної банкової експлуатації.

На ґрунті анархії, неспокоїв у житті й недостачі продуктів зростає невдоволення серед деяких частин населення. Тим невдоволенням користуються різні темні сили й тягнуть неосвідомлених людей до старих порядків. Ці темні протиреволюційні сили бажають знову піддати всі вільні народи під одне царське ярмо — Росії. Рада Народніх Міністрів повинна безпощадно боротися з усіма контрреволюційними силами й кожного, хто призиває до повстання проти самостійної Української Народньої Республіки й до повороту старого ладу, — карати, як за державну зраду.

Всі демократичні свободи, проголошені Третім Універсалом Української Центральної Ради, потверджується й окремо проголошується: в самостійній Українській Народній Республіці всі народи користуються правом національно-персональної автономії, яку признано за ними законом 22-го січня.

Все перераховане в Універсалі, чого не встигнемо виконати ми, Центральна Рада й наша Рада Міністрів, у найближчі тижні виконають, справдять і до остаточного ладу доведуть Українські Установчі Збори.

Ми поручаємо всім нашим громадянам перевести вибори якнайбільш енергійно, підняти всі зусилля, щоб підрахунок голосів був закінчений якнайскорше, щоб за пару тижнів зібралися наші Установчі Збори, —

найвищий господар і управитель нашої землі, й Конституцією нашої незалежної Української Народньої Республіки закріпили свободу, порядок і добробут на добро всього трудового народу її на тепер і на будучі часи. Цей найвищий наш орган має рішити про федеративну зв'язь із народніми республіками колишньої Російської імперії. До того ж часу всіх громадян самостійної Української Народньої Республіки закликаємо стояти непохитно на сторожі добутої свободи й прав нашого народу й усіма силами боронити свою долю від усіх ворогів селянсько-робітничої Української Республіки.

Українська Центральна Рада. У Києві. 9 (22) січня 1918 р."

в) Політично-державна якість Четвертого Універсалу Української Центральної Ради.

Четвертий Універсал --- це апогей політично-державної будови України. Цим конституційним актом Українська Центральна Рада, спираючись на національний принцип новітньої демократії, заявила, що влада в Українській Народній Республіці належить тільки "до народу України". Іншими словами, Четвертий Універсал застеріг громадянам України право самобідно самовизначити собі такий державний лад, який буде їм до вподоби, та проголосив повну незалежність Української Держави від будь-якої зовнішньої сили. "Віднині Українська Народня Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу". Таким чином у Четвертому Універсалі ми вперше бачимо ясно зафіксовану демократичну доктрину про зовнішню та внутрішню суверенність народу. Відтепер нарід України став джерелом і носієм основної й найвищої державної влади внутрі й назовні.

Згідно з Четвертим Універсалом Українська Держава була республікою з парламентарним демократичним режимом та із всіма притаманними їй компетенціями й функціями. Перевагу в Українській Народній Республіці мала законодавча влада над виконавчою. Голова парламенту був рівночасно президентом держави. Судівництво було незалежне. За зразком модерних демократичних урядів, Генеральний Секретаріят був перейменований і перетворений на Раду Народніх Міністрів Української Народньої Республіки. Атрибут “народній” додано спеціально, щоб підкреслити концепцію народоправства й демократії.

Четвертий Універсал ухвалила Українська Центральна Рада при співучасті національних меншостей, хоч, правда, більшість представників національних меншостей У.І.Р. або здержались від голосування, або голосували проти прийняття Четвертого Універсалу. Від дати появи цього конституційного акту Українська Держава офіційно стала на шлях самостійної міжнародної політики, а зокрема тотально порвала зв'язок із Росією, навіть у сфері чисто теоретичній, оповістила оборонну війну більшовикам, доручила заключити мир із Центральними Державами й висловила добру волю мирного співжиття з сусідніми державами.

Четвертий Універсал потвердив усі демократичні вільності, проголошені Третім Універсалом; обіцяв, згідно з тодішніми настроями в народі, замінити армію міліцією після заключення миру; наказав провести вибори народних рад — волосних, повітових і міських; підтвердив постанову про скасування приватної власності на землю й постанову про національно-персональну автономію та призначив скликати Установчі Збори України.

Вороги України звичайно роблять закид, що Четвертий Універсал годі вважати за конституційний акт, бо він не був результатом вияву зорганізованої

волі всього народу України. Однак це твердження не відповідає правді. Всім нам відомо, що населення України явно виявило свою волю в двох загальних голосуваннях в Україні — 25-го листопада 1917 року до Всеросійських Установчих Зборів і 9-го січня 1918 року до Установчих Зборів України. Голосування у виборах було загальне, рівне, тайне безпосереднє й пропорціональне без ніяких погроз, підступу й насильства. Всі українські партії, що входили в склад Української Народньої Республіки, зголосили свої списки, як також політичні партії національних меншостей України. Вислід виборів був такий, що українські демократичні партії, зокрема урядова партія України — У.П.С.Р. — дістали абсолютну більшість голосів. (Між іншим, большевицький список в Україні у виборах 25. листопада 1917 р. не досяг навіть цілих 10% голосів).

Однак обрані в Україні депутати українських демократичних партій проголосили бойкот першій сесії Всеросійських Установчих Зборів у Петрограді, як вияв свого протесту, бо Збори, всупереч демократичним засадам, відкинули постуляти української демократії, що долю України, а зокрема її державну форму та владу, може рішати тільки українська конституанта. Щодо Установчих Зборів України, то вони були призначені на 22-го січня 1918 р., але большевики окупували тоді значну частину Лівобережжя й депутати не могли своєчасно прибути до Києва.

Отже, нарід України в цих двох загальних голосуваннях ясно виявив свою волю. Він обрав величезну більшість депутатів, які стояли за повну самостійність і незалежність Української Народньої Республіки. Українські демократичні партії, що в загальних виборах отримали абсолютну більшість голосів, мали повне право на сесії Української Центральної Ради прийняти Четвертий Універсал і цим конституційним актом у державно-правних формах проголосити повне

визволення України від усіх форм політично-національного й соціально-господарського утиску.

День 22-го січня 1918 р., цебто дата проголошення Четвертого Універсалу, став найбільшим державним святом українців, як на рідних землях, так і в діаспорі. Кожен український патріот і кожна українська патріотка гордиться цим конституційним актом, на підставі якого Україна зайняла достойне місце в плеяді демократичних держав. Кінчаючи політично-державну характеристику й оцінку цього конституційного документу, варто тут згадати, що Четвертий Універсал став основою для того, що З.Д.А. й інші держави щороку урядово проголошують дату 22-го січня, як “День Української Державности”.

6. Конституція Української Народньої Республіки, прийнята 29-го квітня 1918 року в Києві.

а) Огляд виникнення Конституції Української Народньої Республіки.

Після видання Четвертого Універсалу кабінет В. Винниченка подався до димісії й Український Уряд перейшов у руки соціалістів-революціонерів у такому складі.

В. Голубович — голова Ради Міністрів і міністер закордонних справ. Інші міністри: А. Немоловський — військові справи; П. Христюк — внутрішні справи; М. Ковалевський — харчові справи; Н. Григоріїв — освіта; Є. Сокович — шляхи; А. Терниченко — земельних справ; С. Перепелиця — фінанси; М. Ткаченко — судових справ; Д. Антонович — морських справ. Два останні міністри — Ткаченко й Антонович — належали до У.С.Д.Р.П.

Щоб поневолити Україну для своєї безоглядної експлуатації, большевицький уряд покинув своїх союзників — Антанту — і дня 2-го грудня 1917 р. всту-

пив у переговори з Центральними Державами, а дня 15-го грудня 1917 р. заключив із ними загальне перемир'я. За два дні після перемир'я, 17-го грудня 1917 р., більшовики оголосили війну Українській Народній Республіці, кинувши проти України все своє військо, відтягнене з протинімецького фронту.

Україна не могла воювати на двох фронтах. Тим більше, що всі добре пам'ятали недавню катастрофу Російського Тимчасового Уряду Керенського, який намагався безконечно продовжувати війну, всупереч волі населення, аж до переможного кінця. Тому Український Уряд був примушений і собі дня 25-го грудня 1917 р. вступити в мирові переговори з Центральними Державами.

Більшовики всіма силами заатакували Україну. Їм залежало, щоб українську делегацію на мирових переговорах із Центральними Державами показати без території, столиці й уряду. Однак не легко їм було це здійснити. Українське військо під командуванням С. Петлюри в жорстоких і завзятих оборонних боях 4-го лютого 1918 р. зліквідувало більшовицьке повстання в Києві. Але на допомогу повстанцям поспішали з Лівобережжя орди Муравйова. Тоді українська армія, що складалася десь коло з 3 000 вояків, у днях 8-го й 9-го лютого 1918 р. мусіла відступити з Києва, і Український Уряд під охороною Січових Стрільців переїхав до Житомира. Муравйов зайняв Київ дня 9-го лютого 1918 року.

Однак Рада Народніх Міністрів уже виконала своє завдання, бо делегати Української Народньої Республіки — О. Севрюк, М. Левитський і М. Остапенко — саме дня 9-го лютого 1918 року підписали в Бересті мир із Центральними Державами на дуже почесних і корисних умовах для України. Передусім то був акт далекоглядної дипломатичної вартости, що й досі не втратив свого значення. Ним Німеччина, Австро-Угор-

щина, Туреччина й Болгарія визнали де юре відновлену Українську Державу. Мировий договір у Бересті передбачав встановлення західного кордону У.Н.Р., що був між Австро-Угорщиною й Росією в 1914 році. Холмщина й Підляшшя мали входити в склад території України. Як таємний додаток до цього мирового договору укладено окрему умову між Україною й Австро-Угорщиною про те, що австро-угорська влада зобов'язалася до дня 31-го липня 1918 року з'єднати в один суцільний український коронний край у рамках австро-угорської монархії ті частини Східньої Галичини з Буковиною, де переважало українське населення.

Крім мирового договору, українська делегація дня 17-го лютого 1918 року підписала ще окрему мілітарну конвенцію, якою Німеччина й Австро-Угорщина зобов'язалися допомогти своїм військом українській армії в боротьбі проти большевицької інвазії. Правда, Український Уряд, звертаючись із проханням про мілітарну допомогу, головню мав на увазі українські військові формації, які були створені заходами Союзу Визволення України в таборах полонених у Німеччині з бувших полонених російської армії й українські полки регулярної австрійської армії. Але німці передусім вислали своє власне військо, а рівночасно дали наказа негайно формувати дві дивізії т.зв. "синьожупанників", які прибули в Україну в квітні 1918 р. й знаходилися в розпорядженні У.Н.Р. Проте вже в днях 26-27 квітня 1918 р. вони були роззброєні німецьким військом із метою послабити мілітарну силу України на її власній території. Щодо Австрії, то вона також вислала свої власні відділи (німців, мадярів, поляків і інших, а не українські полки, як того просив Українських Уряд через свою делегацію.

Сторони, підписуючи Берестейський мир, обопільно відмовилися від сплати коштів війни й покриття

воєнних шкод. Україна зобов'язалася доставити Німеччині й Австрії надвишку свого збіжжя й сирівців, але з виразною умовою, що вони будуть платити за це твердою валютою (золотом) або потрібними Україні промисловими товарами.

Українське військо — Січові Стрільці полковника Єв. Коновальця, Слобідський Кіш отамана С. Петлюри й відділ генерала К. Присовського — дня 1-го березня 1918 р. тріумфально ввійшли до Києва, а через два місяці, цебто наприкінці квітня 1918 р., армія У.Н.Р. в союзі з військом Центральних Держав цілком усунули з України большевицьких окупантів.

В наслідок цієї мілітарної інтервенції, територія України була поділена на дві зони впливу: на півдні зосередилися австро-угорські дивізії (частина Волині, Поділля, Херсонщина й Катеринославщина, а на півночі — німецькі дивізії).

Український Уряд, прибувши до Києва, був відповідно доповнений новими міністрами й урядував у такому складі:

В. Голубович — голова Ради Народніх Міністрів і міністер закордонних справ. Інші міністри: М. Ткаченко — внутрішні справи; М. Ковалевський — земельні справи; С. Шелухин — юстиція; В. Прокопович — освіта; С. Коліух — харчові справи; Є. Сокович — шляхи; Ів. Фещенко-Чопівський — торгівля й промисел; О. Лотоцький — державний контролер; П. Христюк — державний секретар.

Хоч німецькі й австро-угорські війська прибули в Україну, як союзна сила згідно з Берестейським договором, але незабаром постали наперед передбачені конфлікти поміж військовим командуванням Німеччини й Австрії та Українським Урядом. Передусім треба пам'ятати, що модерна концепція відновленої Української Держави щодо повного народоправства й демократії з парляментарним устроєм була діамет-

рально протилежна заскорузлим консервативним режимам Німеччини й Австро-Угорщини. В цьому відношенні У.Н.Р. на чолі з своїм президентом М. Грушевським набагато випередила Центральні Держави. Влада в Німеччині й Австро-Угорщині головним чином перебувала в руках великоземельної шляхти та промислу. Тому Центральні Держави за всяку ціну намагалися спинити далекосяглі господарські й аграрні реформи Української Народньої Республіки (державна контроля над великим промислом, 8-годинний день праці, соціалізація землі тощо), щоб вони не впливали на їхніх вояків і тим не викликали політично-соціальних потрясень у їхніх державних системах. Отже, німці самовільно почали втручати в державні справи України, а саме: не допускали збільшення української армії, видали розпорядження про обов'язковий засів усіх земель, запровадили німецькі польові суди для всіх громадян України тощо.

Без сумніву, в боротьбі з модерним демократичним режимом України союзникам надзвичайно допомагали національні меншості У.Н.Р. — росіяни, жиди, поляки й французи — бо, як відомо, банки, промисловість, торгівля й величезні земельні простори в Україні належали до них і вони невимовно обурилися та були схвильовані з дотеперішніх демократичних законів Української Народньої Республіки. Отже, цей чужий елемент почав звертатися прямо до командування німецьких і австрійських армій із фантастичними наклепами, щоб знищити демократичну Українську Народню Республіку й забезпечити собі панування в Україні, як це було за царя.

Виконуючи Берестейський договір із 9-го лютого 1918 р., союзники почали порушувати прийняті зобов'язання. З одного боку вони вимагали в необмеженій кількості збіжжя й інших харчових продуктів і сирівців, а з другого боку не хотіли платити за це золотом

чи промисловими товарами згідно з обопільною умовою, але тільки своїми банкнотами, що під час війни являли собою, якщо ніяку, то дуже малу вартість. Отже, Український Уряд, щоб не позбавити населення України кусника щоденного хліба й інших найпотрібніших товарів за маловартісні паперові гроші, категорично виступив проти такого способу полагоджування міждержавних трансакцій.

Позакулісове втручання німецького військового командування у внутрішні справи України проречисто показало У.Ц.Р. й Українському Урядові, що союзники плянують впливати на зміну демократичної форми влади в Україні. Дуже пекучою й невідкладною справою, яку треба було вирішити негайно під загрозою остаточного спинення демократичного ладу в Україні, була Конституція Української Народньої Республіки, як найбільший політично-державний п'єдесталь вільної демократичної Української Держави в першій половині 20-го століття. Дня 29-го квітня 1918 р. востаннє засідав український парламент під проводом свого рідного президента проф. М. Грушеського та схвалив цей епохальний політично-державний твір — Конституцію Української Народньої Республіки.

б) Текст Конституції Української Народньої Республіки.

“Конституція Української Народньої Республіки (Статут про державний устрій, права й вільності Української Народньої Республіки).

І. ЗАГАЛЬНІ ПОСТАНОВИ

1. Відновивши своє державне право, як Українська Народня Республіка, Україна, для кращої оборони свого краю, для певнішого забезпечення права й охорони вільностей, культури й добробуту своїх громадян, —

проголосила себе й сьогодні є державою суверенною, самостійною й ні від кого незалежною.

2. Суверенне право в Українській Народній Республіці належить народові України, цебто громадянам Української Народньої Республіки всім разом.

3. Це своє суверенне право нарід здійснює через Всенародні Збори України.

4. Територія Української Народньої Республіки неподільна, і без згоди Всенародніх Зборів у $\frac{2}{3}$ голосів присутніх членів не може відбутись ніяка зміна в границях Республіки або в правно-державних відносинах якоїсь території до Республіки.

5. Не порушуючи єдиної своєї влади, Українська Народня Республіка надає своїм землям, волостям і громадам права широкого самоурядування, додержуючи принципу децентралізації.

6. Націям України Українська Народня Республіка дає право на впорядкування своїх культурних справ у національних межах.

II. ПРАВА ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

7. Громадянином Української Народньої Республіки вважається кожна особа, яка це право набула порядком, приписаним законами Української Народньої Республіки.

8. Громадянин У.Н.Р. не може бути разом із тим громадянином іншої держави.

9. Громадянин У.Н.Р. може зложити з себе громадянські права заявою до Уряду У.Н.Р. з захованням приписаного законом порядку.

10. Позбавити громадянських прав громадянина Української Народньої Республіки може тільки постанова Суду Республіки.

11. Актова, громадянська й політична правомочність громадянина У.Н.Р. починається з 20 літ. Ніякої

різниці в правах і обов'язках між чоловіком і жінкою право Української Народньої Республіки не знає.

12. Громадяни в У.Н.Р. рівні в своїх громадянських і політичних правах. Уродження, віра, національність, освіта, майно, оподаткування не дають ніяких привілеїв у них. Ніякі титули в актах і діловодстві Української Народньої Республіки не можуть вживатися.

13. Громадянин Української Народньої Республіки й ніхто інший не може бути затриманий на території її без судового наказу інакше, як на гарячій учинку. Але й у таких разі він має бути випущений не пізніше, як за 24 години, коли суд не встановить якогось способу його затримання.

14. Громадянин У.Н.Р. й ніхто інший на території її не може бути покараний смертю, ані відданий яким-небудь карам по тілу або іншим актам, які понижують людську гідність, ані підпасти конфіскації майна, як карі.

15. Домашнє огнище признається недоторканим. Ніяка ревізія не може відбуватися без судового наказу. В наглих випадках органи правної охорони можуть порушити недоторканість і без судового наказу; однак і в тім випадку має бути на домагання громадянина доставлений судовий наказ не далі, як на протязі 48 годин по довершенню ревізії.

16. Установляється листова тайна. Органам державної влади не вільно відкривати листів без судового наказу інакше, як у випадках законом означених.

17. Громадянин У.Н.Р. і ніхто інший на території її не може бути обмежений у правах слова, друку, сумління, організації, страйку, оскільки він не переступає при тім постанов карного права.

18. Кожний громадянин У.Н.Р. й усі інші на її території мають повну свободу перемін місця пробування.

19. Постанови §§ 14, 16, 17, 18 і 19 не торкаються нормування спеціальними законами виняткового стану, який можна встановлювати тільки кожен раз окремим законом, згідно з §§ 79-80.

20. Тільки громадяни У.Н.Р. користуються з усієї повноти громадянських і політичних прав, беруть участь в орудуванні державним і місцевим життям через активну й пасивну участь у виборах до законодавчих установ і органів місцевого самоурядування.

21. Активне й пасивне право участі у виборах, як до законодавчих органів Української Народньої Республіки, так і до всіх виборчих органів місцевого та громадського самоурядування, мають і всі громадяни Української Народньої Республіки, коли їм до дня виконання виборчого акту закінчиться 20 літ. Виняток творять признані законом за безумних або божевільних, які знаходяться під опікою. Які карні злочини тягнуть позбавлення виборчого права, про те рішають Всенародні Збори звичайним законодавчим порядком. Ніяких інших обмежень виборчого права не може бути. Окремі постанови про права громадянства нормує спеціальний закон.

ІІІ. ОРГАНИ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

22. Вся влада в Українській Народній Республіці походить від народу, а здійснюється в порядку, установленім цим статутом.

23. Верховним органом влади У.Н.Р. являються Всенародні Збори, які безпосередньо здійснюють вищу законодавчу владу в У.Н.Р. й формують вищі органи виконавчої й судової влади Української Народньої Республіки.

24. Вища виконавча влада в У.Н.Р. належить Раді Народніх Міністрів.

25. Вищим судовим органом є Генеральний Суд Української Народньої Республіки.

26. Всякого роду місцеві справи впорядковують вибрані Ради й Управи громад, волостей і земель. Їм належить єдина безпосередня місцева влада. Міністри У.Н.Р. тільки контролюють і координують їхню діяльність (§ 50) безпосередньо й через визначених ними урядовців, не втручаючись до справ, тим Радам і Управам призначених, а всякі спори в цих справах рішає Суд Української Народньої Республіки (§§ 60 і 68).

IV. ВСЕНАРОДНІ ЗБОРИ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

27. Всенародні Збори вибираються загальним, рівним, безпосереднім, таємним і пропорціональним голосуванням усіх, хто користується громадянськими й політичними правами в Україні й у них судово не обмежений.

28. Вибори мають бути впорядковані так, щоб один депутат припадав приблизно на 100 000 людини і щоб при виборах ніхто не мав другого голосу. У всіх інших, правила виборів до Всенародніх Зборів устанавляються законом.

29. Депутатом може бути вибраний кожний не обмежений у своїх правах громадянин У.Н.Р., якому минуло 20 років. Він не може бути потягнений до відповідальности за свою політичну діяльність. Під час виконання своїх депутатських обов'язків він дістає платню у висоті й у порядку, установлених Всенародніми Зборами.

30. Перевірка виборів належить Судові У.Н.Р. Свої рішення в цих справах він передає Всенароднім Зборам. Признання мандатів неправними та скасування виборів і призначення на їхнє місце нових виборів належить Всенароднім Зборам.

31. Депутати до Всенародніх Зборів вибираються на три роки. По трьох роках із дня виборів вони тратять свою силу, коли Збори не були розпущені й заступлені новими дочасно.

32. Всенародні Збори дочасно розпускаються їх же постановою, а також волею народу, виявленою не менш, як трьома мільйонами виборців, писаними заявами, переданими через громади Судові, який по перевірці правосильності повідомляє про це домагання Всенародні Збори.

33. Нові вибори за постановою Всенародніх Зборів розписує виконавча влада. Всенародні Збори тратять своє повновладдя з днем передачі його новообраним Всенароднім Зборам. Між постановою про розписання виборів і скликання нових Всенародніх Зборів не може минути більше, як три місяці.

34. Скликає Всенародні Збори та провадить ними Голова їх, вибраний Всенародніми Зборами. Нові Всенародні Збори скликає й відкриває Голова, вибраний попередніми Всенародніми Зборами. Уряд Голови триває весь час, поки не будуть скликані нові Збори й буде вибраний ними Голова. Заміняє його заступник, вибраний Зборами на випадок смерті або тяжкої хвороби, до вибору нового Голови.

35. Голова Всенародніх Зборів, як їхній представник, ім'ям Республіки сповняє всі чинності, зв'язані з представництвом Республіки.

36. У поміч Голові, в справах вичислених у §§ 32-33, Всеаародніми Зборами вибирається йому товаришів у числі, яке устанавлять Всенародні Збори. Один із них вибирається заступником Голови.

37. Всенародні Збори збираються на сесію не менш, як два рази щороку. Перерва між сесіями не може бути більша трьох місяців. На пропозицію, внесену $\frac{1}{5}$ депутатів, Всенародні Збори повинні бути скликані не пізніше місяця від її одержання Головою.

38. Для правосильности рішень Всенародніх Зборів треба присутности більше, як $\frac{1}{2}$ депутатів. Всі справи рішаються звичайною більшістю присутніх. Тільки відділення території, зміни конституції, проголошення війни й віддання під слідство й суд міністрів рішаються спеціальною більшістю.

39. Законодатні проекти вносяться на розгляд Всенародніх Зборів:

а) Президією в порозумінні з Радою Старших Зборів;

б) Поодинокими фракціями, зареєстрованими Всенародніми Зборами;

в) Окремими депутатами, числом не менше 30-ти;

г) Радою Народніх Міністрів У.Н.Р.;

г) Органами самоурядування, які об'єднують не менше 100 000 виборців;

д) Безпосередньо виборцями-громадянами Республіки в числі не менш 100 000, писаними заявами, потвердженими через громади й поданими Судові, що по перевірці їхньої правосильности передає цю пропозицію Голові Всенародніх Зборів.

40. Законодатні проекти, внесені вказаним у § 39 порядком, передаються президією Всенародніх Зборів до комісії й після доповіді комісії приймаються остаточно Всенародніми Зборами. Законодатні проекти, внесені не з ініціативи Ради Народніх Міністрів, разом із внесенням до президії Всенародніх Зборів подаються до відома Ради Народніх Міністрів.

41. Законодатні проекти, внесені, а не ухвалені в одній сесії, можуть прийти під ухвалу нової сесії, але не можуть переходити під ухвалу Всенародніх Зборів нового складу (після нових виборів).

42. Проекти про зміну Конституції вносяться і проходять тим же порядком, вказаним у §§ 39-41, але для ухвали їх потрібно $\frac{3}{5}$ присутніх депутатів, а ухвала стає правосильною тільки тоді, коли ця ухвала

буде поновлена звичайною більшістю Всенародніх Зборів у новім складі, після найближчих нових виборів. У всім іншій, не вказаній Конституцією, лад і діяльність Всенародніх Зборів нормується наказом, який Всенародні Збори ухвалюють і змінюють в звичайнім порядку.

43. Внесення про зміну Конституції вносяться й опубліковуються ними, як винятки з протоколів їхніх засідань, за підписом Голови (або його товариша) і одного з Секретарів Всенародніх Зборів. Обов'язують вони від дня одержання їх у місцевих установах, оскільки не постановлено інакше в самім законі.

44. Без ухвали Всенародніх Зборів не можуть побиратись ніякі податки.

45. Без постанови Всенародніх Зборів не можуть бути зроблені на рахунок Української Народньої Республіки ніякі позики, ані взагалі якісь обложення державного майна.

46. Громадяни України не можуть бути покликані до обов'язків військової або міліційної служби інакше, як постановою Всенародніх Зборів України.

47. Війна не може бути проголошена, ні згода не може бути заключена від імені У.Н.Р. без постанови Всенародніх Зборів. Для проголошення війни треба ухвали $\frac{2}{3}$ присутніх членів Всенародніх Зборів.

48. Всенародні Збори затверджують трактати політичні й економічні, що укладаються ім'ям Української Народньої Республіки.

49. Всенародні Збори установляють одиниці міри, ваги й монети У.Н.Р.

У. ПРО РАДУ НАРОДНІХ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

50. Як вища виконавча влада Української Народньої Республіки (§ 22), Рада Народніх Міністрів її порядкує всіма справами, які зістаються поза межами

діяльності установ місцевої самоуправи (§ 24) або дотикають цілої Української Народньої Республіки; координує й контролює діяльність цих установ, не порушуючи законом установлених компетенцій їх, та приходить їм у поміч, коли вони до неї звертаються.

51. Рада Народніх Міністрів дістає своє повновладдя від Всенародніх Зборів і тільки перед ними відповідає.

52. Формує Раду Народніх Міністрів Голова Всенародніх Зборів за порозумінням із Радою Старшин Зборів, і потім Рада Народніх Міністрів подається на затвердження Всенароднім Зборам.

53. Тим самим способом робиться частинне доповнення Ради Народніх Міністрів.

54. Число членів Ради Народніх Міністрів і спеціалізацію їхніх портфелів установляють Всенародні Збори.

55. Кожен депутат Всенародніх Зборів має право ставити запитання Раді Народніх Міністрів у цілому чи поодиноким її членам, оголошуючи запити через президію Всенародніх Зборів.

56. Фракція Всенародніх Зборів і депутати в числі не менше 15-ти можуть ставити Раді Народніх Міністрів чи поодиноким її членам домагання вияснень, порядком § 55. Коли Всенародні Збори більшістю голосів підтримають таке домагання, міністри не пізніше семи день мають на ці домагання дати пояснення у Всенародніх Зборах У.Н.Р. самі чи через своїх представників.

57. Член Ради Народніх Міністрів, якому більшість Всенародніх Зборів У.Н.Р. висловить недовір'я, складає своє повновладдя, і через 24 години після цього Всенародні Збори можуть приступити до заміщення його способом, вказаним у § 53. Те саме розуміється про цілу Раду Народніх Міністрів, коли їй буде висловлено недовір'я в цілості.

58. Постановою $\frac{2}{3}$ Всенародніх Зборів члени Ради Народніх Міністрів можуть бути віддані під слідство й суд за свою діяльність.

59. Члени Ради Народніх Міністрів мають право брати участь у дебатах Всенародніх Зборів із дорадчим голосом. Члени Всенародніх Зборів під час свого пробування в складі Ради Народніх Міністрів теж мають тільки дорадчий голос.

VI. СУД УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

60. Суд Української Народньої Республіки відбувається її ім'ям.

61. Поступовання в суді має бути прилюдне й усне.

62. Судова влада в рамках цивільного, кримінального й адміністративного законодавства здійснюється виключно судовими установами.

63. Судових вирішень не можуть змінити ні законодавчі, ні адміністративні органи влади.

64. В яких випадках адміністративні органи можуть накладати й виконувати кари, — про те рішає виключно закон.

65. Суд для всіх громадян Республіки один і цей самий, не виключаючи й членів Всенародніх Зборів та членів Ради Народніх Міністрів, із захованням при цьому постанов § 58 цього закону.

66. Найвищим Судом Республіки являється "Генеральний Суд У.Н.Р.", зложений із колегії, вибраної Всенародніми Зборами на протяз п'яти літ.

67. Генеральний Суд являється найвищою касаційною інстанцією для всіх судів Республіки й не може бути судом першої та другої інстанції та мати функції адміністративної влади.

68. В усім іншій організація й компетенція судів та особи й речової судової приналежності устанавляється законом.

VII. НАЦІОНАЛЬНІ СОЮЗИ

69. Кожна з населюючих Україну націй має право в межах У.Н.Р. на національно-персональну автономію, цебто право на самостійне упорядкування свого національного життя, що здійснюється через органи Національного Союзу, влада якого шириться на всіх його членів, незалежно від місця й поселення в Українській Народній Республіці. Це є невіднімаєме право націй, і ні одна з них не може бути позбавлена цього права або обмежена в ньому.

70. Населюючим територію У.Н.Р. націям — російській, жидівській і польській — право на національно-персональну автономію дається силою цього закону. Нації ж білоруська, чеська, молдавська, німецька, татарська, грецька та болгарська можуть скористуватися правом національно-персональної автономії, якщо до Генерального Суду про те надійде заява від кожної нації зокрема, підписана не менше, як 10 000 громадянами У.Н.Р. без різниці статі й віри, не обмежених судом у своїх політичних правах, що заявляють про належність свою до даної нації. Генеральний Суд розглядає заяву на публічному засіданні в терміні не пізніше, як 6 місяців зо дня її подання, сповіщує про свою постанову Раду Народніх Міністрів і оголошує її до загального відома. Зазначені заяви від націй, які не перелічені в цій статті, подаються на розгляд Всенародніх Зборів У.Н.Р.

71. Для здійснення зазначеного в § 69. права, громадяни У.Н.Р., належні до даної нації, утворюють на території У.Н.Р. Національний Союз. Членам кожного Національного Союзу ведуться іменні списки, які в сукупності складають національний кадастер, який по складанню публікується до загального відома. Кожен громадянин має право вимагати, як свого включення в даний національний кадастер, так і виключення з

нього, з огляду на заяву про належність його до даної нації.

72. Національний Союз користується правом законодавства й урядування в межах компетенцій, яка точно встановлюється порядком, зазначеним у § 75 цього закону. Національному Союзові виключно належить право представництва даної нації, яка живе на території Української Народньої Республіки, перед державними й громадськими установами. Законодатні постанови, які видаються національними зборами в межах компетенції Національного Союзу (§ 75), належать до оголошених в загальноустановленому порядку.

73. З загальних засобів Української Народньої Республіки та органів місцевого самоурядування відчисляється до розпорядження Національного Союзу на справи, якими він завідує, з сум, взагалі призначених на ці справи, певні частини, пропорціональні до кількості членів даного Національного Союзу.

74. Національний Союз установляє свій щорічний бюджет і має право а) оподатковувати своїх членів на підставах, установлених для загально-державного оподаткування; б) на свою відповідальність робити позики й приймати інші фінансові заходи для забезпечення діяльності Національного Союзу.

75. Обсяг справ, належних до компетенції Національного Союзу й окремих його органів, як також і устрій установ, визначається постановою установчих зборів даної нації, які разом із цим ухвалюють і порядок змінення своїх постанов. Прийняті постанови, які відносяться обсягу компетенції Національного Союзу, належать до розгляду та ствердження Всенароднім Зборам У.Н.Р.

П р и м і т к а . Незгідності, які можуть виникати з цього приводу між національними установчими збо-

рами й Всенародніми Зборами Української Народньої Республіки, полагоджує Погоджувальна Комісія, яка складається з однакового числа представників від цих установ. Постанови Погоджувальної Комісії переходять на остаточне ствердження до Всенародніх Зборів У.Н.Р.

76. Національні установчі збори утворюються з членів, обраних належними до даної нації громадянами У.Н.Р., які закінчили 20 років життя, на основі загального, без різниці статі й віри, рівного виборчого права, через безпосередні вибори й таємне голосування, з застосуванням принципу пропорціонального представництва.

77. Органи Національного Союзу є органи державні. Вищим представницьким органом Національного Союзу є Національні Збори, які обираються членами союзу на основах, зазначених у § 76. Вищим виконавчим органом Союзу є Національна Рада, яка обирається Національними Зборами й перед ними відповідає.

78. Всі суперечки в справі компетенції, які виникатимуть між органами Національного Союзу з одного боку та органами державного урядування, місцевого самоурядування й інших національних союзів із другого боку, полагоджують адміністративні суди.

VIII. ПРО ЧАСОВЕ ПРИПИНЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ СВОБІД

79. У випадку державної konieczности (під час війни або внутрішніх заворушень) можуть громадянські свободи бути частинно обмежені й частинно припинені.

80. Котрі громадянські свободи й у якій мірі мають бути тоді припинені, має означити спеціальний закон, виданий звичайним порядком.

81. Заведення тимчасового припинення громадянських свобод чи їх обмеження, у випадках та межах, передбачених законами, згаданими в § 80, ухвалюють Всенародні Збори.

82. Коли Всенародні Збори не зібрані, то Рада Народніх Міністрів на власну відповідальність може часово припинити громадянські свободи, з обов'язком пропонувати цей свій розпорядок на перше засідання в найближчій сесії Всенародніх Зборів.

83. Припинення громадянських свобод не може тривати довше, як три місяці, і продовження тоді повинні ухвалити Всенародні Збори.

Українська Центральна Рада”.

в) Політично-державна якість Конституції Української Народньої Республіки.

Українська Конституція з 29-го квітня 1918 р. — це суцільний основний закон Української Народньої Республіки, що був опрацьований спеціальною комісією та прийнятий Українською Центральною Радою на її останній сесії 29-го квітня 1918 року. Конституція складається з 8 розділів і 83 параграфів.

Автори Конституції У.Н.Р., а головню професор М. Грушевський, використали, як порівняльний матеріал, тексти конституційних актів усіх культурних народів, а зокрема З'єднаних Держав Америки. Так, наприклад, у територіальному принципі організації державної адміністрації Конституція виразно наслідує Австрію. Знову в постанові про конфлікти між центральною владою й місцевими владами — громадськими, волосними й земельними, — які рішає єдиний Суд Української Народньої Республіки, а не сама адміністративна влада, бачимо вплив американської Конституції.

Конституція стверджує республіканську форму відновленої Української Держави з парламентарно-демократичним режимом. Законодавча влада в Українській Народній Республіці мала виразну перевагу над виконавчою.

Як говорить § 2 Конституції, суверенність в Українській Державі в політично-правнім розумінні належала їй всім громадянам разом. В У.Н.Р. нарід був не тільки джерелом суверенної державної влади, але й носієм її. Іншими словами, верховна влада в Україні походила від народу й належала йому. Нарід, як цілість, формував свій верховний орган влади, цебто парламент (Всенародні Збори), шляхом вільного вибору своїх представників і передачі їм своєї верховної влади з тим застереженням, що залишав собі право нагляду над виконанням Конституції в формі вільних, загальних, рівних, безпосередніх, таємних і пропорційних виборів. Голова парламенту був одночасно президентом Української Держави.

За Конституцією судівництво в Україні було незалежне від виконавчого органу влади. Генеральний Суд вважався за касаційну інстанцію для всіх судів Української Народньої Республіки.

Конституція Української Народньої Республіки з 29-го квітня 1918 року в правній організації державної адміністрації відкинула принцип централізації, який панував, наприклад, у царській Росії чи демократичній Франції, як також федералізм типу державного устрою в Швейцарії та в З.Д.А., але прийняла засаду децентралізації з виразним територіяльно-автономним принципом, цебто адміністративним самоуправлінням.

Згідно з §§ 5 і 26 Конституції, автономний принцип полягав у тому, що в Україні існувала єдина не-

подільна державна влада, яка давала автономним органам поодиноких громад, волостей і земель не тільки автономію в їхніх специфічних місцевих справах, але доручала їм на місці виконувати функції державної влади. Автори Конституції вважали, що в державнім будівництві тільки автономний принцип зможе належно зцементувати всі сили нації в творчій праці для спільного добра, як також вони мали на увазі політично-практичні фактори, щоб у будучині мати конституційну підставу приєднати до Української Народньої Республіки Кубанські землі та Крим, що мали свою автономію.

§ 5 Конституції передбачував новий територіально-адміністративний поділ України на 30 земель. Ці нові територіяльні одиниці мали бути чимсь середнім між повітами й губерніями, складаючись із 3-4 повітів, бо поділ України на губернії був автоматичний і мало відповідав державно-адміністративній доцільності, індустріальному розвитку й комунікаційній догідності даної території та економічним і культурним потребам населення України.

Українська Центральна Рада, схваливши дня 29-го квітня 1918 року Конституцію, діяла не тільки ім'ям самої української нації, але також усіх її громадян, цебто й національних меншостей, які мали в українським парламенті — в Українській Центральній Раді — своїх представників.

Зміни й доповнення до Конституції У.Н.Р. можна було розглядати законодавчим порядком із тим, що

для прийняття їх вимагалось $\frac{3}{5}$ присутніх депутатів і додаткового схвалення новим складом Всенародніх Зборів після найближчих виборів.

Приглядаючись до конституційних актів Української Центральної Ради, нам треба констатувати, що вона зробила все необхідне для правно-державного оформлення й існування Української Державности. Універсали й Конституція доби У.Ц.Р. яскраво показують нам послідовні етапи розвитку української державної формації від мобілізації й організації українського народу в формі політичних партій і автономії крізь неутралізацію російських політичних впливів до легалізації підстав нашої незалежної державности та проголошення повної суверенности Української Народньої Республіки.

Політично-державні акти цієї доби лягли в основу модерної будови української державної системи й їхні впливи були помітні в наступних періодах законо-

давства й устрою Української Держави. Конституційні акти Української Центральної Ради були дійсним виявом волі української нації до самостійного життя й, як такі, вони стали надхненням до дальшої боротьби за повне політично-державне визволення України.

Генерал П. Скоропадський, Гетьман Української Держави, 1918

II

ДОБА ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО 30-го квітня 1918 р. — 14-го грудня 1918 р.

Коли територія України була звільнена від російсько-більшевицьких військ, то незабаром між Українською Народньою Республікою й німецьким військовим командуванням у Києві почалися конфлікти на тлі виконання господарських зобов'язань, прийнятих у Бересті, як також через позакулісове встривання німців у внутрішні справи України. Союзники з монархічним режимом вважали, що модерна народоправна Українська Держава з її земельною реформою “зруйнує” тільки сільське господарство й інші галузі економічного життя.

Вважаючи право приватної власності на землю за основу культури й добробуту держави, дня 24-го квітня 1918 р. ген. В. Гренер, шеф штабу польового маршала Айхгорна, який був командиром німецьких збройних сил в Україні, — пред'явив ген. Павлові Скоропадському позакулісові умови співпраці союзників із новим майбутнім урядом Української Держави, який відкинув би постанову про соціалізацію землі, а сприяв би земельним можновладцям.

Ці передумови на основі записок у спогадах самого ген. П. Скоропадського, як їх подає проф. Д. Дорошенко, були такі:

1. Визнання Берестейської умови.
2. Розпуск Центральної Ради. Установчі Збори не будуть скликані. Нові вибори до законодавчих інституцій будуть призначені тільки після повного заспокоєння краю. Термін скликання законодавчої палати

має бути установлений за порозумінням із вищим німецьким командуванням в Україні.

4. Всі вчинки проти союзних військ каратимуться їхнім польовим судом. Український суд буде захищений від самовільного втручання яких би то не було політичних організацій.

5. Всі непевні елементи мають бути усунені з державного правління. Всі земельні та інші комітети касуються й змінюються звичайними державними й місцевими установами.

6. Доки не вироблено в Україні закону про відбукання населенням військових повинностей, мають силу відповідні закони Центральних Держав.

7. Дозволяється вільна торгівля й усі перешкоди, які роблено щодо виконання Берестейського договору, будуть усунені.

8. Земельне питання має бути вирішене через відновлення права власності й виплати селянам грошей за землю, надану їм при земельному розподілі. Зберігаються в інтересах продуктивності сільського господарства більші земельні господарства в межах, установлених законами в кожному окремому випадкові.

9. Військова поміч Україні буде оплачена. Обсяг і спосіб оплати будуть обмірковані й вирішені окремо.

Скоропадський ім'ям власним і ім'ям землевласників та невдовалених кіл в Україні з соціальної програми Української Центральної Ради прийняв ці умови. Німецьке військове командування, узгодивши свою лінію з ген. П. Скоропадським, почало тепер енергійно діяти за наперед визначеним пляном. Зараз на другий день після змови з провідником перевороту, цебто 25-го квітня 1918 р., польовий маршал Айхгорн оповістив заведення в Україні німецьких польових судів для цивільного населення. Далі, щоб стероризувати українське суспільство й підготувати психологічний ґрунт для перевороту, німці вислали відділ свого вій-

ська на засідання Української Центральної Ради й там арештували кількох міністрів Українського Уряду. Розуміється, гострі протести представників Української Народньої Республіки в Берліні нічого не змогли.

З черги дня 29-го квітня 1918 р. відбулися в Києві збори “Союзу земельних власників” у числі приблизно 7 000 осіб, де при охороні відділів російських старшин і німецьких панцерних авт, поза всяким порядком нарад, несподівано проголосили ген. П. Скоропадського гетьманом України.

Вкінці німці роззброїли в Києві більшість українського війська, а рано-вранці 30-го квітня 1918 року російські відділи змовників при підтримці німецької армії насильним способом зайняли всі урядові будинки в Києві й таким чином здійснили переворот. Організація цих змовників на чолі з ген. Скоропадським формально називалася “Українська Народня Громада”, але фактично то не була українська національна організація, бо її члени здебільшого були росіяни, поляки, жиди й деякі тільки засимільовані українці. Їх усіх об’єднувала ворожнеча до демократичного режиму України, а зокрема до аграрної реформи У.Н.Р.

Доба гетьмана Павла Скоропадського тривала всього 7½ місяця. Вона мала тимчасовий і переходовий характер. З політично-державного боку вона поділяється на дві фази. Від 30-го квітня 1918 р. до 13-го листопада 1918 р. існував тільки новий державний режим у межах наявного устрою Української Народньої Республіки. Але дня 14-го листопада 1918 року ген. Павло Скоропадський видав свою “Грамоту”, якою проголосив федерацію України з Росією. Ця друга політично-державна фаза доби гетьмана П. Скоропадського закінчилася дня 14-го грудня 1918 р., коли то він добровільно зрікся своєї влади в Україні.

Політично-державну якість доби гетьмана Павла Скоропадського першої фази визначали “Грамота до всього Українського Народу” й “Закон про тимчасовий державний устрій України”, а другої фази — його “Грамота” з 14-го листопада 1918 р.

1. “Грамота до всього Українського Народу”, датована днем 29-го квітня 1918 р., а оповіщена дня 30-го квітня 1918 р., в Києві.

а) Огляд виникнення “Грамоти до всього Українського Народу”.

Демократичний режим Української Центральної Ради був повалений переворотом ген. Павла Скоропадського дня 30-го квітня 1918 р.

Щоб представити себе Україні, як гетьмана, та виправдати перед українським народом свою несподівану появу при кермі Українською Державою, а з другого боку, щоб своїм ім'ям сповістити нарід про прийняті ним 24-го квітня 1918 р. нові закони й реформи, — ген. П. Скоропадський першого дня перевороту, 30-го квітня 1918 р., звелів опублікувати на мурах міста Києва, а опісля в пресі, перший акт нового державного режиму України: “Грамоту до всього Українського Народу”.

б) Текст “Грамоти до всього Українського Народу”.

“Грамота до всього Українського Народу.

Громадяни України! Всім вам, козаки та громадяни України, відомі події останнього часу, коли джерелом лилася кров кращих синів України і знову відроджена Українська Держава стояла на краю загибелі. Врятувалась вона завдяки могутньому підтриманню Центральних Держав, які вірні своєму слову, продовжують і по цей день боротися за вільність і спокій

України. При такій підтримці в усіх зродилась надія, що почнеться відбудова порядку в Державі й економічне життя увійде нарешті в нормальне рчище.

Але ці надії не справдилися. Бувший Український Уряд не здійснив державного будування України, бо він був зовсім нездатний до цього. Бешкети й анархія продовжуються в Україні, економічна руїна й безробіття збільшуються і розповсюджуються з кожним днем, і врешті перед найбагатшою колись Україною стає грізна мара голоду.

При таких становищі, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнулися всі трудові маси населення, які виступили з категоричним домаганням негайно збудувати таку державну владу, яка здатна була б забезпечити населенню спокій, закон і можливість творчої праці. Як вірний син України, я постановив відкликнутися на цей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади. Оцією Грамотою я оголошую себе Гетьманом всієї України.

Управа Україною буде провадитися через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обґрунтованні приложених при цім Законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна Рада і Мала Рада, а також усі земельні комітети від нинішнього дня розпускаються. Всі міністри і віцеміністри звільняються. Всі інші урядовці, що працюють у державних інституціях, зістаються на своїх посадах і повинні продовжувати виконання своїх обов'язків.

У найближчий час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Українського Сейму. До нього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законности в Українській Державі, буду домагатися негайного виконання всіх державних розпорядків і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючись ні перед якими найкрайнішими мірами.

Права приватної власности, як фундамент культури й цивілізації, відбудовуються в повній мірі, і всі розпорядки бувшого Українського Уряду, а так само Тимчасового Російського Уряду, відміняються й касуються. Відбудовується повна свобода по розробленню купчих по купівлі-продажу землі. Поруч із цим будуть прийняті міри по вивласненні земель по дійсній їхній вартості від великих власників для наділення земельними участками малоземельних хліборобів. Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничої класи. Особливу увагу звернеться на поліпшення правного становища й умов праці залізничників, які при виключно тяжких умовах ні на одну годину не кидали своєї відповідальної праці. На економічнім і фінансовім полі відбудовується повна свобода торгівлі й відкривається широкий простір для приватного підприємства й ініціативи.

Передбачаю всю трудність праці, що стоїть перед мною, і молю Бога дати мені силу, щоб достойно виконати те, що я вважаю своїм обов'язком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час. Мені далекі й чужі які б то не були власні побудки, й головною своєю метою я ставлю користь і добро народу всім дорогої нам України. В цій свідомості кличу всіх вас, громадян і козаків України, — без різниці національності й віроісповідання — помогти мені й моїм працівникам та співробітникам у наших загальнім великовідповідальнім ділі.

Гетьман всієї України **Павло Скоропадський**.
29-го квітня 1918 р., Київ”.

в) Політично-державна якість “Грамоти до всього Українського Народу”.

На підставі “Грамоти” й усіх інших документів цієї доби ми бачимо, що ген. Скоропадський не тільки що

не утворив нової монархічної держави на чолі з абсолютним монархом, але навіть ані одним словом не налягав на таку концепцію. З днем перевороту продовжувалася дотеперішня Українська Народня Республіка, заснована конституційними актами Української Центральної Ради: Третім Універсалом (20-го листопада 1917 р.) і Четвертим Універсалом (22-го січня 1918 року), тільки зі зміненням новим державним режимом. “Грамота” ясно говорить про бажання ген. Скоропадського рятувати від “безпорядків” існуючу вже Українську Державу, цебто Українську Народню Республіку. Правда, “Грамота” не вживає цієї урядової законної назви, а тільки технічного терміну “Українська Держава”, однак це не змінює істоти справи. Ген. П. Скоропадський ніколи не відкликав окремим законом урядової назви відновленої Української Держави “Українська Народня Республіка” і з формально-правного боку ця назва залишилася в законній силі за нового режиму.

Тотожність цієї самої відновленої Української Держави й єдність її правної основи видно ще з того, що за висловом “Грамоти” влада ген. П. Скоропадського була тимчасова й переходова до часу виборів до українського сейму. Отже, новий режим формально признавав установлену Конституцією У.Н.Р. суверенність українського народу, як державного чинника, що має право остаточно рішати про форму тривалого державного ладу та тривалого режиму. Сам гетьман обіцяв підпорядкуватися суверенній волі народу, скоро тільки вона виявиться у вільних виборах.

Врешті тяглість Української Народньої Республіки за доби ген. П. Скоропадського потверджує той факт, що, крім законів у справі приватної власности, здебільшого всі інші закони Української Центральної Ради залишилися далі в силі, а навіть Берестейський

договір був ратифікований новою владою без ніякої додаткової окремої умови.

Ген. Скодопадський своєю “Грамотою” розпустив Українську Центральну Раду, Раду Народніх Міністрів та Земельні Комітети, не покликуючись на ніяку підставу перевороту (ні на волю якогось креаційного органу, ні на династичні наслідні чи виборні права свого роду, ні на конституцію Української Держави), — оголосив себе “гетьманом всієї України” та взяв на себе всю повноту державної влади. Таким чином демократичний режим У.Н.Р. був повалений і замінений у політично-державному розумінні на одноособову диктатуру. Отже, після перевороту з формально-правного боку існувала далі державна формація Української Народньої Республіки, якою почав керувати одноособовий диктатор, ген. Павло Скоропадський, хоч, правда, він заповів у “Грамоті” скликати державний український сейм, і тоді Українська Держава своєю формою могла б перейти з одноособової диктатури на конституційну парламентарну монархію.

“Грамота” ділить населення України на “козаків” та “громадян”, хоч, правда, без ближчого означення, кого треба тут розуміти “козаком”, а кого “громадянином”. Це був тільки термінологічний натяк гетьмана на майбутній поділ суспільства в Україні на стани. Згодом ген. П. Скоропадський своїм “Універсалом про відновлення козацтва” з 15-го жовтня 1918 року заповів видати окремого закона про відновлення в Українській Державі стану козацтва, який мав бути його опорою в майбутньому скликанні та праці сейму України. Однак гетьман не встиг видати цього закона і його спроба створити з багатших селян упривілейовану верству козаків не мала успіху.

2. “Закони про тимчасовий державний устрій України”, датовані днем 29-го квітня 1918 р., а оповіщені дня 30-го квітня 1918 року, в Києві.

а) Огляд виникнення “Законів про тимчасовий державний устрій України”.

Разом із “Грамотою” оголошено “Закони про тимчасовий державний устрій України”. Конституцію нового режиму мав вирішити сейм України, який не був скликаний. Отже “Закони” мали тільки тимчасово поінформувати населення України про обсяг влади нового режиму.

б) Текст “Законів про тимчасовий державний устрій України”.

“Закони про тимчасовий державний устрій України.

Тимчасово до вибору Сейму й відкриття його діяльності державний устрій України й порядок керування ґрунтується на оцих законах:

ПРО ГЕТЬМАНСЬКУ ВЛАДУ

1. Влада управи належить виключно до гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2. Гетьман стверджує закони, і без його санкції ніякий закон не може мати сили.

3. Гетьман призначає отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає кабінет і представляє його в повнім складі на затвердження Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує кабінет у повнім його складі. Гетьман приймає й звільняє інших урядових осіб у Раді, коли для останніх не обґрунтовано законом іншого порядку призначення і звільнення.

4. Гетьман є найвищий керівничий усіх зносин Української Держави з закордонними державами.

5. Гетьман є верховний воєвода Української Армії та Фльоти.

6. Гетьман оголошує області на військовім, осаднім або виключнім стані.

7. Гетьманові належить помилювання засуджених, полегшення кари й загальне прощення зроблених проступних подій із касуванням проти них переслідування й визволення їх від суду й кари, а також складання державних поборів і даровання милости в особливих випадках, коли цим не порушуються нічий охоронені законом інтереси та громадські права.

8. Накази й розпорядки Гетьмана закріплюються Отаманом Ради Міністрів, або відповідним міністром.

ПРО ВІРУ

9. Передовою в Українській Державі вірою є християнська православна.

10. Всі, не приналежні до православної віри громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України, користуються на кожному місці своїм відправленням їхньої віри й богослуження за її обрядом.

ПРАВА І ОBOB'ЯЗКИ УКРАЇНСЬКИХ КОЗАКІВ І ГРОМАДЯН

11. Умови придбання прав українського козацтва та громадянства, а так само утрати їх означаються законом.

12. Захист Рідного Краю — це обов'язок кожного козака та громадянина Української Держави.

13. Українські козаки та громадяни повинні платити установлені законом податки й мита, а також відбувати повинності, згідно з постановою закону.

14. Ніхто не може підлягати переслідуванню за злочинне діяння іншим способом, як тільки означеним законом.

15. Ніхто не може бути затриманий під сторожею інакше, як тільки у випадках, означених законом.

16. Ніхто не може бути суджений і покараний інакше, як тільки за злочинні діяння, передбачені існуючим у час їхнього здійснення законом.

17. Оселя кожного непорушна. Робити обшукування й арешт у будинку його господаря можливо не інакше, як у випадках і в порядку, означених законом.

18. Кожний український козак і громадянин має право вільно вибирати мешкання і працю, набувати та продавати майно та без заборони виїжджати за кордон Української Держави.

19. Власність непорушна. Примусове вивласнення нерухомого майна, коли це необхідно для якоїнебудь державної чи громадської користи, можливе не інакше, як за відповідну плату.

20. Українські козаки та громадяни мають право робити зібрання в справах нешкідливих законам, мирно й без зброї.

21. Кожен може в межах, установлених законом, висловлювати й писати свої думки, а так само розповсюджувати їх шляхом друку або іншими засобами.

22. Українські козаки та громадяни мають право гуртувати громади й спілки в межах, не противних законам.

ПРО ЗАКОНИ

23. Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі.

24. Сила закону без винятку обов'язкова для всіх українських підданих і чужинців, що перебувають в Українській Державі.

25. Закони, особливо видані для якоїнебудь області чи частини населення, новим загальним законом не усуваються, коли в нім не поставлено такої відміни.

26. Закони оголошуються для загального відома в утворенім порядку й перед оголошенням до діла не прикладаються.

27. Після оголошення законів надається обов'язкова сила від часу, призначеного для того в самім законі. В самім виданім законі може бути показано, як виконати його, як проголосити, як виконати — телеграфом чи через кур'єрів.

28. Закон не може бути скасований інакше, як тільки силою закону. Через те, поки новим законом не скасовано існуючого закону, він захове повну свою силу.

29. Ніхто не може відмовлятися незнанням закону, коли його оголошено існуючим порядком.

30. Закони розробляються в кожному міністерстві за належністю й передаються на загальне обмірковування Раді Міністрів.

31. Після ухвали Радою Міністрів внесених законопроектів вони передаються на затвердження Гетьманові.

32. Закони, які торкаються деяких секцій, передаються в Раду Міністрів після обговорення їх зацікавленими міністерствами.

33. Міністрам дається можливість видавати розпорядки щодо розвитку й пояснення законів, при чім усі такі розпорядки належать попередньому ухваленню Радою Міністрів.

ПРО РАДУ МІНІСТРІВ І ПРО МІНІСТРІВ

34. Напрямок і об'єднання праці окремих секцій за прикметами, як законодавства, так і найвищої Державної Управи, складається на Раду Міністрів.

35. Керування ділами Ради Міністрів складається на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36. Отаман-Міністер і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державної управи. Кожен із них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядки.

37. За злочинні діяння, зв'язані з посадою, Отаман-Міністер і Міністри підлягають громадській і карній відповідальності на основах, у законі означених.

ПРО ФІНАНСОВУ РАДУ

38. Фінансова Рада є найвища народня інституція для справ державного кредиту й фінансової політики.

39. Фінансова Рада складається з представників і членів, призначених Гетьманом. Крім того, в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністер, Міністер Фінансів і Державний Контролер.

40. На Раду складається: 1) Обміркування часу й умов державних позичок; обміркування діл, що торкаються державного кредиту, а також питань обороту коштів; 2) Попередній кожний раз з особистого розпорядку Гетьмана розгляд діл по фінансовій частині, які належать вирішенню в законодавчій частині.

41. Обміркування Ради передаються на перегляд Гетьманові.

ПРО ГЕНЕРАЛЬНИЙ СУД

42. Генеральний Суд Української Держави являє собою найвищого охоронця й захисника закону та найвищий суд України для справ судівництва й адміністративних.

43. Генеральний Суд оголошує до загальної відомості всі закони й накази Уряду, слідкуючи за законністю їхнього видання.

44. Порядкуючий Генеральний Суддя та всі Генеральні Судді призначаються Гетьманом.

Гетьман всієї України **Павло Скоропадський.**

Отаман Ради Міністрів **Микола Сахно-Устимович.**
29-го квітня 1918 р., Київ”.

в) Політично-державна якість “Законів про тимчасовий державний устрій України”.

“Закони” — це тимчасовий статут нового режиму ген. П. Скоропадського, що заступав конституцію, яку мав схвалити майбутній сейм України. “Закони” передали в руки гетьмана всю законодавчу й виконавчу владу в Україні, як також верховну владу над українською армією та фльотою. За §§ 1 - 8 “Законів” гетьман за свою політично-державну діяльність не відповідав ані перед народом чи органами його представництва, ані перед законом. В його особі містилася повнота державної влади. Формально виглядає, що наче влада гетьмана була обмежена законами (§24). Однак дальший §31 виразно говорить, що гетьман сам санкціонує всі закони. З погляду державного права — це типовий приклад одноособової диктатури.

Отаман (прем'єр), Рада Міністрів і міністри діставали своє уповноваження від гетьмана й виключно відповідали перед ним. Крім адміністрації, поодинокі компетентні міністри опрацьовували проекти законів, Рада Міністрів устійнювала кінцевий текст тих законопроектів, а вже гетьман затверджував їх.

З начальних державних органів Української Народньої Республіки формально залишився тільки Генеральний Суд (§ 42), хоч, правда, суддів Генерального Суду номінував тепер сам гетьман. Генеральний Суд стояв на чолі судівництва, контролював суди та правосильність виданих законів. Згодом Генеральний Суд був перемінений на Державний Сенат, як це було за царя.

“Закони” зменшили громадянські свободи, що були за доби У.Ц.Р. На підставі § 11 був виданий 2-го липня

1918 р. “Закон про українське громадянство”, що значно улегшив чужинцям набувати українське громадянство.

“Закони” застерегли гетьманові найвище керівництво в усіх зносинах із чужими державами (§ 4), як також давали йому право оголошувати стан облоги й військовий стан (припинювати частково чи цілком усі політично-громадянські свободи, § 6).

“Закони” були підписані Гетьманом та скріплені контрасигнатою Отамана Ради Міністрів Миколи Сахно-Устимовича.

3. Грамота Павла Скоропадського про федерацію України з Росією, оголошена дня 14-го листопада 1918 року в Києві.

а) Огляд виникнення Грамоти Павла Скоропадського про федерацію України з Росією.

Режим ген. П. Скоропадського не спирався на тривкій базі. Гетьман не йшов у парі з національними, політичними й соціальними модерними постулятами української нації, а тому його режим, не маючи коріння в ріднім народі, не міг довго вдержатись.

Довший час ген. Скоропадський не міг зформувати нового уряду, бо українська інтелігенція, як і все селянство й робітництво, не мали до нього довір'я. Аж дня 20-го травня 1918 р. проф. М. Василенко зформував кабінет у такому складі:

Отаман (прем'єр) і міністер внутрішніх справ — Ф. Лизогуб; Закордонні справи — Д. Дорошенко; Військові справи — Ол. Рогоза; Фінансові справи — А. Ржепецький; Торгівля та промисел — С. Гутник; Земельні справи — В. Колокольцов; Харчові справи — Ю. Соколовський; Народне здоров'я — Ю. Любинський; Народна освіта — М. Василенко; Ісповідань — В. Зінківський; Шляхи — Б. Бутенко; Юстиція — М.

Чубинський; Праця — Ю. Вагнер; Державний контролер — Г. Афанасьєв; Державний секретар — І. Кістяковський.

Упродовж літніх місяців постали деякі зміни в особовому складі Ради Міністрів: Міністри: Ю. Соколовський, М. Чубинський і Іг. Кістяковський подалися на демісію, а їхні місця відповідно зайняли С. Гербель, О. Романов і С. Завадський. Цей склад Ради Міністрів існував до 20-го жовтня 1918 р.

У цім уряді 7 міністрів належали до російської Конституційно-Демократичної Партії (т. зв. кадети), інші знову поділяли ідеологію монархічної Росії. Хоч, правда, більшість із міністрів були родом із України, проте культурою й політичним переконанням вони почували себе російськими патріотами й вороже ставилися до національного пробудження України. Режим гетьмана П. Скоропадського був для них тільки засобом боротьби з українською демократією й переходим містком віднови їхніх дореволюційних економічних і соціальних привілеїв в Україні. Кадети почали навіть і явно домагатися, щоб російська мова стала урядовою мовою в Україні поруч української.

Отже, політика гетьмана, сперта на такий елемент, викликала спротив зорганізованого українського суспільства, поминаючи вже позакулісове втручання німців у внутрішні справи України.

Соціально-економічні й національно-політичні порядки нового режиму все більше й більше давалися в знаки українській нації. То тут, то там вибухали спонтанні повстання проти каральних загонів, поміщиків і гетьманської поліції.

У травні 1918 р. опозиція об'єдналася в Українському Національно-Державному Союзі, а в липні 1918 році ця організація прийняла назву Українського Національного Союзу, який об'єднував у собі майже всі українські політичні партії та професійні організації.

Спочатку Союз очолював А. Ніковський, а 18-го вересня 1918 р. головою Союзу став В. Винниченко.

Ген. Скоропадський більше й більше почав втрачати ґрунт під ногами. У вересні 1918 р. всім стало ясно, що Центральні Держави програли війну. Рада Міністрів почала орієнтуватися на Антанту й на відновлення Росії, як про це офіційно 10 міністрів заявило гетьманові. Ген. Скоропадський почав вести переговори з Винниченком про реорганізацію Ради Міністрів на українській національній основі.

Гетьман розпустив Раду Міністрів і 19-го жовтня 1918 р. до нового кабінету Ф. Лизогуба прийнято членів У.П.С.Ф.: О. Лотоцького, П. Стебницького, А. В'язлова, М. Славинського й безпартійного В. Леонтовича. Склад Ради Міністрів був тепер такий:

Отаман (прем'єр) — Ф. Лизогуб; Закордонні справи — Д. Дорошенко; Військові справи — А. Рогоза; Внутрішні справи — В. Рейнбот, як тимчасовий керівник міністерства; Фінансові справи — А. Ржепецький; Ісповідань — О. Лотоцький; Народна освіта — П. Стебницький; Земельні справи — В. Леонтович; Харчові справи — С. Гербель; Юстиція — А. В'язлов; Торгівля та промисловість — С. Меринг; Шляхи — Б. Бутенко; Праця — М. Славинський; Народне здоров'я — В. Любинський; Державний контролер — С. Петров; Державний секретар — С. Завадський.

Дня 29-го жовтня 1918 р. ген. П. Скоропадський видав окрему грамоту, якою заявив, що буде діяти в інтересах зміцнення самостійної України, проведе земельну реформу та скличе сейм України. Ідея сейму була не до вподоби російським колам в уряді Скоропадського, бо вони знали, що вибори позбавлять їх влади. Постало напруження та жвава дискусія поміж гетьманом і міністрами. Але його новий український курс політики тривав коротко. Після перевороту в Німеччині ген. П. Скоропадський не міг більше на-

діятися на довготривалу допомогу союзників, а Українському Національному Союзові він не довіряв. Довідавшись, що Антанта вороже відноситься до незалежності України, він змінив курс своєї політики, а саме: розпустив кабінет Ф. Лизогуба, а затвердив дня 14-го листопада 1918 р. Раду Міністрів у більшості з російських монархістів у такому складі:

Отаман і міністер земельних справ — С. Гербель; Закордонні справи — Г. Афанасьєв; Військові справи — ген. Д. Щуцький; Морські справи — адмірал А. Покровський; Внутрішні справи — Іг. Кістяковський; Народна освіта — В. Науменко; Ісповідань — М. Воронович; Фінанси — А. Ржепецький; Шляхи — В. Ляндеберг; Торгівля та промисел — С. Меринг; Юстиції — В. Рейнбот; Народне здоров'я — В. Любинський; Праця — В. Косинський; Харчові справи — Г. Глинка; Державний контролер — С. Петров.

А далі, цього самого дня, 14-го листопада 1918 р., Павло Скоропадський видав Грамоту про федерацію України з Росією, всупереч суверенності Української Держави та всупереч своїм власним конституційним актам.

б) Текст Грамоти Павла Скоропадського про федерацію України з Росією.

“Перемир'я між Німеччиною й Державами Згоди заключено. Найкривавіша війна скінчилась і перед народами всього світу стоїть складне завдання утворити основи нового життя.

Серед решти частин багатострадалної Росії на долю України випала, порівнюючи, більш щаслива доля. При дружній допомозі Центральних Держав вона заховала спокій аж до нинішнього дня. Ставлячись із великим почуттям до всіх терпінь, які переживала рідна їй Великоросія, Україна всіма силами старалась

допомогти своїм братам, оказуючи їм велику гостинність і піддержуючи їх всіма можливими засобами в боротьбі за відновлення в Росії твердого державного порядку.

Нині перед нами нове державне завдання. Держави Згоди були приятелями колишньої єдиної Російської Держави. Тепер, після пережитих Росією великих заворушень, умови її майбутнього існування повинні, безумовно, змінитися. На інших принципах, принципах федеративних повинна бути відновлена давня могутність і сила всеросійської держави. В цій федерації Україні належить зайняти одне з перших місць, бо від неї пішов порядок і законність краю і в її межах перший раз свobodно віджили всі принижені та пригноблені большевицьким деспотизмом громадяни бувшої Росії. Від неї ж вийшла дружба й єднання з славним Все-великим Доном і славними Кубанськими й Терськими Козацтвами. На цих принципах, які — я вірю — поділяють усі союзники Росії, Держави Згоди, а також яким не можуть не співчувати без винятку інші народи не тільки Європи, але й усього світу, повинна бути збудована майбутня політика нашої України. Їй першій належить виступити в справі утворення всеросійської федерації, якої кінцевою метою буде відновлення великої Росії.

В осягненні цієї мети лежить запорука добробуту, як всієї Росії, так і забезпечення економічно-культурного розвитку цілого українського народу на міцних підставах національно-державної самобутности. Глибоко переконаний, що інші шляхи були б загибیلлю для самої України, я кличу всіх, кому дорога її майбутність, тісно зв'язана з будучиною і щастям всієї Росії, з'єднатися біля мене і стати грудьми на захист України й Росії. Я вірю, що в цій святій патріотичній справі ви, громадяни й козаки України, а також і решта людности, дасте сердечну й могутню підтримку.

Новозформованому нами кабінетові я доручаю найближче виконання цього великого історичного завдання.

Павло Скоропадський.

14-го листопада 1918 р. місто Київ”.

в) Політично-державна якість Грамоти Павла Скоропадського про федерацію України з Росією.

Цим актом ген. П. Скоропадський започаткував другий державний переворот в Україні на федеральних принципах. Щодо політично-державного устрою, то цей новий диктаторський жест гетьмана заповів новий режим, але фактично ця Грамота нічого нового не принесла, бо негайно, 15-го листопада 1918 р., почалося всенародне повстання, очолене Директорією Української Народньої Республіки, яке скінчилося повною поразкою ген. П. Скоропадського.

Цю Грамоту підписав тільки сам Павло Скоропадський без ніякого означення свого урядового титулу.

Нова Рада Міністрів на чолі з Гербелем дня 15-го листопада 1918 р. видала на підставі Грамоти П. Скоропадського про федерацію України з Росією свою програму, де між іншим читаємо:

“Приступивши до виконання своїх обов’язків, Рада Міністрів Української Держави доводить до загального відома, що найближчими завданнями її діяльності буде:

1. Праця коло відбудовання єдиної Росії на федеративних основах із задерженням в Україні всіх прав на розвиток її державности й національної самобутности”.

Таким чином Грамота П. Скоропадського про федерацію України з Росією з дня 14-го листопада 1918

р. і комунікат Ради Міністрів із 15-го листопада 1918 року скасували суверенність української нації й суверенність її держави, не згадуючи вже нічого про попередні конституційні акти, що їх видав сам Павло Скоропадський. З формально-правного погляду то були акти державного перевороту згори проти суверенності Української Держави.

**
*

Доба гетьмана Павла Скоропадського скінчилася 14-го грудня 1918 року після одномісячного непотрібного проливу крові. Українське повстанське військо під командуванням полк. Євгена Коновальця дня 18-го листопада 1918 р. розбило армію гетьмана Павла Скоропадського в бою під Мотивилівкою й почало облогу Києва. Гетьман не міг ставити дальшого опору, бо при кінці першої декади грудня 1918 р. німецька залога в Києві проголосила нейтральність. Тоді ген. Скоропадський дня 14-го грудня зрікся влади в Україні своїм останнім актом такого змісту:

“Я, гетьман всієї України, на протязі семи з половиною місяців прикладав усіх своїх сил, щоб вести край з того тяжкого становища, в яким він перебуває. Бог не дав мені сил справитися з цим завданням, і нині я, з огляду на умови, які тепер склалися, керуючися виключно добром України, відмовляюся від влади.

Павло Скоропадський

14-го грудня 1918 року, місто Київ”.

Також гетьманська Рада Міністрів зреклася своїх обов'язків і передала владу в руки Директорії Української Народньої Республіки своїм офіційним актом цієї самої дати такого змісту:

“Осудивъ требованіе Директоріи Совѣт Міністрівъ постановивъ сложить съ себя повноваження и передати владу Директоріи.

Голова Ради Міністрівъ **Гербель**. Міністръ Торговлі и промишленности **С. Меринг**. Міністер внутрішніх справ **Ігор Кістяковський**. Міністръ Финансовъ **Ржепецькій**. Міністер Народної Освіти **В. Науменко**. Дер. Контролеръ **Петровъ**. Міністръ Труда **Косинскій**”.

Зречення владі ген. Павлом Скоропадським і його Радою Міністрів було добровільне й таким чином вони урядово визнали Директорію Української Народної Республіки за законну владу Української Держави.

Закінчуючи політично-державну характеристику доби гетьмана П. Скоропадського, треба постійно мати на увазі ті реальні політичні й соціальні фактори, що діяли тоді в Україні. То був бурхливий час і становище ген. Скоропадського було дуже складне. Поминаючи його політичний нетакт і компромісову плятформу з Москвою, все ж таки не слід забувати позитивних кроків, зроблених ним на полі дипломатично-консулярної служби й культурнім. На цих ланках він продовжував програму, накреслену Українською Центральною Радою.

Треба думати, що коли б ген. Павло Скоропадський відмовився співпрацювати з союзниками, як це зробив Єв. Чикаленко, — то населення України могло б було потрапити в скрутніші умови життя. Горі лежало тільки в тім, що гетьман Скоропадський не хотів зрозуміти положення українського селянства й робітництва

того часу. Він увесь час захищав інтереси можновладців, забуваючи, що селяни й робітники мають таку саму Богом дану душу та право на життя, як він і його упривілейовані однодумці.

Головний Отаман С. Петлюра, Президент У.Н.Р., 1919-1920

III

ДОБА ДИРЕКТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНЬОЇ РЕСПУБЛІКИ

15-го листопада 1918 р. — 21-го листопада 1920 р.

Після державного перевороту дня 30-го квітня 1918 р. в Україні стало зростати незадоволення з національної й соціально-економічної політики ген. П. Скоропадського. Нарід почав організувати опозицію.

Вже в половині травня 1918 р. сформувалося опозиційне об'єднання п.н. Український Національно-Державний Союз, що в липні 1918 року перетворився на ширшу організацію єдиного українського національного фронту під назвою Український Національний Союз. На чолі Союзу стояв А. Ніковський, а з днем 18-го вересня 1918 р. головою його став В. Винниченко.

Усі зусилля президії Українського Національного Союзу знайти угодову плятформу з ген. П. Скоропадським не принесли бажаних результатів. А вже з днем проголошення ним Грамоти про федерацію України з більшовицькою Росією, цебто з днем нового державного замаху згори проти суверенності української нації й суверенності її держави, — повстання проти Гетьмана стало неминуче. Таким чином, спонтанне всенародне повстання в обороні Української Держави й її легального існування очолила тепер Директорія Української Народньої Республіки.

Ідею збройного виступу проти ген. П. Скоропадського призвела його виразно реакційна політика з метою повернути колесо політичного й соціального

ладу в Україні назад до царських відносин. Ініціаторами цього повстанського руху вже в другій половині жовтня 1918 року були д-р М. Шаповал, А. Макаренко, В. Винниченко, ген. О. Осецький і Різниченко. Всі вони вже тоді глибоко переконалися, що мирним способом не поталанить усунути кризи в Українській Державі.

Директорія Української Народньої Республіки не постала шляхом самозванчої безправної диктатури. Її креаційним органом був Український Національний Союз, до якого належали тоді майже всі представники українських політичних партій, професійних організацій і війська. Таким чином ми бачимо, що Український Національний Союз, як авторитетне представництво організованої української демократії й як єдиний речник політичної волі України, мав повне конституційне право й обов'язок рішати справи, що були необхідні для рятування суверенності Української Держави в часі, коли не можна було скликати конституанти України.

Назва “директорія” була встановлена за часів Великої Французької Революції. В житті відновленої Української Держави назву “директорія” заактуалізували М. Шаповал і В. Винниченко.

Президія Українського Національного Союзу, уповноважені представники політичних партій, професійних організацій і війська на своїх зборах, що відбулися в Києві дня 14-го листопада 1918 року (вночі), одноголосно схвалили цю назву й одноголосно вибрали такий особовий склад Директорії У.Н.Р.: В. Винниченко (У.С.Д.Р.П.) — голова Директорії; С. Петлюра (У.С.Д.Р.П.) — член і головний отаман війська; проф. Ф. Швець (представник Селянської Спілки) — член; П. Андрієвський (самостійник-соціаліст) — член; і А. Макаренко (безпартійний, кандидат залізничників) — член.

Український Національний Союз передав Директорії повноваження, щоб вона була тимчасовим найвищим державним органом. Основні завдання Директорії полягали в тому, щоб вона провела повстання проти гетьмана, відновила демократичний режим у суверенній Українській Державі та скликала Установчі Збори України.

Дня 14-го листопада 1918 р. гетьман Скоропадський видав Грамоту про федерацію України з Росією й розпустив Раду Міністрів. У зв'язку з цим Директорія У.Н.Р. дня 15-го листопада 1918 р. оголосила йому повстання. Вся вина за цей збройний акт спадає на ген. Скоропадського, бо з погляду конституційного права його переворот був безправний. Українська нація мала повне право збройною силою усунути його режим.

Український Національний Союз, вибравши дня 14-го листопада 1918 р. Директорію Української Народної Республіки, одночасно наділив її широкими пленіпотенціями в сфері військового командування, державної адміністрації, судівництва й законодавства, хоч, правда, всі найширші повноваження мали тимчасовий характер до часу усунення режиму гетьмана Павла Скоропадського. Отже, Директорія У.Н.Р. являла собою тимчасову правну колегіальну диктатуру з повнотою найвищої центральної влади.

Але вже в перших днях свого урядування Директорія У.Н.Р. дошкульно відчувала брак усталеного статуту та пляномірного розподілу компетенцій поодиноких її членів і обсягу справ, що мали рішатися на пленарних засіданнях її колегії. Формально тільки вважалося, що голова Директорії одночасно є президентом Української Народної Республіки, а головний отаман має керувати збройними силами Української Держави.

Зараз таки після свого вибору, Директорія У.Н.Р. на своїм першій засіданні видала повстанську деклара-

цію, датовану днем 15-го листопада 1918 р. Тією першою декларацією Директорія офіційно оголосила повстання, вияснила правні основи збройної акції супроти гетьмана та в найбільш загальних рисах подала конституційну програму. Хоч у цій декларації прямо й виразно не говориться, яка саме конституція відтепер мала б діяти в Україні, то проте, порівнюючи її цілий зміст, можна твердити, що в основі Директорія У.Н.Р. прийняла Конституцію з 29-го квітня 1918 року, що була ухвалена Українською Центральною Радою.

Але вже в першій половині грудня 1918 р. Директорія змінила свою політичну канву, намалювану в своїй першій повстанській декларації. Вона відкинула концепцію парламентарної всенародної демократії, а прийняла в основу організації державної влади в Україні т. зв. трудовий принцип.

Трудовий принцип полягав у тому, що він не давав політичного права всім громадянам Української Держави. Влада в державі застерігалася тільки трудовим клясам народу: міським робітникам, трудовим селянам і трудовій інтелігенції. Влада на місцях в Українській Народній Республіці мала належати трудовим радам. До цих рад могли вибирати тільки робітники, селяни й трудова інтелігенція, яка не мала капіталів і маєтків. Центральну владу в Україні мав створити Трудовий Конгрес без участі в голосуванні більших власників землі й капіталу.

Більш систематична й реальна організація державної влади за доби Директорії розпочалася 14-го грудня 1918 р., коли в Київ увійшли відділи армії Української Народньої Республіки на чолі з полк. Євгеном Коновальцем і Осадним Корпусом Січових Стрільців, які були справжнім авангардом відновленої Української

Держави. Сама Директорія, після короткого побуту в Білій Церкві, Хвастові й Вінниці, прибула до Києва 19-го грудня 1918 року.

1. Деклярація Директорії Української Народньої Республіки, оголошена 26-го грудня 1918 року в Києві.

а) Огляд виникнення Деклярації Директорії Української Народньої Республіки з 26-го грудня 1918 р.

Усунувши гетьмана Павла Скоропадського й опанувавши ситуацію в Україні, Директорія У.Н.Р. з черги приступила до організації державного ладу в надзвичайно тяжких внутрішніх і зовнішніх обставинах. Після евакуації німецьких збройних сил з України та зречення П. Скоропадського від влади на користь Директорії, народні маси вважали, що вони вже виконали своє завдання й почали легковажити собі нову ще більшу небезпеку з боку большевиків, білої Росії й Польщі.

Подруге, погляди членів Директорії У.Н.Р. й передових діячів українських політичних партій на державне будівництво не були твердо устійнені. Ішла суперечка про форму державної влади в Українській Народній Республіці: чи стати на позицію всенародної парламентарної демократії, чи на трудовий принцип. Міжнародна ситуація вимагала, щоб Українська Народня Республіка твердо базувалася на концепції повної всенародної парламентарної демократії. Знову шалена пропаганда большевиків в Україні в користь державної влади робітників і селян у формі так званих “пролетаріятських рад”, а також свіжі рани, нанесені тілу української нації землевласниками, промисловцями, торгівцями й офіцерами доби гетьмана П. Скоропадського, — промовляли за тим, щоб право голосу й участі в державних справах дати тільки трудовій класі населення без огляду на їхню національ-

ність, щобто обмежити в політичних правах земле-
власників і можновладців капіталу.

У заграничній політиці існувало також дві орієн-
тації. Головний отаман С. Петлюра, д-р О. Назарук
і інші вказували на потребу співпраці з Антантою про-
ти зростаючої небезпеки з боку большевиків. Знову
В. Винниченко, В. Чехівський і поважне число інших
політиків обстоювали нейтральне становище Україн-
ської Держави. Як бачимо, аргументи одних і других
не були позбавлені логіки, коли ми дивимося на процес
подій із перспективи тодішніх відносин.

Після довгих вагань, дебатів, нарад і уточнень
поглядів, Директорія У.Н.Р. оповістила дня 26-го груд-
ня 1918 року тимчасову конституцію Української На-
родньої Республіки й цього самого дня створила пер-
ший нормальний коаліційний уряд — Раду Народніх
Міністрів — у такому складі:

В. Чехівський (У.С.Д.Р.П.) — прем'єр і міністер
закордонних справ; проф. О. Мицук (У.П.С.Р.) — мі-
ністер внутрішніх справ; д-р М. Шаповал (У.П.С.Р.)
— міністер земельних справ; генерал О. Осецький
(У.П.С.С.) — виконуючий обов'язки міністра військо-
вих справ; М. Білинський (У.П.С.С.) — міністер мор-
ських справ; С. Остапенко (У.П.С.Р.) — міністер тор-
гівлі та промислу; П. Холодний (У.П.С.Ф.) — викону-
ючий обов'язки міністра освіти; Сергій Шелухин
(У.П.С.Ф.) — виконуючий обов'язки міністра юстиції;
В. Мазуренко (У.С.Д.Р.П.) — виконуючий обов'язки
міністра фінансів; Л. Михайлів (У.С.Д.Р.П.) — вико-
нуючий обов'язки міністра праці; інж. П. Пилипчук
(У.П.С.Р.) — керуючий міністерством шляхів; д-р Ів.
Липа (безпартійний) — керуючий управлінням вірови-
знань; І. Штефан (У.П.С.Р.) — міністер пошт і теле-
графів; проф. Дм. Антонович (У.С.Д.Р.П.) — міністер
мистецтва; д-р Б. Матюшенко (У.С.Д.Р.П.) — міністер
народного здоров'я; проф. Б. Мартос (У.С.Д.Р.П.) —

міністер харчових справ; Д. Симонів (У.П.С.С.) — державний контролер; І. Сніжко (безпартійний) — виконуючий обов'язки державного секретаря; А. Ревуцький (жид. соц.-дем., Поалей-Сіон) — міністер жидівських справ; д-р О. Назарук (У.Р.П., Галичина) — голова управління преси.

На початку січня 1919 року кабінет доповнено такими особами: проф. Ів. Огієнко (У.П.С.Ф.) — виконуючий обов'язки міністра освіти; М. Корчинський (У.П.С.Ф.) — виконуючий обов'язки державного секретаря; і генерал О. Греків (У.П.С.С.) — міністер військових справ.

Члени Українського Уряду під проводом В. Чехівського, як бачимо, походили з тих партій і організацій, що належали до Українського Національного Союзу. Кабінет В. Чехівського прийняв на себе важливі й тяжкі завдання в невідрядних тодішніх обставинах державного будівництва. Треба було зорганізувати владу, а зокрема військові сили, та знайти вихід із складної ситуації, що постала в наслідок відступу військ союзників Центральних Держав і нової загрози затяжної оборонної війни на різних фронтах, не згадуючи вже про відбудову економічного життя країни.

б) Текст Деклярації Директорії Української Народньої Республіки з 26-го грудня 1918 року.

“Героїчним поривом українського озброєного трудового народу зметено з лиця Землі Української руйнуюче поміщицько-монархічне панування — гетьманщину.

Україну вичищено від карних експедицій, старост, жандармів та інших злочинних інституцій пануючих клас. Відновлено національно-персональну автономію, що забезпечує кожній нації право на вільне життя.

Цензові думи та земства, поставлені гетьманським урядом, скасовано й відновлено демократичні, вибрані

всенародним голосуванням, органи місцевого самоврядування.

До повного вирішення земельної реформи Директорія Української Народньої Республіки оголосила, що всі дрібні селянські господарства й усі трудові господарства залишаються в користуванні попередніх їх власників непорушними, а решта земель переходить у користування безземельних і малоземельних селян, а в першу чергу тих, хто пішов у війська Республіки для боротьби з бувшим гетьманом. Верховне порядкування цією землею належить Директорії Української Народньої Республіки. Ця постанова стосується також до монастирських, церковних і скарбових земель. Для переведення реформи організовано Народні Земельні Управи.

По “Наказу № 1 Директорії селянам” робляться списки контрибуцій, узятих поміщиками з селян для повернення їх покривдженим.

Так само ведуться слідства по всій Україні з приводу тих зловживань, які було вчинено над селянством поміщиками та гетьманським урядом.

Постановою 9-го грудня Директорія відмінила всі закони й постанови гетьманського уряду в сфері робітничої політики. Відновлено восьмигодинний робочий день. Знов установлено колективні договори, право коаліцій і страйків, а також усю повноту прав робітничих фабричних комітетів.

В усіх інших галузях життя Директорія так само відмінила всі закони й постанови гетьманського уряду, направлені проти інтересів трудящих клас і шкідливих для всього громадянства.

Уповноважена силою й волею трудящих клас України, Верховна Влада Української Народньої Республіки, — Директорія цими законами завершила перший акт соціального та національно-політичного визволення українського народу.

Слідуючим етапом нашої революції є творення нових справедливих, здорових і відповідних до реального відношення сил у державі, соціальних і політичних форм.

Директорія є тимчасова верховна влада революційного часу. Одержавши на час боротьби силу й право управління державою від першого джерела революційного права — трудящого народу, Директорія передасть своє повноваження тому ж самому народові.

Але Директорія вважає, що право правління й порядкування краєм повинно належати тільки тим класам, які суть основою громадянського життя, які творять матеріальні та духові цінності, які кров'ю й життям своїх членів вступили до боротьби з руйнуючими силами сучасного ладу.

Влада в Українській Народній Республіці повинна належати лише класам працюючим — робітництву й селянству, тим класам, що здобули цю владу своєю кров'ю.

Так звані “пануючі класи”, класи земельної і промислової буржуазії, за сім місяців цілковитого, нічим необмеженого свого панування в Україні, доказали свою цілковиту нездатність і надзвичайну шкідливість для всього народу в управлінні Державою.

Маючи всі матеріальні, фізичні й духові засоби, маючи повну волю для організації економічного й політичного життя, ці класи внесли тільки дезорганізацію й руїну в край. Переслідуючи тільки свої вузько-класові егоїстичні інтереси, ці класи вели воістину грабниницьку політику в краю.

Ними розграбовано, розкрадено й роздано в чужі імперіялістичні руки значну частину державно-народного майна.

Дбаючи тільки про накоплювання капіталів у приватних руках, ці люди довели промисловість до нового занепаду, а господарство краю до злиденного стану.

Розцвіт спекуляції за панування цих правителів дійшов до нечуваних розмірів. Поводячись як у завойованій країні, великовласники правили методом безоглядного терору й насильства. Закопування живцем у землю, вирізування шматків живої шкіри, випікування очей так званими “поміщицькими карателями” були цілком нормальним способом управління народом. Будучи чужинцями в краю, великовласники брутально топтали національні права і здобутки народу, ганьбили гідність його державности, продавали й зраджували з такими жертвами й такою працею збудовані державні форми.

З боку революційного правительства, поставленого народом, що в гніві й муках повстав проти цих гнобителів, було б злочинством супроти всього краю після цього допустити ці кляси до участі в правлінні країною.

Отже Директорія заявляє:

Кляси нетрудові, експлуаторські, які живляться й розкошують із праці кляс трудових; кляси, які нищили край, руйнували господарство й відзначили своє правління жорстокостями й реакцією, не мають голосу в порядкуванні державою.

Директорія передасть свої права й уповноваження лише трудовому народові самостійної Української Народньої Республіки.

Директорія пропонує:

1. Трудовому селянству, що перше відгукнулось на поклик Директорії та встало зі зброєю в руках до бою з панством, по всій Україні з'їхатись у губернії й вибрати своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України. Ті делегати будуть представляти там волю як того озброєного селянства, що тепер тимчасово у війську, так і тих, що мирною працею дома допомагають творити народний державний лад та порядок.

2. Міському робітництву вибрати від фабрик, майстерень, заводів, контор та інших установ людської праці своїх делегатів на Конгрес Трудового Народу України.

Частина робітництва неукраїнської національності під час боротьби українського народу з бувшим гетьманом ставилась до цієї боротьби не з повною активністю, а частина нейтрально. Директорія гадає, що в боротьбі за визволення всіх працюючих неукраїнське робітництво забуде свою національну нетерпимість і щиро та дружньо прилучиться до всього трудового народу України.

3. Трудовій інтелігенції, що безпосередньо працює для трудового народу, цебто: робітникам на полі народної освіти, лікарським помічникам, народним кооператорам, служачим у конторах та інших установах так само вибрати своїх представників на Конгрес Трудового Народу України.

Місце й час відкриття праці Конгресу, а також норми виборів до нього Директорія оповіщає окремою інструкцією.

Конгрес Трудового Народу України матиме всі верховні права й повноважність рішати всі питання соціального, економічного та політичного життя Республіки.

Конгрес Трудового Народу України, як революційне представництво організованих працюючих мас, скликається не по удосконаленій формі виборів, якої додержати зараз неможливо. Надалі, коли настане мирне життя, він має бути замінений представництвом працюючих мас, обраним по удосконаленій системі виборів, цебто Установчими Зборами.

Конгрес Трудового Народу України має вирішити форми влади, як на місцях, так і в центрі. До цього вирішення Директорія вважатиме всякі спроби захопту влади якимибудь групами насильством над волею

Трудового Українського Народу й тому буде рішуче припиняти всякі такі самовільні виступи.

До Конгресу Директорія верховною владою своєю насамперед поверне селянству ті контрибуції, які було зібрано з нього поміщиками.

Рятуючи державу від дальшого господарського та промислового занепаду, розграбування та безоглядної експлуатації робітництва та всього населення, Директорія поставить на фабриках, заводах та інших промислових установах державний робітничий контроль і пильно дбатиме, щоб промисловість набрала здорового, корисного для народу життя.

Всі зусилля свої Директорія направить на таку організацію народного господарства, яка відповідала б сучасному переходовому моментові, коли нищиться старий капіталістичний світ і на його руїнах сходять паростки нового всесвітнього ладу, який не знатиме ніякого гніту й визиску. Директорія вважає своїм обов'язком взяти під керування Української Народньої Республіки головні галузі української промисловости й направити все господарство в них в інтересах працюючих клас і всього громадянства, а не малої групи класи великовласників.

Всі форми спекуляції Директорія нищитиме безпощадно, не зупиняючись перед карами військового часу. Для цього по всій Україні будуть організовані "Комісії для Боротьби зі Спекуляцією". Так само Директорія пильно дбатиме, щоб негайно трудові маси були задоволені предметами першої необхідности (шкіри, мануфактури, залізних виробів та іншого краму, а також продуктів споживи).

Стаючи твердо й непохитно на шлях соціальних основних реформ, Директорія вважає необхідним підкреслити, що вживатиме всіх засобів, щоб уникнути анархічних, незорганізованих і несистематичних форм цієї перебудови. Директорія вважатиме своїм обов'яз-

ком погоджувати ці великі завдання з соціально-історичними й міжнародними умовами, в яких у даний момент перебуває Україна, а також з тими кращими формами соціальних реформ, яких досягатиме світова, особливо західноєвропейська трудова демократія.

В сфері міжнародних відносин Директорія стоїть на ґрунті цілковитого неутралітету й бажання мирного співжиття з народами всіх держав. Ставлячи перед собою великі та складні завдання, Директорія хотіла б всі здорові, трудові сили свого народу вжити не на криваву боротьбу з сусідами, а на утворення нового життя в краю та на заведення порядку й ладу, так бажаного всім працюючим.

Так само у внутрішніх відносинах Республіки Директорія ставить собі метою національну згоду та дружнє поєднання трудової демократії всіх націй, що заселяють Українську Землю.

Директорія щиро вірить, що спільними силами всіх працюючих трудовий нарід України без жорстоких, кривавих і непотрібних форм боротьби досягне своєї мети. Отже клясам нетрудовим треба розуміти й чесно признати всю шкідливість і несправедливість їхнього бувшого панування і раз на все примиритися з тим, що право рішати долю більшості народу повинно належати тільки самій більшості, цебто клясам трудовим.

Трудову інтелігенцію Директорія рішуче закликає стати на бік працюючих кляс і в інтересах творення нового справедливого й здорового життя для всього народу прикласти своїх сил, знання й науки для найкращого направлення будівничого соціального процесу.

Соціалістичні партії та групи всіх соціалістичних напрямків і всіх національностей Директорія кличе поставитися з повним розумінням важности моменту, і всі свої сили направити на правильну та достойну

трудового народу організацію волі його, на організацію порядку й ладу по всій землі Трудової Республіки.

Доручаючи негайно проведення в життя цих великих завдань Урядові Української Народньої Республіки — Раді Народніх Міністрів, Директорія вірить, що весь трудовий нарід України широко допоможе своєму Урядові в цій відповідальній роботі.

Голова Директорії Української Народньої Республіки **В. Винниченко**. Члени Директорії: **Петлюра, Швець, Андрієвський, Макаренко**".

в) Політично-державна якість Деклярації Директорії Української Народньої Республіки з 26-го грудня 1918 року.

Правдоподібно, що автором Деклярації з 26-го грудня 1918 року був голова Директорії У.Н.Р., В. Винниченко. Поправки до тексту внесли інші члени Директорії, як також передові діячі політичних партій.

Деклярація Директорії з 26-го грудня 1918 року представляє собою тимчасову конституцію доби Директорії Української Народньої Республіки. Деклярація відкинула концепцію всенародньої парляментарної демократії, а проголосила трудовий принцип обмеженої демократії, цебто застерігла право вирішального голосу в державних справах трудовим клясам народу: міським робітникам, трудовому селянству й трудовій інтелігенції, що мали виконувати свою владу через вибрані ними трудові ради. Директорія таким чином порушила модерну конституційну засаду прав людини та громадянина, що забезпечує кожній людині громадську й політичну волю, незалежно від її релігії, національності, маєткового стану тощо.

Деклярація Директорії з 26-го грудня 1918 року стверджує, що тривалий державний лад в Українській Народній Республіці ухвалить Конгрес Трудового Народу України. Зокрема Конгрес мав створити центральну владу без участі великих землевласників та

можновладців капіталу й засобів виробництва. Систему виборів до Трудового Конгресу встановлено за трудовими куріями. Згідно з Інструкцією про Вибори з дня 5-го січня 1919 р., Конгрес Трудового Народу України мав складатися з 593 депутатів. Мандати були розділені в окремих губернях відповідно до трьох трудових клас. На всю територію У.Н.Р. загально припадало на курію селян 377 послів, на робітників — 118 і на трудову інтелігенцію — 33. До цього загального числа 528 треба ще додати 65 депутатів від Західної України, що були призначені після ратифікації постанови Української Національної Ради З.У.Н.Р. про злуку. Поділ мандатів на три трудові курії забезпечив українському селянству абсолютну більшість у Конгресі Трудового Народу України.

Директорія У.Н.Р. до часу скликання Трудового Конгресу, згідно з Деклярацією з 26-го грудня 1918 р., продовжувала далі бути в політичному аспекті правною колективною диктатурою з повнотою влади. Вона й далі виконувала функції тимчасової верховної влади У.Н.Р. Особовий склад її залишився такий самий, як був досі. Деклярація точно не визначила компетенцій поодиноких членів Директорії, як також не подала обсягу й характеру справ, що мали рішатися на її пленарних колегіальних засіданнях.

Директорія, як колективний президент Української Народної Республіки, мала тимчасові права голови Української Держави й її репрезентації. Зокрема Директорія затверджувала закони, що їх ухвалювала Рада Народніх Міністрів після опрацювання їх відповідними міністрами, а санкцію Директорії стверджує відповідний державний секретар. Заграничні ноти підписували всі члени Директорії й міністер заграничних справ. Далі, Директорії на підставі Деклярації прислуговувало право амністії, аболіції й верховного командування всіма збройними силами України.

Згідно з Деклярацією з 26-го грудня 1918 р., Українська Народня Республіка була правовою державою. На основі договору з Державним Секретаріатом З.У.Н.Р. з 1-го грудня 1918 р. територія тодішньої Української Держави простягалася від Сяну до Дону.

Начальним виконавчим органом Української Народньої Республіки стала Рада Народніх Міністрів, яку покликувала до життя Директорія й яка відповідала перед нею до часу скликання Трудового Конгресу. Деклярація проголосила, що адміністрація на місцях мала також базуватися на концепції “трудової демократії”, цебто трудових рад. Фактично однак ця постанова не була здійснена, бо державна адміністрація виконувалася за допомогою відповідних повітових і губерніяльних комісарів У.Н.Р., а в сфері самоурядування обов'язували волосні ради й земства, що були вибрані загальним голосуванням.

Державну адміністрацію провадила Рада Народніх Міністрів й її поодинокі міністри. Судівництво було незалежне, на чолі якого стояв Генеральний Суд У.Н.Р., як це було за часів Української Центральної Ради. Щодо збройних сил України, то адміністрацією війська керував міністер військових справ, а фронтом — головний отаман. У принципі обов'язувала загальна мобілізація війська. Фактично однак нові військові частини творилися так, що наперед призначувано командира, а він уже добирав собі штаб, підстаршин і вояків. У Корпусі Січових Стрільців обов'язувала кадрова система.

Деклярація скасувала закони ген. П. Скоропадського, видані в інтересі землевласників та володарів капіталу й засобів виробництва; проголосила національно-політичну автономію для громадян У.Н.Р. неукраїнської національності та в соціальній сфері в основі відновила закони Української Центральної Ради, як, наприклад: постанова про усуспільнення землі, про 8-

годинний день праці в промисловості, про організацію фабричних комітетів, про свободу коаліцій та страйків тощо.

2. “Тимчасовий Основний Закон” Української Національної Ради, прийнятий у Львові дня 13-го листопада 1918 року.

а) Огляд виникнення “Тимчасового Основного Закону” Української Національної Ради.

Перша Світова Війна захитала підвалини європейських імперій і монархія Габсбургів опинилася в стадії повного розвалу. Галичина, що в новітніх часах виконувала ролю не тільки культурного п'ємонту України, але також і політичного, — належно відчула ритм історичних подій і була готова політичним і збройним жестом заманіфестувати свою державну емансипацію.

Уже наприкінці 19-го сторіччя на українських землях Австро-Угорщини під впливом М. Драгоманова постали масові українські політичні партії — Українська Радикальна Партія (заснована 1890), Українська Національно-Демократична Партія (засн. 1899) й Українська Соціал-Демократична Партія (засн. 1903). Згадані партії в конституційних відносинах Австрійської монархії високо розвинули політичне життя й виховали Україні низку поважних парламентаристів і державних мужів.

Тому нічого дивного, що скоро тільки на галицькому овиді з'явилися перші ластівки капітуляції Центральних Держав і широко пролунали привабливі засади Чотирнадцятох Пунктів президента Вилсона, — міста й села Західньої України почали спонтанно приготуватися до Листопадового Чину. Українська Парламентарна Репрезентація в Австрії, до якої входили послі Української Національно-Демократич-

ної Партії й Української Радикальної Партії зі Східної Галичини й Буковини, рішили зформувати офіційне політичне представництво українського народу Австро-Угорщини. Отже, вона дня 10-го жовтня 1918 року революційним шляхом скликала до Львова на 18-го жовтня 1918 р. збори представників усіх послів до Державної Ради у Відні, членів Палати Панів, послів галицького й буковинського сеймів і по три делегати від кожної української політичної партії, щоб таким чином здійснити право самовизначення українського народу.

Саме дня 16-го жовтня 1918 р. цісар Карло видав маніфест, яким заповів перебудову Австрії на національно-федеративних принципах і закликав у цій справі створити відповідні представництва з послів до Державної Ради у Відні. Цим способом немовбито заповіджені установчі збори у Львові були злегалізовані, хоч, правда, вони не обмежувалися тільки членами Австрійської Державної Ради.

Збори відбулися у Львові дня 18-го жовтня 1918 р. Ними керував тодішній голова Української Парляментарної Репрезентації в Австрії, д-р Є. Петрушевич. Між присутніми були також митрополит А. Шептицький і єпископ Гр. Хомишин. Збори рішили уконституватися в політичне представництво українського народу Австро-Угорщини п. н. "Українська Національна Рада" й видали конститутивну ухвалу про утворення Української Держави такого змісту:

"Стоячи на становищі самовизначення народів, Українська Національна Рада, як конституанта, становляє:

I. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині — зокрема Східня Галичина з граничною лінією Сяну і з влученням Лемківщини, північно-західня Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет

та українська полоса північно-східньої Угорщини — творять одноцілу українську територію.

II. Ця українська національна територія уконституується оцим як Українська Держава. Постановляється поробити приготовні заходи, щоб це рішення перевести в життя.

III. Взивається національні меншості на цій українській області — при чому жидів признається за окрему національність — щоб уконституувалися і негайно вислали своїх представників до Української Національної Ради в кількості, відповідаючій їхньому числу населення.

IV. Українська Національна Рада виготовить конституцію для утвореної цим способом держави на основі загального, рівного, таємного й безпосереднього права голосування з пропорціональним заступництвом і правом національно-культурної автономії та правом заступництва при уряді для національних меншостей.

V. Українська Національна Рада жадає, щоб організована оце в державу українська територія мала безумовно своїх заступників на Міровій Конференції.

VI. Теперішньому австро-угорському міністрові заграничних справ, баронові Буріянові, відмовляється права переговорювати іменем цієї української території”.

На другий день, 19-го жовтня 1918 року, згадані збори у Львові були поповнені делегатами всієї організованої Галичини. Присутніх було кілька тисяч репрезентантів. Збір українських парламентаристів і делегатів політичних партій урочисто проголосив утворення Української Національної Ради, прочитано конститутивну постанову про відновлення Української Держави, обрано д-ра Є. Петрушевича на голову Української Національної Ради та створено з-поміж членів цієї Ради загальну виконавчу делегатуру (тим-

часовий уряд) під проводом д-ра Є. Петрушевича, делегатуру для Галичини під проводом д-ра Костя Левицького й делегатуру для Буковини під проводом проф. О. Поповича. Галицька делегатура у Львові уконституовалася дня 27-го жовтня 1918 року в такому особовому складі:

Голова — д-р К. Левицький; Заступники голови — Ів. Кивелюк, д-р Ів. Макух; Секретарі — д-р В. Бачинський, д-р С. Баран і д-р О. Назарук. Цій делегатурі підпорядкувалися Центральний Військовий Комітет у Львові, управи партій та їхні установи в краю.

Проте Українська Державність у межах колишньої Увстро-Угорщини фактично почалася дня 1-го листопада 1918 р., цебто датою реального усунення українською збройною силою під командуванням полк. Дм. Вітовського існуючої в Галичині австрійської й польської влади. Це сталося вночі з 31-го жовтня на 1-го листопада 1918 р. Рано-вранці населення Львова пробудилося та знайшло себе під стягом української влади. На мурах Львова розліплено урядове повідомлення Української Національної Ради такого змісту:

“До населення міста Львова.

Волею українського народу утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська Держава.

Найвищою владою Української Держави є Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада перебрала владу в столичнім місті Львові й на цілій території Української Держави.

Дальші зарядження видадуть цивільні й військові органи Української Національної Ради.

Взивається населення до спокою й послуху тим зарядженням.

Під цією умовою безпечність публічного порядку, життя й маєтку, як також забезпечення поживою, вповні запоручається.

Львів, дня 1-го листопада 1918 р.

Українська Національна Рада”.

А проклямація до населення Західньої України була такого змісту:

“Український Народе!

Голосимо Тобі вість про Твоє визволення з віковичної неволі. Віднині Ти господар Своєї землі, вільний громадянин Української Держави.

Дня 18-го жовтня Твоею волею утворилася на українських землях бувшої Австро-Угорської монархії Українська Держава й її найвища влада — Українська Національна Рада.

З нинішнім днем Українська Національна Рада перебрала владу в столичнім місті Львові й на цілій території Української Держави.

Український Народе!

Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш, як непереможний мур, при Українській Національній Раді й відіпреш усі ворожі замахы на Українську Державу.

Заки будуть установлені органи державної влади в законнім порядку, українські організації по містах, повітах і селах мають перейняти всі державні, краєві і громадські уряди й ім'ям Української Національної Ради виконувати владу.

Де цього ще не зроблено, дотеперішні неприхильні Українській Державі урядники мають бути усунені.

Всі жовніри української народности підлягають нині виключно Українській Національній Раді й наказам установлених нею військових влад Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону. Українських жовнірів із фронту відкликається оцим до рідного краю на оборону Української Держави.

Все здібне до зброї українське населення має утворити боєві відділи, які або увійдуть у склад Української Армії, або на місцях оберігатимуть спокій і порядок. Особливо мають бути бережені залізниці, пошта й телеграф.

Усім громадянам Української Держави без різниці народности й віроісповідання запевняється громадянську, національну й віроісповідну рівноправність.

Національні меншості Української Держави — поляки, жиди, німці — мають вислати своїх представників до Української Національної Ради.

Аж до видання законів Української Держави обов'язують дотеперешні закони, оскільки вони не стоять проти основ Української Держави.

Скоро тільки буде забезпечене й укріплене становище Української Держави, Українська Національна Рада скличе на основі загального, рівного, безпосереднього й таємного виборчого права Установчі Збори, які рішать про дальшу будучність Української Держави.

Склад утвореного Українською Національною Радою кабінету і його програму оголоситься.

Український Народе!

Всі Свої сили, все посвяти, щоб укріпити Українську Державу!

Львів, дня 1-го листопада 1918 р.

Українська Національна Рада".

Члени Української Національної Ради, маючи зразкову правничу ерудицію й великий політичний досвід, у дуже короткому часі оформили необхідні конституційні акти й zorganizували уряд. Отже, вже 9-го листопада Українська Національна Рада встановила офіційну урядову назву Української Держави, а львівська делегатура Української Національної Ради цього ж самого 9-го листопада сформувала перший уряд,

найменований “Тимчасовим Державним Секретаріатом” або “Радою Тимчасового Державного Секретаріату”. Особовий склад кабінету був такий.

Кость Левицький — голова Ради Державних Секретарів і секретар скарбу; Льонгін Цегельський — внутрішні справи; Василь Панейко — заграничні справи; Дмитро Вітовський — військо; Іван Мирон — шляхи; Олександр Барвінський — освіта й віросповідання; Ярослав Литвинович — торгівля та промисловість; Олександр Пісецький — пошта й телеграф; Степан Баран — земельні справи; Сидір Голубович — юстиція; Іван Макух — публічні дороги; Антін Чернецький — праця й суспільна опіка; Іван Куровець — суспільне здоров’я. Степан Федак, голова Харчового Уряду, мав завідувати постачанням у Державному Секретаріаті. Степан Витвицький — секретар Української Національної Ради.

Врешті дня 13-го листопада 1918 р. Українська Національна Рада одногосно прийняла “Тимчасовий Основний Закон”, як малу конституцію Західньо-Української Народної Республіки.

б) Текст “Тимчасового Основного Закону” Української Національної Ради.

“Тимчасовий Основний Закон.

Артикул I. Н а з в а

Держава, проголошена на підставі права самовизначення народів Українською Національною Радою у Львові дня 19-го жовтня 1918 року, охоплююча весь простір бувшої Австро-Угорської монархії, заселений переважно українцями, має назву: Західньо-Українська Народна Республіка.

Артикул II. Г р а н и ц і

Простір Західньо-Української Народної Республіки покривається з українською суцільною етнографічною

областю в межах бувшої Австро-Угорської монархії, то є з українською частиною бувших австрійських коронних країв Галичини з Володимирією й Буковиною та з українськими частинами бувших угорських столиць (комітатів) — Спиш, Шариш, Земплон, Уг, Берегоча і Мармарош, як вона означена на етнографічній карті Австрійської монархії Карла барона Черніга «*Ethnographische Karte der Österreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherr Czernig, herausgegeben von der k. u. k. Direction der Österreichischen Statistik, Wien, 1855, 1:864 000.*»

Артикул III. Д е р ж а в н а с у в е р е н н і с т ь

Оця державна територія творить самостійну Західньо-Українську Народну Республіку.

Артикул IV. Д е р ж а в н е з а с т у п н и ц т в о

Права влади іменем Західньо-Української Народної Республіки виконує весь її народ через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього, таємного й пропорціонального права голосування без різниці статі. На цій основі мають бути вибрані Установчі Збори Західньо-Української Народної Республіки. До часу зібрання Установчих Зборів виконує всю владу Українська Національна Рада й Державний Секретаріят.

Артикул V. Г е р б і п р а п о р

Гербом Західньо-Української Народної Республіки є Золотий Лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державна печать має довкола гербу напис: "Західньо-Українська Народна Республіка".

в) Політично-державна якість "Тимчасового Основного Закону" Української Національної Ради.

"Тимчасовий Основний Закон" з 13-го листопада 1918 року — це мала конституція Західньо-Української Народної Республіки. Хоч конституанта Захід-

ньої України — Українська Національна Рада — дня 18-го жовтня 1918 року ухвалила декларацію про утворення Української Держави в федеративному зв'язку з Австрією, а 19-го жовтня офіційно проголосила ту декларацію, — то проте Західньо-Українська Народна Республіка, як суверенна й самостійна державна формація, в розумінні конституційного права почала існувати 1-го листопада 1918 року, коли то українці шляхом державного перевороту фактично перебрали в свої руки державну владу, роззброївши австрійське військо, як у Галичині зі столичним містом Львовом, так і на Буковині й Закарпатті.

Основоположники Західньо-Української Народної Республіки в своїм конституційнім акті з 13-го листопада 1918 року виразно покликуються на природне право самовизначення народів та проголосили в Українській Державі повну всенародну парламентарну демократію, як основу державного режиму. Державна суверенність у З.У.Н.Р. належала народові, цебто всім без винятку громадянам, які здійснювали цю суверенність шляхом представництва, вибраного загальним, рівним, безпосереднім, таємним і пропорціональним голосуванням. До часу вибору парламенту, суверенне право народу виконувала Українська Національна Рада, яка первісно складалася з 56 членів (з 32 послів із Галичини й Буковини до Державної Ради у Відні, з 20 послів до галицького й буковинського сеймів і з 4 членів до Палати Панів). Той первісний склад Української Національної Ради був доповнений до 150 депутатів, вибраних 26-го листопада 1918 року з повітів і міст, а також президія Української Національної Ради кооптувала пропорціональне число представників від українських політичних партій. Таким чином в Українській Національній Раді були заступлені всі політичні партії Галичини (Українська Національно-Демократична Партія, Українська Радикальна Партія,

Українська Соціал-Демократична Партія й Українська Християнсько-Суспільна Партія). Пропорціональне зуступництво в Українській Національній Раді було призначене всім національним меншостям Галичини.

За зразком англійської парламентарної системи, Українська Національна Рада виконувала, крім законодавчих функцій, також адміністративно-виконавчі, формуючи Уряд — Раду Державних Секретарів, — який політично відповідав перед парламентом. Голова Української Національної Ради був одночасно президентом держави.

Уряд Західньо-Української Народної Республіки називався Радою Державних Секретарів. Вона була зформована на засаді повної української національної консолідації. До Уряду входили державні секретарі від усіх українських політичних партій пропорціонально до своєї виборчої сили. Національним меншостям у Галичині була забезпечена персональна автономія з правом їхнього зуступництва в Уряді.

На підставі “Тимчасового Основного Закону” з 13-го листопада 1918 р. суверенна влада З.У.Н.Р. мала виконуватися на всіх українських землях бувшої Австро-Угорщини, простором десь коло 70 000 км² із 6 000 000 населенням. Фактично однак у руках Уряду Західньо-Української Народної Республіки було 49 повітів із простором десь коло 40 000 км² із 4 000 000 населенням, бо Буковину дня 11-го листопада 1918 р. захопили румуни, а Закарпаття, щоб не потрапити під владу мадярів, об’єдналося з Чехо-Словаччиною, застерігши за собою автономію. Сама Галичина з першого дня своєї незалежності провадила запеклу й затяжну війну з поляками, що були вправні в політичних і дипломатичних підступах, і тому частина Лемківщини, як також деякі інші повіти в Західній Галичині опинилися під їхньою владою.

Адміністративний лад у Галичині був урегульований основним законом З.У.Н.Р. “про тимчасову адміністрацію областей З.У.Н.Р.” з 16-го листопада 1918 року. Адміністративний поділ затримано на повіти. Повітову адміністрацію очолював повітовий державний комісар, номінований державним секретарем внутрішніх справ. Самоурядування затримано за попереднім ладом із тим, що його треба було переорганізувати на підставі загального й рівного виборчого права та знесення привілеїв шляхти й різних інших цензів.

Згідно з основним законом Української Національної Ради “про тимчасову організацію судівництва та виміру справедливості” з 21-го листопада 1918 року, судівництво було незалежне від уряду. Найвищий Суд у Львові був начальною судовою інстанцією. Державний секретар справедливості мав нагляд над виконанням законів. У сфері адміністрації й судівництва в З.У.Н.Р. обов’язували закони й розпорядження австрійського законодавства, якщо вони не суперечили державності Західньо-Української Народної Республіки.

Законом із 4-го січня 1919 р. створено окремий Виділ Української Національної Ради. Його очолював голова Української Національної Ради. До нього належало 9 членів, що їх вибирала Українська Національна Рада з-поміж своїх депутатів. Виділ Української Національної Ради виконував функції, що звичайно входять в обсяг уповноважень президента держави, зокрема Виділ Української Національної Ради затверджував і оповіщав закони.

Українська Національна Рада 14-го квітня 1919 р. видала окремий закон “про вибори до сейму”. Активне виборче право прислужувало всім громадянам, які закінчили 20 років, а пасивне, — які закінчили 28 років. Сейм мав складатися з 226 послів (на українську курію припадало 160; на польську — 33, на жидівську

— 27 і на німецьку — 6). У межах кожної курії, поділеної на виборчі округи, партії розподіляли між собою мандати за пропорціональним принципом. Перші вибори були розписані на червень 1919 р., але вони не відбулися з огляду на польську інвазію.

Західньо-Українська Народна Республіка була в розумінні політичного права цілком суверенною державою до дня 22-го січня 1919 року, коли то був проголошений “Універсал Соборности” Української Народньої Республіки й Західньо-Української Народної Республіки.

3. “Універсал про Всеукраїнську Соборність” Директорії Української Народньої Республіки, проголошений у Києві дня 22-го січня 1919 року.

а) Огляд виникнення “Універсалу про Всеукраїнську Соборність” Директорії Української Народньої Республіки.

Не дивлячись на велику прогалину, що ділила наддніпрянців із наддністрянцями в сфері відмінного виховання, релігії, права, політичного й соціального довкілля, методів праці, ментальности й життєвого рівня, — проте в серцях і умах галицького проводу й населення жевріла соборницька ідея, щоб об’єднати поділену ворогами Україну в одне державне тіло. Вже в перших тижнях свого відновленого державного життя Українська Національна Рада почала робити перші кроки в справі суборного будівництва Української Держави. Своєю славною постановою з 10-го листопада 1918 р. вона доручила Раді Державних Секретарів розпочати конкретні заходи в цім аспекті. Зміст тієї постанови такий:

“Українська Національна Рада, як найвища влада українських земель бувшої Австро-Угорської монархії, в змаганні до здійснення національного ідеалу всього

українського народу, поручає Державному Секретарітові поробити потрібні заходи для з'єднання всіх українських земель в одну державу”.

Міжнародна ситуація, неясність і непевність Чотирнадцятьох Пунктів Вилсона, зокрема щодо принципу неподільності Росії, відмінна політична та стратегічна орієнтація наддніпрянців від наддністрянців у значній мірі сповільнили процес з'єднання українських земель в одну державну формацію. За черговий крок в акції соборності України треба вважати основний договір із 1-го грудня 1918 року, що був укладений між Директорією Української Народньої Республіки та представництвом Ради Державних Секретарів Західньо-Української Народної Республіки в Хвастові. Зміст того договору, як нижче зазначено:

“В імені Української Народньої Республіки Директорія: Володимир Винниченко, Симон Петлюра, Федір Швець і Панас Андрієвський і іменем Західньо-Української Народної Республіки Д-р Льонгим Цегельський і Д-р Дмитро Левицький, як представники Української Національної Ради і Державного Секретаріату, заявляють:

Йдучи за найгарячішими бажаннями Українського Народу обох Українських Народних Республік бути якнайскорше й навіки злученими в єдиній національній незалежній та суверенній Українській Державі та виповняючи висловлену волю верховних і рішальних тимчасових органів обох цих Держав, а саме: волю Українського Національного Союзу й установленої ним Директорії з одного боку та Української Національної Ради й Ради Державних Секретарів з другого боку, злучитись в одне державне тіло, заключаємо цим слідуючий передвступний договір про державну злуку.

Передвступний договір, заключений дня 1-го грудня 1918 року в Хвастові між Українською Народньою

Республікою й Західньо-Українською Народною Республікою про маючу наступити злуку обох Українських Держав в одну державну одиницю такого змісту:

1. Західньо-Українська Народна Республіка заявляє цим непохитний намір злитися в найкоротшім часі в одну велику державу з Українською Народною Республікою, значить, заявляє свій намір перестати існувати як окрема держава, а натомість увійти з усією територією й населенням, як складова частина державної цілоти, в Українську Народню Республіку.

2. Українська Народня Республіка заявляє цим рівнож свій непохитний намір злитися в найкоротшім часі в одну Державу зі Західньо-Українською Народною Республікою, значить, заявляє свій намір прийняти всю територію й населення Західньо-Української Народної Республіки, як складову частину державної цілоти, в Українську Народню Республіку.

3. Уряди обох Республік вважають себе зв'язаними вищими заявами, то значить: вважають себе посполу обов'язаними цю державну злуку можливо в найкоротшім часі перевести в діло так, щоб можливо в найкоротшім часі обі Держави утворили справді одну неподільну державну одиницю.

4. Західньо-Українська Народна Республіка з огляду на витворені історичні обставини, окремі правні інституції та культурні й соціальні окремішності життя на своїй території, її населення, як будуча частина неподільної Української Народньої Республіки, дістає територіяльну автономію, якої межі означить у хвили реалізації злуки обох Республік в одну державу цілість окрема спільна комісія за ратифікацією її рішень компетентними органами обох Республік. Тоді також установлені будуть детальні умовини злуки обох Держав.

5. Цей договір списаний у двох примірниках, як двох окремих оригіналів, по одному для урядів кожної з обох Держав, може бути опублікований за згодою обох урядів, то є Директорії Української Народньої Республіки й Ради Державних Секретарів Західньо-Української Народної Республіки.

Директорія Української Народньої Республіки: **В. Винниченко, П. Андрієвський, Ф. Швець, С. Петлюра**, отаман українських республіканських військ.

Повновласники Ради Державних Секретарів Західньо-Української Народної Республіки: **Д-р Льонгін Цегельський. Д-р Дмитро Левицький**".

Цей договір у Хвастові Українська Національна Рада ратифікувала на своїй сесії в Станиславові дня 3-го січня 1919 року окремою конституційною ухвалою такого змісту:

"Ухвала Української Національної Ради з дня 3-го січня 1919 року про злуку Західньо-Української Народної Республіки з Українською Народньою Республікою.

Українська Національна Рада постановила:

Українська Національна Рада, виконуючи право самовизначення українського народу, проголошує урочисто з'єднання з нинішнім днем Західньо-Української Народної Республіки з Українською Народньою Республікою в одну одноцільну суверенну Народню Республіку.

Зміряючи до найскоршого переведення цієї злуки, Українська Національна Рада затверджує передвступний договір про злуку, заключений між Західньо-Українською Народньою Республікою й Українською Народньою Республікою дня 1-го грудня 1918 року у Хвастові та поручає Державному Секретаріатові негайно розпочати переговори з Київським Урядом для сфіналізування договору про злуку.

До часу, коли зберуться Установчі Збори з'єдиненої Республіки, законодавчу владу на території бувшої Західньо-Української Народної Республіки затримує Українська Національна Рада.

До того ж самого часу цивільну й військову адміністрацію на згаданій території веде Державний Секретаріят, установлений Українською Національною Радою, як її виконавчий орган”.

Опісля цей договір у Хвастові затвердила Директорія Української Народньої Республіки й урочисто проголосила злуку всіх українських земель своїм “Універсалом про Всеукраїнську Соборність” дня 22-го січня 1919 року в Києві, а дня 23-го січня 1919 р. цю злуку ратифікував Конгрес Трудового Народу України, який був соборним представництвом України, обраним із усіх українських земель.

б) Текст “Універсалу про Всеукраїнську Соборність” Директорії Української Народньої Республіки.

“В імені Української Народньої Республіки проголошує Директорія цілому Українському Народові велику подію в історії нашої української землі.

Дня 3-го січня 1919 року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західньо-Української Народної Республіки, як представниця волі всіх Українців Австро-Угорщини, і як найвищий їхній законодавчий орган, святочно проголосила з'єднання Західньо-Української Народної Республіки з Українською Народньою Республікою в одну суверенну Народну Республіку.

Вітаючи з великою радістю цей історичний крок наших західніх братів, Директорія Української Народньої Республіки рішила прийняти до відома це з'єднання й увести його в життя згідно з умовами, які озна-

чено в ухвалі Української Національної Ради з дня 3-го січня 1919 року.

Віднині воєдино зливаються століттями відірвані одна від одної частини єдиної України, Західньо-Українська Народна Республіка (Галичина, Буковина й Карпатська Україна) і Надніпрянська Велика Україна. Здійснилися віковічні мрії, якими жили і за які вмирали кращі сини України. Віднині є єдина незалежна Українська Народня Республіка. Віднині український народ, увільнений могутим поривом своїх власних сил, має тепер змогу з'єдинити всі змагання своїх синів для утворення нероздільної, незалежної Української Держави на добро і щастя робочого народу”.

в) Політично-державна якість “Універсалу про Всеукраїнську Соборність” Директорії Української Народньої Республіки.

В реалізації акту соборности України брали рішальну участь Українська Національна Рада З.У.Н.Р., Директорія У.Н.Р. й Конгрес Трудового Народу України. Актом соборности змінено назву державної форми Західньо-Української Народної Республіки на “Західню Область Української Народньої Республіки”.

Правною основою проголошення акту соборности був договір із 1-го грудня 1918 року в Хвастові, ратифікований Українською Національною Радою З.У.Н.Р. дня 3-го січня 1919 року й Директорією У.Н.Р. дня 22-го січня 1919 р. На підставі четвертого параграфу цього договору в Хвастові Західньо-Українська Народна Республіка після злуки мала дістати територіальну автономію, під якою можна розуміти принцип крайової автономії й федеральний.

Акт соборности з 22-го січня 1919 р. мав тільки політичне значення, бо на підставі договору в Хвастові з 1-го грудня 1918 року мала бути створена спіль-

на комісія обох державних формацій, щоб детально укласти правні засади злуки й означити обсяг територіяльної автономії З.У.Н.Р. Опісля цей новий договір спільної комісії мали ратифікувати законодавчі органи обох Держав, а вкінці цей договір мали затвердити Установчі Збори соборної України, вибрані загальним і рівним голосуванням, як також ті Установчі Збори мали ухвалити державний устрій соборної Української Народньої Республіки та устійнити взаємовідносини поміж соборною У.Н.Р. й її автономною наддністрянською частиною. Однак через воєнні події годі було зорганізувати спільну комісію та скликати Установчі Збори соборної України.

Для того в державно-правнім аспекті соборної Української Народньої Республіки не було. Фактично існували далі дві державні формації з своїми незалежними державними урядами, з своїми окремими збройними силами та з своєю відмінною політикою й орієнтацією.

4. “Закон про тимчасову владу в Українській Народній Республіці”, ухвалений дня 28-го січня 1919 р. Конгресом Трудового Народу України в Києві.

а) Огляд виникнення “Закону про тимчасову владу в У.Н.Р.” Конгресу Трудового Народу України.

Директорія У.Н.Р., усунувши з доручення Українського Національного Союзу гетьманську владу в Україні, постановила скликати революційний передпарлямент України, щоб скласти перед ним звіт і повноваження, як також щоб видати тимчасову конституцію Української Держави й устійнити її внутрішню та зовнішню політику.

Завдання Директорії було тяжке та скомпліковане. Невідомо було, на яких політично-правних підставах скликати революційний передпарлямент й на яких

принципах зорганізувати центральну владу. Передусім українські партії поділились у собі на кілька течій, зокрема урядова партія українських соціалістів-революціонерів. Політичні угруповання усунули від проводу проф. М. Грушевського й навіть не хотіли думати про відновлення праці Української Центральної Ради, бо вона, мовляв, “спровадила” німців і “занапастила” край . . . Крім цього, на території України постало чотири фронти: большевицький, російсько-антантський, польський і анархістичний типу Махна. Молода 130-тисячна українська армія складала велику данину крові в нерівній боротьбі з ворогами, захищаючи рідний край.

У такій атмосфері загальної дезорієнтації, розбіжностей поглядів у середині українських політичних партій, без устійненої політичної плятформи й писаного проекту тимчасової конституції та при акомпаньяменті брязкоту зброї, — Директорія скликала український революційний передпарламент під назвою Конгресу Трудового Народу України за трудовим принципом. Згідно з пляном Директорії, Трудовий Конгрес мав зійтись 19-го січня 1919 р., однак через комунікаційні труднощі більшість депутатів не могла своєчасно прибути до Києва, а тому офіційне відкриття Конгресу перенесено на 22-го січня 1919 р. Закон передбачував 593 депутати, а саме: від селянства — 377, від робітництва — 118, від трудової інтелігенції — 33 і від Західньо-Української Народної Республіки — 65.

Конгрес Трудового Народу України почався дня 22-го січня 1919 р., о год. 5-ій пополудні, в Києві (в будинку міської опери) й тривав до 28-го січня 1919 р. Столиця Володимира Великого й Ярослава Мудрого знову мала привілей привітати своїх братів із усіх частин ворогами поділеної соборної України. На чолі делегації Української Національної Ради З.У.Н.Р. прибув до Києва її віцепрезидент, д-р Л. Бачинський. Між де-

легатами з Галичини, між іншим, були полк. Дм. Вітовський, Ст. Витвицький, С. Вітик, Л. Цегельський, О. Бурачинський, І. Мирон, П. Шекерик-Доників, А. Шмігельський, Т. Старух тощо. Карпатську Україну (Закарпаття) репрезентували на Конгресі Ів. Мигалка й Ів. Патрус, а Буковину — О. Безпалко.

В день відкриття Конгресу, 22-го січня 1919 р., на залі було рівно 400 депутатів разом із 36 делегатами з Західньої України. Під час засідань Конгресу число депутатів збільшилося. С. Вітик, депутат Української Соціал-Демократичної Партії в Галичині, фактично був головою Конгресу Трудового Народу України.

Дня 22-го січня 1919 р., після обрання проводу Конгресу, був урочисто ратифікований Акт Соборности або злуки Українських Республік. Опісля, на чергових сесіях Директорія, Рада Народніх Міністрів, представники Західньо-Української Народної Республіки й передові діячі політичних партій давали звіти й виголошували довші чи коротші політичні промови.

Большевики почали наступати на Київ і дня 28-го січня 1919 року Трудовий Конгрес мусів закінчити свою сесію й більше вже не міг збиратися з огляду на воєнні дії. Тому того ж ще 28-го січня 1919 р. пленум Конгресу Трудового Народу України під головуванням С. Вітика й секретарювання С. Бачинського величезною більшістю голосів прийняв “Закон про тимчасову владу в У.Н.Р.” і на підставі цього “Закону” він ухвалив окремий Універсал до Українського Народу й ноту до народів усього світу.

Після створення комісій: оборонної, земельної, бюджетової, заграничних справ, харчової й культурно-освітньої; вибору до них відповідних осіб, як також після заяви В. Винниченка, що Директорія У.Н.Р. “свято виконає доручену справу”, — Конгрес Трудового Народу України закінчився.

**б) Текст “Закону про тимчасову владу в У.Н.Р.”
Конгресу Трудового Народу України.**

“Конгрес Трудового Народу України, вислухавши справоздання Директорії та її міністерства, і беручи на увагу заяву Директорії про її готовість скласти свої уповноваження, постановив:

1. Висловити своє повне довір'я і подяку Директорії за її велику роботу для визволення українського народу від пансько-гетьманської влади.

2. Зважаючи на загрожуюче внутрішнє й зовнішнє положення нашої Республіки, засідання свої припинити, виділивши зі свого складу комісії з законодавчими і контрольними функціями, які мають розробити законопроекти для слідуючої сесії Трудового Конгресу, а також допомагати Правительству в оздоровленні адміністративного апарату всієї Республіки від контрреволюційних і антидержавних елементів. Повинні бути утворені комісії: 1. По Обороні Держави; 2. Земельна; 3. Бюджетова; 4. Закордонних Справ; 5. Харчових Справ і 6. Культурно-Освітня.

Склад комісій укладається шляхом виборів на підставі пропорціонального представництва від усіх фракцій Конгресу — 1 представник від 15 членів Конгресу. Поділ по окремих комісіях і вироблення порядку робіт встановлюється на спільних зборах всіх обраних до комісії депутатів.

3. З огляду на небезпечний воєнний час, доручити владу і оборону Краю Директорії Української Народної Республіки, яка доповнена представником від Наддністрянської України, до слідуючої сесії Трудового Конгресу має бути верховною властю і видавати закони, необхідні для оборони Республіки, при чім ці закони передаються на затвердження найближчій сесії Трудового Конгресу.

Виконавча влада Української Народньої Республіки належить Раді Народніх Міністрів, яка складається Директорією і в часі перерви сесії Конгресу відповідає перед Директорією.

4. Доручити Президії Трудового Конгресу в порозумінні з Директорією в найближчий час, коли явиться змога нормальної роботи, скликати слідуючу сесію Конгресу Трудового Народу України.

5. Конгрес Трудового Народу України стоїть проти організації робітничої диктатури і висловлюється за демократичний лад в Україні. В цілях закріплення демократичного ладу Правительство Української Народньої Республіки разом з комісіями має підготувати закон для виборів всенародного Парляменту Великої Соборної Української Республіки.

6. На основі всенародного голосування мають бути скликані нові органи влади на місцях, а до того місцева влада в інтересах національної оборони повинна належати довіреним Правительству Української Народньої Республіки комісарам, які повинні працювати в контакті і під контролем місцевих Трудових Рад, обраних пропорціонально від селян і робітників.

7. У відношенні до захватів української території військами держав Антанти, арміями советськими, донськими, добровольчеськими та румунськими, Конгрес Трудового Народу України заявляє свій рішучий протест проти замахів на цілість, самостійність і незалежність Української Народньої Республіки. Український нарід хоче бути неутральним і в дружніх відносинах з усіма народами, але він не потерпить, щоб якабнебудь держава накидала збройною силою свою волю українському народові.

8. З приводу своїх постанов Конгрес Трудового Народу України видає свій Універсал до Українського Народу і ноту до народів всього світу”.

в) Політично-державна якість “Закону про тимчасову владу в У.Н.Р.” Конгресу Трудового Народу України.

“Закон про тимчасову владу в У.Н.Р.” з 28-го січня 1919 року — це тимчасова конституція Української Держави. Текст цього конституційного акту не був виготовлений ані Директорією, ані Радою Народніх Міністрів, а самими депутатами. Тому нічого дивного, що до його змісту закралась деяка непослідовність і неясність редакційних форм. Не зважаючи на ці недосконалості, Трудовий Конгрес, як революційних передпарлямент соборної України, цим “Законом” дав загальні конституційні засади, що ними мали керуватися початкові державні органи в Україні до часу виборів до Всенародного Парляменту й ухвалення тривалої конституції Української Держави.

Передусім із появою “Закону” з 28-го січня 1919 р. перестала обов’язувати Деклярація Директорії з 26-го грудня 1918 р. На підставі цього конституційного акту, Українська Народня Республіка є соборною, самостійною, ні від кого незалежною державою. “Закон” відкинув іновачію трудового принципу обмеженої демократії, а непохитно став на парляментарний принцип всенародної демократії, де нарід свою суверенність виявляє в формі всенародного парляменту, вибраного загальним і рівним голосуванням усього народу. Правда, за 6-им пунктом “Закону” мали ще діяти “трудові ради” селян і робітників, як контрольні органи над державною владою (комісарами) на місцях, що суперечить засаді загальним і рівним виборам. Отже, поминаючи цю непослідовність, Трудовий Конгрес привернув повні права людини та громадянина.

Далі, “Закон” стоїть на засаді розподілу функцій державної влади з виразною перевагою законодавчого органу над виконавчим. Хоч тимчасова конститу-

ція з 28-го січня 1919 р. нічого не згадує про незалежне судівництво в Україні на чолі з Генеральним Судом У.Н.Р., але засада незалежного судівництва стала вже традиційною аксіомою в судочинстві Української Держави, а тому й зайво було про це писати.

Вибори до Всенародного Парляменту соборної України й до органів місцевого самоурядування мали відбуватися за засадою загального демократичного голосування. Таким чином був усталений майбутній тривкий законодавчий орган соборної Української Народної Республіки, а до скликання нормальних Установчих Зборів, Конгрес Трудового Народу України проголосив себе тимчасовим законодавчим органом Української Держави. Уряд разом із комісіями мав підготувати виборчу ординацію до Всенародного Парляменту великої соборної Української Народної Республіки.

Виконавчу владу Трудовий Конгрес передав Раді Народніх Міністрів, що її тимчасово покликала Директорія, але яка відповідала за свою діяльність перед Трудовим Конгресом і яка для свого існування потребувала довір'я Конгресу. Окремі ресорти державної адміністрації провадили поодинокі міністри, які мали під собою підлеглі їм нижчі органи адміністрації. Органами загальної державної адміністрації по губернях і повітах були державні комісари, номіновані міністром внутрішніх справ. Комісари мали також нагляд над сільськими, міськими й волосними органами самоурядування в сфері т. зв. переказаного (допущеного) їм кола чинностей загальної державної адміністрації.

Рахуючись із можливістю, що пленарні сесії Трудового Конгресу не зможуть відбуватися з огляду на затяжну оборонну війну, творці тимчасової конституції встановили спеціальні норми й надзвичайні приписи в тім перехідовім часі, поки зможе відбутися

чергова сесія Конгресу. Отже, на підставі “Закону” Конгрес надав Директорії тимчасово функції законодавчої влади в характері малого парламенту. У зв’язку з цим Директорія мала право видавати всі закони, необхідні для оборони Української Держави, крім, правда, зміни основного ладу У.Н.Р.; формувати Раду Народніх Міністрів та відпускати міністрів, до яких вона не мала довір’я. В розумінні державного права Директорія й далі представляла собою колегіальну голову Української Держави. “Закон” не установив способу креації Директорії, а тільки додав до її складу одного представника від Західньо-Української Народної Республіки. Трудовий Конгрес визнав Директорію усувальним державним органом і значно обмежив її функції. Коли попередньо Директорія мали в своїх руках всю повноту влади, то тепер “Закон” із 28-го січня 1919 р. виразно застеріг її законодавчу владу, а виконавчу — Раді Народніх Міністрів.

Після Конгресу Трудового Народу України настав особливо тяжкий час для Української Держави. Дня 5-го лютого 1919 року Директорія й Рада Народніх Міністрів залишили Київ. Законодавча й адміністративна праця Української Держави майже цілком припинилася. Діяльність Директорії й Уряду обмежилась тепер головню до військових справ, заграничної політики й організації фінансів.

Більшу частину території України окупували вороги й тільки мала її частина була під владою Директорії У.Н.Р. Але границі й цієї малої території У.Н.Р. постійно мінялися, як і мінявся особовий склад Уряду і його тимчасові осідки (Вінниця, Рівне, Кам’янець-Подільський і т. д.; Кабінети С. Остапенка, Б. Мартоса, І. Мазепи й В. Прокоповича).

Голова Директорії В. Винниченко зрікся свого членства в Директорії й виїхав опісля закордон. Відень став головним пристановищем для передових українських політичних мужів. Там перебували, крім В. Винниченка, С. Вітик, М. Шаповал, М. Грушевський і багато інших. Дня 11-го лютого 1919 р. на головного отамана С. Петлюру покладено обов'язки голови Директорії У.Н.Р., цебто він став президентом Української Держави. Опісля й інші члени залишили Директорію й 15-го листопада 1919 року рішено всі права Директорії передати С. Петлюрі. Президентським будинком С. Петлюри був скромний залізничний вагон, де він відбував наради з міністрами, з військовими полководцями й партійними діячами.

Директорія У.Н.Р. силкувалася якнайдовше продовжити тяглість української державности й тому її тактика була дуже еластична. З упадком фронту, С. Петлюра робив зусилля при допомозі Польщі рятувати ситуацію. Дня 22-го квітня 1920 року був підписаний Варшавський договір. Але вправна в підступах Польща й цим разом зрадила свого союзника своїм новим договором із Советською Росією, що був укладений у Ризі дня 18-го березня 1921 року.

Щоб забезпечити легітимну тяглість У.Н.Р., Рада Народніх Міністрів опрацювала закона, що на випадок обсадження цілої території У.Н.Р. ворогом і коли голова Директорії з будь-яких причин не зможе продовжувати свого уряду, то тоді уповноваження голови Директорії автоматично переходять на голову Ради Народніх Міністрів. Дня 12-го листопада 1920 р. Директорія затвердила цей закон. На підставі цього закону Директорія У.Н.Р. діє в одноособовому складі на еміграції від 21-го листопада 1920 року, коли то українська армія в нерівній оборонній війні з большевиками перейшла річку Збруч і була інтернована вчорашнім

союзником, Польщею, яка відібрала від українських вояків зброю, якою вони боронили Варшаву . . .

Значення доби Директорії У.Н.Р. полягає в тому, що вона на 3 роки продовжила безперервність й легітимність Української Держави, і тим самим надзвичайно спопуляризувала українські постуляти між своїми й чужинцями, як і це проречисто заявив сам президент С. Петлюра в своїй промові до військових отаманів і членів Українського Уряду дня 26-го листопада 1919 року в Старо-Костянтинові: “Упертою й безкомпромісовою боротьбою ми показали світові, що Україна є, що її народ живе й бореться за своє право, за свою свободу й державну незалежність. Ми створили українську націю, яка й надалі активно боротиметься за свої права, за право самостійно й ні від кого незалежно поряdkувати на своїй землі”.

КІНЦЕВА ХАРАКТЕРИСТИКА

Відновлена Українська Держава впродовж свого існування від 1917 р. до 1920 р. характеризується одним джерелом свого правового оформлення й безперервною тяглістю та ідентичністю однієї й тієї самої державної формації. Основні акти відновлення Української Держави не покликаються на легітимістичний принцип чи на якесь традиційно-історичне право, на підставі якого постала б рація відновити українську державність на зразок попереднього періоду, скажемо, Київської доби, чи в формі князівської системи Галицько-Волинської й Литовсько-Руської Держав, чи врешті Козацької Держави, — але всі вони базуються тільки на природне право вільного й необмеженого самовизначення нації, що становить основну засаду демократії.

За діб Української Центральної Ради, гетьмана П. Скоропадського й Директорії Української Народньої Республіки мінялися тільки режими й суспільні групи при кермі державою, що витискали свій притаманний політичний і соціальний карб на організмі державного будівництва, однак увесь час існувала та сама Українська Народня Республіка, оперта на принципі самовизначення.

Українська Центральна Рада урівноправила всіх громадян Української Держави й визнала парламентаризм за найбільше справедливу й досконалу форму демократії, де нарід виявляє свою волю шляхом загального, рівного, безпосереднього, таємного й пропорціонального виборчого права. Українська Центральна Рада педантично дотримувалася приписів парламентарної демократії й президент У.Н.Р., проф. М. Грушевський, ніколи не схвалював рішень на власну руку.

Режим ген. П. Скоропадського був діаметрально протилежний Українській Центральній Раді. Гетьман на внесення Ради Міністрів, яку він сам покликував, видавав закони й розпорядження. З погляду державного права такий режим прийнято називати одноособовою диктатурою. При кермі Українською Державою він поставив консервативну групу суспільства, що складалася головно з великих землевласників і можновладців капіталу. Гетьманський режим був протинародним. Ген. Скоропадський не дав народові свободи виявити своєї волі в державному будівництві України.

Врешті добу Директорії У.Н.Р. характеризувала іновація т. зв. трудового принципу обмеженої демократії. Директорія позбавила виборчого права великих землевласників, банкірів, промисловців, заможних домовласників, комерсантів і всіх інших, які вели свою господарську діяльність при допомозі постійно найманої праці й для власного зиску. Хоч, правда, скликаний Директорією Конгрес Трудового Народу України своїм “Законом про тимчасову владу в Українській Народній Республіці” з 28-го січня 1919 року відкинув трудовий принцип обмеженої демократії, а повернувся назад до життя парламентарний принцип всенародної демократії. За цим “Законом” вибір до Всенародного Парляменту соборної України мав бути проведений на основі загального й рівного голосування всього народу.

Українська Центральна Рада у відносно короткому часі відновила Українську Державу. Проф. М. Грушевський був не тільки великим науковцем, але подиву гідним державним мужем світової слави. Він не тільки пишався довір'ям і авторитетом між усіма верствами населення України, але його високо поважали й заграничні політики. Проф. М. Грушевський постійно мав ясну оцінку ситуації й наперед умів передбачити кінцевий вислід воєнних, політичних і соціальних про-

цесів. Своєю внутрішньою й зовнішньою політикою він так високо підніс авторитет відновленої Української Держави, що до Києва почали приїздити на пересправи визначні державні мужі, як, наприклад: А. Керенський, Т. Г. Масарик, французький ген. Ніссель, французький ген. Табуї, англійський генеральний консул Піктон Баге й поважне число інших. Проф. Грушевський виробив українській делегації на мирові переговори в Бересті таку програму, що досвідчені дипломати Центральних Держав були заскочені переконливістю й доцільністю домагань представників Української Народньої Республіки.

Як бачимо, відновлена Українська Держава від 1917 р. до 1920 р. мала різні режими й різні суспільні верстви виконували урядові функції в тих режимах. Проте доба Української Центральної Ради була провідною зіркою в цілому будівництві відновленої Української Держави. У.Ц.Р. своїми конституційними актами ясно й недвозначно заявила, що всі громадяни в Україні є рівні перед законом і всі класи народу мають бути зцементовані в праці для добра української нації. Політично-державна спадщина доби Української Центральної Ради настільки багата й актуальна, що вона на довгі часи буде інспірувати творців і теоретиків майбутньої соборної суверенної Української Держави.

Отже, поминаючи деякі недосконалості політично-державного будівництва, відновлена Українська Держава 1917-1919 років з її переходовими фазами режиму від Української Центральної Ради крізь гетьмана П. Скоропадського до Директорії виявила державотворчу силу української нації, її непохитну волю в боротьбі за повне визволення України від усіх форм національно-політичного й соціально-економічного утиску та її незломну потенціальну снагу бути повноправним господарем на власній землі.

ЛІТЕРАТУРА

Д-р Матвій Стахів, ПРО ДЕРЖАВУ, Видавництво "Само-освіта", Львів, 1935.

Д-р Матвій Стахів, ВЛАДА НАРОДУ, Видавництво "Само-освіта", Львів, 1935.

Д-р Матвій Стахів, ГЕТЬМАНСЬКИЙ РЕЖИМ В 1918 РОІЦІ, Нью Йорк — Детройт — Скрантон, 1951.

Д-р Матвій Стахів, УКРАЇНСЬКІ ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ, Нью Йорк — Детройт — Скрантон, 1954.

Д-р Матвій Стахів, ЗВІДКИ ВЗЯЛАСЯ СОВЕТСЬКА ВЛАДА В УКРАЇНІ, Нью Йорк — Детройт — Скрантон, 1955.

Д-р Матвій Стахів, ПЕРША СОВЕТСЬКА РЕСПУБЛІКА В УКРАЇНІ, Нью Йорк — Детройт — Скрантон, 1956.

Д-р Матвій Стахів, ЗАХІДНЯ УКРАЇНА, томи I-II, Скрантон, 1958, 1959.

Д-р М. Стахів, ДЕРЖАВНИЙ УСТРІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ В 1917-20 РР., Енциклопедія Українознавства, 647-653 сторінки, Мюнхен — Нью-Йорк, 1949.

Д-р Матвій Стахів, УКРАЇНА В ДОБІ ДИРЕКТОРИЇ УНР, томи I-III, Скрантон, 1962, 1963.

Д-р Володимир Старосольський, ПОЛІТИЧНЕ ПРАВО, УТГІ, Регенсбург — Новий Ульм, 1950.

Проф. Андрій Яковлів, ОСНОВИ КОНСТИТУЦІЇ У.Н.Р., Видавництво "Меч", Париж, 1935.

Павло Христюк, ЗАМІТКИ І МАТЕРІЯЛИ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1920 рр., томи I-IV, Відень, 1921, 1922.

УКРАЇНА НА ДИПЛОМАТИЧНОМУ ФРОНТІ, "Червона Калина", Львів, 1938.

В. Винниченко, ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІЇ, частини I-III, Київ-Відень, 1920.

Проф. Дмитро Дорошенко, ІСТОРІЯ УКРАЇНИ 1917-1923 рр., том I і II, Ужгород, 1930, 1932.

Проф. І. Мазепа, УКРАЇНА В ОГНІ Й БУРІ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-21, I-III, Прага, 1942.

Володимир Целевич, НАРІД, НАЦІЯ, ДЕРЖАВА, Львів, 1934.

О. Шульгин, П. Феденко і О. Горбач, ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1917-1920 РР., Енциклопедія Українознавства, 498-542 сторінки, Мюнхен — Нью-Йорк, 1949.

Д-р Богдан Галайчук, НАЦІЯ ПОНЕВОЛЕНА, АЛЕ ДЕРЖАВНА, Видавництво "Сучасна Україна", Мюнхен, 1953.

Микола Ковалевський, ПРИ ДЖЕРЕЛАХ БОРОТЬБИ, Інсбрук, 1960.

Панас Феденко, УКРАЇНСЬКИЙ РУХ У XX СТОЛІТТІ, Лондон, 1959.

- Sir John A. R. Marriott, DICTATORSHIP AND DEMOCRACY, Oxford, 1936.
 Brigadier W. J. Lawson, Q.C., THE CANADIAN CONSTITUTION, Ottawa, 1960.
 E. Russell Hopkins, HOW PARLIAMENT WORKS, Ottawa, 1963.
 J. C. Ricker, J. T. Saywell, E. E. Rose, THE MODERN ERA, Toronto, 1962.
 ENCYCLOPÆDIA BRITANICA, Volume 6, Chicago : London : Toronto, 1959.
 Margaret Williams, FIGHTERS FOR FREEDOM, Nashville, Tennessee, 1958.
 A. S. Clement, BAPTISTS WHO MADE HISTORY, London, 1955.
 Klaus Curtius und Dr. Hertha Curtius, KEYSERS RECHTSLEXIKON FÜR ALLE, Heidelberg, 1955.
 Stanisław Ehrlich, PODSTAWOWE WIADOMOŚCI O PAŃSTWIE, Książka i Wiedza, Warszawa, 1950.
 A. J. Wyszyński, ZAGADNIENIE TEORII PAŃSTWA I PRAWA, Książka i Wiedza, Warszawa, 1952.

435